

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України

Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
АПрН України

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

Охорона корпоративних прав

Матеріали
Всеукраїнського
науково-практичного семінару

1-2 жовтня 2010 року

м. Івано-Франківськ, 2011

ББК 67.9 (4Укр)
О59

Редакційна колегія:

- В.В.Луць** – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор;
- О.Д.Крупчан** – академік НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва НАПрН України, кандидат юридичних наук, доцент;
- В.А.Васильєва** – директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права;
- Н.Р.Кобецька** – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, аграрного та екологічного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
- І.Б.Саракун** – кандидат юридичних наук, ст. наук. співр. Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ ППП НАПрН України.

„Рекомендовано до друку Вченою Радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва НАПрН України (протокол №5 від 25.05.2011 року)

О59 Охорона корпоративних прав [текст] : *Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року)* – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. - 160 с.

У збірник включені статті і тези доповідей учасників Всеукраїнського науково-практичного семінару, який відбувся 1-2 жовтня 2010 року на базі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Висвітлюються результати наукових досліджень проблем охорони корпоративних прав.

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

ББК 67.9 (4 Укр)

© Інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011

БАБЕЦЬКА І.Я.

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, юридичний інститут, аспірант

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Питання про переважні права в корпоративних правовідносинах має важливе значення з огляду на те, що дане правове явище досить часто зустрічається в діючому законодавстві і одночасно недостатньо досліджене в науці цивільного права.

В умовах сьогодення не отримали достатнього висвітлення питання про правову природу, поняття і ознаки, мета та цілі встановлення, порядок здійснення і способи захисту переважних прав саме в корпоративних правовідносинах. Нині існує незначна кількість наукових досліджень, основним предметом яких було вивчення корпоративних прав в цілому. Зокрема, це наукові дослідження таких вчених, як: В. А. Белов, В. І. Бобрик, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, А. В. Зеліско, І. Р. Калаур, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, В. І. Крат, Л. В. Кузнецова, І. М. Кучеренко, Л. Ю. Леонова, В. В. Луць, І. Б. Саракун, К. И. Скловский, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші.

Метою даного дослідження є визначення особливостей законодавчого закріплення переважних прав в корпоративних правовідносинах шляхом аналізу чинного законодавства України, яке стосується питань переважних прав учасників корпоративних правовідносин та дослідження поглядів науковців щодо даного питання.

Мета встановлення переважних прав визначається залежно від того в яких конкретних правовідносинах вони здійснюються. Наприклад, переважне право акціонерів на придбання додаткових акцій, основною метою є охорона учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм процентів акцій. Розмивання частки акціонера у статутному капіталі товариства є грубим порушенням прав акціонера, оскільки спричиняє зменшення частки акціонера у статутному капіталі товариства, в результаті чого зменшується його вплив на прийняття рішень вищим органом товариства. Саме це порушення було в основі заяви ЗАТ «Совтрансавто-Холдинг» проти України, що розглянута Європейським судом з прав людини і вирішена 25 липня 2002 р. [1]; для переважного права купівлі частки в товаристві, основна мета – охорона учасників товариства від ризику «участі нових, третіх осіб».

Проте, не дивлячись на різноманітність ситуацій, в яких законодавець передбачає переважне право, вважається за необхідне сформулювати загальну мету встановлення переважного права в корпоративних правовідносинах.

Науковець С. С. Кравченко вважає, що для переважних прав характерне не просте встановлення міри можливої поведінки, а переважно такої міри, яка полягає в можливості виявити свою власну активність, реалізуючи свій інтерес [2].

Як правило, дослідники схиляються до бачення сутності переважного права як привілею [3, с. 844]. Нормативне закріплення такого правового привілею є виключним правом держави, яке направлене на найбільш повний захист прав акціонерів, учасників товариства, забезпечуючи їм гарантії прав та захист інтересів. Відповідно до цього, метою встановлення переважного права, в першу чергу, є процес покращення соціального стану окремих осіб та створення найбільш сприятливого режиму, де домінуючими будуть їх інтереси [4, с. 66].

Потрібно зауважити, що встановлення переважних прав як привілеїв призвело до появи дискусії про те, що вони можуть мати характер обмеження прав учасників цивільного обороту, а це не відповідає принципам цивільного законодавства (принцип рівності всіх учасників цивільного обороту) [5, с. 9]. З огляду на це, науковець Л. Ю. Леонова зазначає «...само по себе слово «преимущество» означает привилегию, а там, где начинаются привилегии, равенство заканчивается» [6, с. 18].

Закріплення в законодавстві переважного права має на меті встановлення зовсім інших завдань, а не просте обмеження прав інших учасників. Тому, говорити про обмеження в корпоративних правовідносинах є недоречно, адже наявність у учасника товариства переважного права не обмежує інших осіб у їх правах (наприклад, переважне право акціонерів на придбання акцій додаткового випуску).

Так, зокрема, можна розглянути ситуацію щодо переважного права акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами. В даному випадку не можна говорити про обмеження прав. Для продавця частки не є головним вільний вибір покупця, основна його мета – вигідно продати свою частку, а для покупця – отримати її у власність. Тому для продавця не є важливим хто буде сплачувати йому кошти. А звідси, його право ніяк не обмежується. Він вигідно продає свою частку, проте дотримується зазначеного законом порядку. Слушною видається думка науковця С. С. Кравченка про те, що дотримання певного порядку в корпоративних правовідносинах не є обмеженням, адже цивільне право знає численні вимоги до тих чи інших порядків або процедур реалізації

особами своїх прав, наприклад, щодо отримання погодження з органів опіки і піклування, вимоги щодо оформлення правочину та його державної реєстрації із отриманням відповідних довідок та інших документів. Втім, все це не свідчить про обмеження прав особи [2].

Потрібно зауважити, що якщо для акціонера-відчужувача головним є вигідний продаж акцій, то для інших учасників цього ж товариства – така процедура вигідна для їх майбутньої спільної діяльності. Тому, наприклад, обираючи таку форму як ЗАТ, засновники (учасники) розраховують на певний можливий захист своїх інтересів у майбутньому. А засновники, які розподіляють між собою акції ЗАТ, знають і погоджуються з тим, що їх права обмежені правом переважної купівлі акцій іншими учасниками цього ж товариства [7, с. 189]. Саме таку позицію зайняв Конституційний Суд України, який в рішенні по справі №1-11/2005 від 11.05.2005 року вказав на можливість передбачати в установчих документах ЗАТ переважне право акціонерів товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерними товариствами [8]. З цього приводу в Цивільному кодексі України доречно було б встановити положення про те, що «переважне право акціонерів на придбання додатково випущених акцій цього товариства повинно бути закріплено у статуті товариства».

В теорії права прийнято вважати, що предметом правового стимулювання є «особистий» інтерес суб'єкта, а характер здійснення при цьому супроводжується сприятливими для цього умовами (свобода вибору, розширення можливостей і т.д.), що забезпечує задоволення інтересу.

Таким чином, причини, мету та цілі встановлення переважних прав потрібно шукати починаючи з аналізування поняття «інтересу». Розглядаючи з позиції суті та значення інтересу в нормативному закріпленні переважного права, можна зробити висновок, що законодавець визнає за власником переважного права інтерес більш значимий на відміну від інтересу третіх осіб. І таке твердження легко пояснити. Дана перевага інтересів учасників цивільного обороту видається як спосіб забезпечення стабільності.

Російський науковець В.А. Белов визначає, що цілями встановлення переважного права купівлі в корпоративних правовідносинах вважається «...стремление оградить существующих участников обществ от рисков, связанных с появлением в числе участников новых, ранее не бывших таковыми, третьих лиц» [9, с. 574]. Проте, говорити що основною метою встановлення переважного права є охорона товариства від третіх осіб є неправильним. Адже інтересом суб'єкта, який наділений переважним правом є, по-перше, збільшення своєї частки в статутному

капіталі, а по-друге, це породжує збільшення його впливу на управління товариством. Для учасника товариства принципово важливим є досягнення його частки максимально високого рівня, що, в свою чергу, дасть йому право управляти справами даної юридичної особи. Так, наприклад, акціонер, який володіє контрольним пакетом акцій (пакет із 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства) володіє правом контролю (вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання), що передбачено п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства».

Доречною тут є думка науковця В. М. Кравчука про те, що переважне право на придбання додаткових корпоративних прав є способом збереження певного обсягу корпоративних прав, а відтак – міри контролю в товаристві [10]. Таким чином, збільшення чи зменшення пакета акцій (частки), що належить конкретному учаснику товариства, відчутно змінює ситуацію, де в одних випадках наділяє додатковими правами, в інших – суттєво їх зменшує [11, с. 79].

Все вищесказане дозволяє нам зробити висновок про те, що основною метою встановлення переважного права в корпоративних правовідносинах є не гарантія стабільності персонального складу учасників, а захист законного інтересу суб'єкта, який володіє «переважним правом», що проявляється в збереженні та збільшенні своєї частки в товаристві, що в свою чергу, збільшує вплив даної особи на сферу управління юридичною особою.

На жаль, на практиці ще досить гостро відчувається потреба у регулюванні на законодавчому рівні порядок реалізації переважного права в корпоративних правовідносинах. Це в свою чергу обумовлює потребу в науковому пошуку.

1. Рішення Європейського Суду з прав людини від 25.07.2002 р. [Електронний ресурс] / Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України» (заява №48553/99) . – Режим доступу: <http://uazakon.com/big/text1631/pg1.htm>

2. Правова природа корпоративних прав. [Електронний ресурс] / С. С. Кравченко // Часопис Київського університету права – 2010. - №2. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chkup/2010_2/176.pdf

3. Белов В.А. Гражданское право. – Общая и особенная части. Учебн. – М.: АО. «Центр ЮриИнформ», 2003.

4. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Юристъ, 2004.

5. Кузнецова Л. В. Преимущественные права в гражданском праве России: дис...канд. наук : 12.00.03 / Кузнецова Любовь Викторовна. - М.: Ось-89, 2007. - 336 с.

6. Леонова Л.Ю. Преимущественное право покупки: история возникновения, осуществление и защита // Законодавство - 2002. - №9.

7. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / За заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

8. Рішення Конституційного Суду України від 11.05.2005 р. №4-рп/2005 у справі за конституційним зверненням ЗАТ «Оболонь» та громадянина Винника В. В. про офіційне тлумачення положень... (справа про права акціонерів ЗАТ). – Справа №1-11/2005.

9. Белов В.А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / под. общ. ред. В.А.Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 678с.

10. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики [Електронний ресурс] / В.М. Кравчук. — К. : Істина, 2005. - 720 с. - Режим доступу до підруч.: <http://www.twirpx.com/file/181667/>

11. Шапкина Г. С. Защита прав и законных интересов акционеров при эмиссии дополнительных акций // Хозяйство и право. - 2005. - №3.

Бобрик В.І.

НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, завідувач відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права, кандидат юридичних наук,

ФОРМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Визнання та закріплення суб'єктивних корпоративних прав визначає необхідність забезпечення їх правового захисту. Саме тому законодавство України передбачає цілий комплекс заходів, направлених на захист корпоративних прав та законних інтересів учасників господарських товариств від порушення, невизнання чи оспорювання з боку третіх осіб. Захист корпоративних прав здійснюється у певних, передбачених законом формах.

Однак перед тим, як перейти до розгляду форм захисту корпоративних прав, варто відзначити, що в юридичній науці та вітчизняному законодавстві термін «правовий захист» розуміється дещо неоднозначно. Це інколи призводить до взаємопідміни понять правової охорони і

правового захисту. Так, в ч. 1 ст. 51 Закону України «Про акціонерні товариства» вказується, що «наглядова рада акціонерного товариства є органом, що здійснює захист прав акціонерів товариства...». Однак наглядова рада акціонерного товариства, зважаючи на специфіку її повноважень, здійснює не захист порушених, оспорюваних або невизнаних прав акціонерів, а їх охорону, застерігаючи (попереджуючи) порушення цих прав. Саме тому варто спеціально підкреслити, що автор цієї роботи під захистом корпоративних прав розуміє ті засоби, які застосовуються у випадках порушення, невизнання чи оспорювання цих прав. Тим самим автор поділяє загальноновизнану в цивілістиці позицію щодо співвідношення понять охорони і захисту цивільних прав як загального і спеціального.

Визначаючи форми захисту корпоративних прав слід виходити із загальнотеоретичних підходів до визнання форми захисту суб'єктивних прав та їх диференціації. Так, Г.А. Свердлик та Є.Л. Страунінг вважають, що форма захисту, насамперед, повинна вказувати на те, хто здійснює право на захист, тобто який орган уповноважений на здійснення дій по захисту порушеного суб'єктивного права [3, с. 18].

Загальноприйнятою в теорії права і цивілістиці є класифікація форм захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну. Під юрисдикційною формою А. П. Сергєєв розуміє захист у судовому порядку (загальний порядок) та в адміністративному порядку (спеціальний захист). Неюрисдикційна форма, на його ж думку, охоплює т.зв. самозахист цивільних прав, що полягає у самостійних діях особи щодо захисту її цивільних прав та інтересів без звернення за допомогою до державних чи інших компетентних органів [2, с. 337-339].

Безумовно, що такий підхід цілком і повністю може бути застосований і при визначенні форм захисту корпоративних прав. Зважаючи на це, форми захисту корпоративного права слід поділити на юрисдикційну і неюрисдикційну.

Юрисдикційна форма захисту – це діяльність уповноважених державних (юрисдикційних) органів із захисту порушених чи оспорюваних суб'єктивних корпоративних прав. Її суть виражається в тому, що особа, корпоративні права та законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державного органу, який уповноважений здійснити відповідні заходи для відновлення порушеного корпоративного права і зупинення правопорушення. В рамках юрисдикційного захисту слід виділити загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний) порядок захисту порушених прав.

Основною юрисдикційною формою захисту корпоративних прав є судовий захист, який гарантується ст. 55 Конституції України. Відповідно до ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Судовий захист корпоративних прав можуть здійснювати всі органи судової системи, в тому числі й Конституційний Суд України. Прикладом здійснення захисту корпоративних прав Конституційним Судом України може бути, зокрема, рішення № 4-рп/2005 у справі за конституційним зверненням закритого акціонерного товариства «Оболонь» та громадянина Винника В.В. про офіційне тлумачення положень частини другої статті 28 Закону України «Про господарські товариства», пункту 1, абзацу першого пункту 5 статті 4 Закону України «Про власність» (справа про права акціонерів ЗАТ) від 11 травня 2005 року (справа № 1-11/2005).

Разом з тим, основна роль у захисті корпоративних прав в судовій системі України відводиться господарським судам. Важливе значення у захисті корпоративних прав фізичних осіб мають суди, що розглядають справи в порядку цивільного судочинства. Роль адміністративних судів у захисті корпоративних прав з огляду на специфіку їх юрисдикції є досить обмеженою і зводиться до оскарження органів державної влади, що внаслідок здійснення або нездійснення своїх владних повноважень порушують корпоративні права. Розмежування компетенції вказаних судових органів виходить за межі цієї роботи, а тому в ній розглядатися не буде. При цьому ця проблематика може стати предметом окремого наукового дослідження.

Спеціальним порядком захисту корпоративних прав слід визнати адміністративний порядок їх захисту. Він реалізується шляхом подання особою, корпоративні права та законні інтереси якої порушені, скарги у відповідний державний орган. Спеціальний (адміністративний) порядок захисту корпоративних прав передбачає, в першу чергу, відповідну діяльність Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, яка є основним державним органом, що здійснює державне регулювання ринку цінних паперів. Згідно ст. 7 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» до основних завдань Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку віднесено, зокрема, захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень. З огляду на широкі повноваження вказаної Комісії та оперативність її

діяльності адміністративний захист корпоративних прав є досить ефективним.

Неюрисдикційна форма захисту – передбачає дії юридичних і фізичних осіб із захисту своїх корпоративних прав, які здійснюються ними самостійно без звернення в державні або інші компетентні (юрисдикційні) органи. При цьому маються на увазі лише законні способи захисту. Неюрисдикційна форма захисту корпоративних прав не є досить ефективною, оскільки чинне законодавство України обмежене наділяє учасників господарських товариств можливостями здійснювати самозахист їх прав, що є основним способом неюрисдикційного захисту.

Одним із неюрисдикційних способів забезпечення захисту корпоративних прав акціонерів у процесі їх обігу є забезпечуване нормативно і на рівні саморегулювання, постійне розширення повноважень саморегулювальних організацій ринку цінних паперів [1, с. 10]. Саморегулювальними організаціями у світовій практиці визнають підприємницькі асоціації, добровільні об'єднання, які встановлюють для своїх членів формальні правила у веденні бізнесу.

Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» в ст. 1 закріплював визначення саморегулювальної організації як добровільного об'єднання професійних учасників ринку цінних паперів, яке не має на меті одержання прибутку, створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів власників цінних паперів та інших учасників ринку цінних паперів та зареєстроване Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Однак Законом України № 480-IV від 23.02.2006 року це визначення було виключено і з того часу призначення саморегулювальних організацій дещо змінилось. На разі правове положення та повноваження саморегулювальних організацій професійних учасників фондового ринку закріплені в ст.ст. 48-49 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». В ч. 2 ст. 48 цього Закону зазначено, що метою діяльності саморегулювальних організацій професійних учасників фондового ринку є забезпечення провадження діяльності професійними учасниками фондового ринку, які є членами саморегулювальної організації, розроблення і затвердження правил, стандартів професійної поведінки та провадження відповідного виду професійної діяльності. Частина 3 ст. 48 вище згаданого Закону передбачає, що саморегулювальна організація професійних учасників фондового ринку набуває делегованих їй Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку повноважень. Таким чином, саморегулювальні організації можуть здійснювати захист корпоративних прав лише у разі делегування їм відповідних повноважень Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Наприкінці варто відзначити, що вибір форми захисту прав (юрисдикційна чи не юрисдикційна) та конкретного способу захисту з урахуванням усіх обставин справи залежать як від змісту корпоративного права, що підлягає захисту, так і від ступеня небезпеки такого порушення.

1. Виноградова Н.О. Господарсько-правові способи захисту прав акціонерів на акції / Н. О. Виноградова: Автореферат дис. ... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Х.: Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, 2009. – 20 с.

2. Гражданское право: Учебник в 3-х томах / Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. – 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект, 2005. – Т. 1 – 765 с.

3. Свердлик Г.А., Страуниг Е.Л. Понятие и юридическая природа самозащиты гражданских прав / Г.А. Свердлик, Е.Л. Страуниг // Государство и право. - 1998. - № 5. - С. 17-24

Бородовський С.О.

партнер юридичного товариства «ЮРПАЙНТЕЛ», кандидат юридичних наук

СПОСОБИ ОХОРОНИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

В умовах активного розвитку ринкових відносин та еволюції правових поглядів питання охорони прав взагалі і корпоративних прав зокрема становить значний теоретичний і практичний інтерес. В свою чергу розвиток прав і свобод учасників цивільних відносин неодмінно передбачає розвиток засобів їх гарантій та охорони та означає розширення сфери правої охорони інтересів і поширення її на такі інтереси, які до цього нею не були забезпечені [1, с. 27-34]. Таким чином з розвитком майнових відносин, інституту правочину та корпоративного права постає охорони корпоративних прав. Метою цієї статті є вирішення проблем охорони корпоративних прав.

Окремі питання охорони корпоративних прав розглядалися О.В.Регурецькою (Охорона прав акціонерів у цивільному праві, 2005), С.В.Томчишеним (Особливості здійснення, охорона та захисту переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики, 2010), В.М.Кравчуком (Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах, 2010), І.В.Спасибо-Фатеевою (Представництво акціонерів, 2010) та іншими авторами.

1. Так, в ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачена категорія значного правочину, під яким розуміється правочин (крім правочину з розміщення товариством власних акцій), учинений

акціонерним товариством, якщо ринкова вартість майна (робіт, послуг), що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності. Вчинення корпоративними утвореннями правочинів з нерухомим майном означає, що відповідний правочин та речові права з нього підлягатимуть державній реєстрації. При цьому метою такої державної реєстрації є офіційне визнання правочину і прав з нього. Отже державна реєстрація правочину і речових прав з нього є видом охоронної діяльності. В такий спосіб корпоративні права знаходять свою правову охорону через інститут правочину. У вказаному випадку об'єктом правової охорони є речове право певної корпорації.

Можна також зазначити, що державна реєстрація юридичних осіб теж може розглядатися як вид охоронної діяльності. В такому випадку об'єктом правової охорони є корпоративні права засновника товариства. Але шляхом державної реєстрації корпоративного утворення також охороняються права створеної юридичної особи, як суб'єкта цивільних відносин, проте вони не корпоративними правами.

Крім цього також і реєстрацію, наприклад, випуску акцій та облігацій підприємств можна розглядати видом правової охорони цивільних прав в корпоративних відносинах. Однак окремі з вказаних дій можна віднести і до правочинів або до дій, що входять до відповідного юридичного (фактичного) складу, а отже прямо пов'язані з правочинами. Наприклад, створення юридичної особи необхідно розглядати в якості правочину її засновників, оскільки їх дії спрямовані на встановлення цивільних прав і обов'язків, а також забезпечують рух цивільного правовідношення.

2. Г.Ф. Шершеневич вказував, що фізичні і юридичні особи є інститутами об'єктивного права, але у них різні завдання [2, С. С. 123 – 124]. На нашу думку, фізичні і юридичні особи, в значенні учасників цивільних відносин, мають одні й ті самі завдання – це набуття, зміна та припинення цивільних прав і обов'язків. Однак їх статус, тобто обсяг правосуб'єктності, є дещо різним. Вказана відмінність полягає в тому, що юридичні особи створюються різними особами, а головне з різним призначенням, а тому, як вказує П.І. Стучка [3, С. 46], їх можливості є різними.

В свою чергу концепція про різні можливості юридичних осіб обумовлює виникнення поглядів про те, що правосуб'єктність юридичної особи визначається шляхом встановлення спеціальної правосуб'єктності або обмеження загальної правосуб'єктності. Тобто в кінцевому результаті правосуб'єктність юридичної особи виявляється усіченою і такою,

що виникає на основі обмежень загальної правосуб'єктності. Наприклад, О.С. Йоффе не погоджувався з висновками В.І. Сливцького, який заперечував принцип формальної рівності правосуб'єктності і вважав необхідним обмеження загальної правосуб'єктності.

Проте реєстрація юридичної особи має на меті створення юридично рівного і вільного суб'єкта цивільних відносин. Тому усічення правосуб'єктності призведе до створення такого суб'єкта, який виявиться неспроможним набувати і реалізовувати окремі права. В результаті цього страждатимуть й інші учасники цивільних відносин, оскільки вчинення ними правочину з такою особою може поставити під сумнів дійсність відповідного правочину, а значить правомірність їх прав та законних інтересів. Отже негативні наслідки від управління юридичною особою перекладаються з засновників чи учасників юридичної особи на інших учасників цивільних відносин. Але оскільки, відповідно до ч. 3 ст. 13 Конституції України власність зобов'язує, то й негативні наслідки від управління повинні покладатись на юридичну особу та її учасників (засновників). В свою чергу усічення правосуб'єктності юридичної особи спрямоване на захист її учасників (засновників) від зловживань чи інших негативних дій органів її управління. Проте охорону інтересів цих осіб можна б було забезпечити, шляхом встановлення відповідних механізмів реалізації правосуб'єктності чи здійсненням контролю за діяльністю органів управління.

3. В п. 3 ст. 92 ЦК України вказано, що у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Тобто відсутність обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи стосується тільки випадків, коли відповідна претензія заявляється третьою особою, яка є стороною правочину з відповідною юридичною особою. Однак положення вказаної правової норми не можуть бути використані для виправдання перевищення повноважень представника юридичної особи, оскільки орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана не перевищувати своїх повноважень. Отже правове регулювання, здійснюване положенням п. 3 ст. 92 ЦК України, спрямоване на встановлення юридичних наслідків недобросовісної поведінки юридичної особи, виражене в обмані третьої особи щодо повноважень представника юридичної особи. Тобто, якщо юридична особа уникає виконання свого обов'язку, з підстав відсутності у її представника повноважень на встановлення такого обов'язку, то таке

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА РАХУНОК МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

В останній час поширеною стала практика заснування господарських товариств з формуванням статутного капіталу за рахунок внесків у вигляді майнових прав інтелектуальної власності. Дедалі частіше засновники (учасники) господарських товариств обмежуються фактичним внесенням цих об'єктів цивільних прав до статутного капіталу (передають за актом-приймання-передачі внеску). Оскільки більшість об'єктів права інтелектуальної власності (винаходи, торговельні марки тощо) та договори щодо розпоряджання майновими правами на них підлягають державній реєстрації, то постає питання: чи підлягає державній реєстрації державним департаментом інтелектуальної власності операція з внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарських товариств? Якщо так, то коли вважається, що статутний капітал сформовано повністю тощо.

1. Можливість формування статутного капіталу за рахунок майнових прав інтелектуальної власності передбачена ч.3 ст.424 Цивільного кодексу України, ч.1 ст.86, ч.5 ст.156, ч.6 ст.157 Господарського кодексу України, ч.1. ст.11, ст.23 Закону України «Про акціонерні товариства», п.2.16 Положення про порядок реєстрації випуску акцій, затвердженого рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.04.2007 №942. Разом з тим існують і певні обмеження. Так, відповідно до ч.2 ст.9 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 №2664-III забороняється формування статутного капіталу фінансових установ (банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг) за рахунок майнових прав. Аналогічні заборони містяться в ст.2 Закону України «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96, ст.32 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121, п.2.1 Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництва, відділень, затверджене постановою Правління Національно-

невиконання є протиправним, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

В свою чергу такими обставинами можуть бути будь-які фактичні дані, які вказують на повідомлення третій особі інформації про повноваження представника юридичної особи або розумно було б припустити, що третя особа повинна проявити інтерес до отримання інформації про права представника юридичної особи. В разі, якщо третя особа не проявила інтересу щодо отримання інформації про повноваження представника юридичної особи, то її посилення в майбутньому про те, що вона не знала про обмеження повноважень такого представника необхідно розглядати як недобросовісну поведінку третьої особи.

Підкреслимо, що юридична особа не вправі подати позов про визнання недійсним договору, стороною якого вона є, з підстав відсутності у неї ліцензії на здійснення певних видів господарської діяльності, оскільки такий позов фактично буде позовом до неї самої. При цьому дії щодо вчинення вказаного правочину завжди носять навмисний характер, тому що інакше як з прямим умислом їх вчинити неможливо. Адже юридична особа не може не знати, що у неї відсутня ліцензія на здійснення певних видів господарської діяльності.

Учасники господарського товариства також не в праві подати позов про визнання недійсним договору щодо виду діяльності, на який юридична особа не отримала ліцензію, оскільки юридична особа є окремим учасником цивільних відносин, а тому набуває прав і обов'язки для себе, а не для своїх учасників. А в разі, якщо учасник володіє такою часткою в статутному капіталі господарського товариства, яка дозволяє йому приймати рішення щодо вчинення правочину юридичною особою, то він виконує функцію органу юридичної особи і не діє від власного імені.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що зв'язок між цивільно-правовими інститутами є надзвичайно тісним, однак його інтенсивність залежить від особливостей правової системи та рівня розвитку кожного з відповідних правових інститутів. Відповідно інститут правової охорони відіграє важливу роль, в тому числі пов'язує відповідні матеріальні відносини з інститутом захисту порушеного права та законного інтересу.

1. Суховерхий, В. Л. О развитии гражданско-правовой охраны личных неимущественных прав и интересов граждан /В. Л. Суховерхий. // Правоведение. -1972. - № 3. - С. 27 - 34;

2. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. Тула - 2001. - С. 123 - 124;

3. Стучка П.И. Курс советского гражданского права. Т. II. М. Изд-во Ком. Акад. - 1927. - С.46

го банку України від 31.08.2001 № 375. У всіх цих випадках формування статутного капіталу здійснюється за рахунок грошових внесків.

2. Відповідно до ч.2 ст.13 Закону України «Про господарські товариства» грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці. Оцінка майна проводиться у випадках, встановлених законодавством України, міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї зі сторін угоди та за згодою сторін. Проведення оцінки майна є обов'язковим, зокрема у випадках: створення підприємств (господарських товариств) на базі державного майна або майна, що є у комунальній власності; визначення вартості внесків учасників та засновників господарського товариства, якщо до зазначеного товариства вноситься майно господарських товариств з державною часткою (часткою комунального майна), а також у разі виходу (виключення) учасника або засновника зі складу такого товариства. Крім того, відповідно до п.2.17 Положення про порядок реєстрації випуску акцій для реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій товариство подає до органу реєстрації, зокрема, копію акта оцінки майна (майнових прав) або звіту про оцінку майна (майнових прав), засвідчену підписом керівника та печаткою товариства, та копію рецензії на звіт про оцінку майна (акт оцінки майна), засвідчену підписом керівника та печаткою товариства (подаються у разі, якщо оплата акцій здійснюється цінними паперами та/або майном (майновими правами, у тому числі майновими правами інтелектуальної власності), для визначення вартості внесків до статутного капіталу товариства). Таким чином, можна зробити висновок, що для акціонерних товариств та товариств, що створюються за рахунок державного або комунального майна оцінка майнових прав є обов'язковою. В інших випадках, оцінка не є обов'язковою і здійснюється учасниками за їх взаємною згодою.

3. У разі внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства здійснюється ідентифікація такого об'єкта для чого перевіряється: хто є власником прав на відповідний об'єкт; чи існують права третіх осіб стосовно відповідного об'єкта, підтверджені договором застави, ліцензійним договором тощо; можливість використання об'єкта інтелектуальної власності господарським товариством, до статутного капіталу якого вносяться майнові права на такий об'єкт; чи є чинними майнові права на такий об'єкт інтелектуальної власності тощо. При цьому слід враховувати, що при таких операціях виникають певні ризики, наприклад, визнання патентів недійсними.

Тому, видається, до статутних документів необхідно вносити положення про порядок вилучення майнових прав зі статутного капіталу, або обов'язок учасника замінити склад внеску.

4. Видається, що оформлення вкладу до статутного капіталу має відбуватися на підставі договору про передачу (відступлення) майнових прав, а у випадку необхідності державної реєстрації договору, передбаченої ч.2 ст.1114 ЦК України, має відбуватися реєстрація. Так, відповідно до ст.424 ЦК України майновими правами інтелектуальної власності є: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Ч.3 ст.424 ЦК України передбачена можливість майнових прав інтелектуальної власності бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах. Вважаємо, що вкладом до статутного капіталу можуть бути майнові права у своїй сукупності, тобто право використовувати об'єкт права інтелектуальної власності, виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності та виключне право перешкоджати неправомірному використанню такого об'єкта. Оскільки у такому випадку передаються всі майнові права, то фактично відбувається відчуження майнових прав інтелектуальної власності. Таке відчуження відбувається на підставі ст. 427 та ст. 1113 ЦКУ шляхом укладення договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності. При цьому, необхідно розділяти можливість внесення до статутного капіталу окремо і право використання, і право надання дозволу на використання результату інтелектуальної, творчої діяльності третім особам, і право заборонити таке використання. Оскільки законодавець спеціально розділив ці права на окремі групи, то виходячи з економічної доцільності, передавати ці права до статутного капіталу як і у договором можна як окремо, так і в сукупності. Більш того, оцінку майнових прав на певні об'єкти інтелектуальної власності впливає саме перелік майнових прав. Оскільки відповідно до п.1 ч.1 ст.115 ЦК України, товариство стає власником майна, переданого йому учасниками товариства у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу, то на вимогу ст.427, 1113 ЦК України оформлення та передача прав інтелектуальної власності як вкладу до статутного капіталу господарського товариства можлива лише на підставі договору про передачу (відступлення) виключних майнових прав

інтелектуальної власності. В цьому випадку відступлення може відбуватися на всі майнові права з відповідними способами використання, або на їх певні види та способи, які мають бути в ньому обов'язково зазначені. Слід окремо звернути увагу на те, що відповідно до ст.8 Закону України «Про господарські товариства» угоди, укладені від імені товариства до моменту реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством. Угоди, укладені засновниками до моменту реєстрації товариства і надалі не схвалені товариством, тягнуть за собою правові наслідки лише для засновників. Тому, з метою уникнення корпоративних спорів та стабільності відносин між учасниками (акціонерами) господарських товариств, вважаємо, що формувати статутний капітал господарського товариства за рахунок вартості майнових прав інтелектуальної власності доцільно після державної реєстрації такого товариства в порядку збільшення розміру статутного капіталу.

Оформляти вклад до статутного капіталу за рахунок майнових прав інтелектуальної власності на підставі ліцензійного договору або ліцензії як правочину вважаємо неможливим. Так, відповідно до ст.1109 ЦК України за ліцензійним договором одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності (ліцензію) на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог цього Кодексу та іншого закону. У ліцензійному договорі визначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір. При ліцензійних правовідносинах, що теоретично можуть виникнути в цій ситуації, на відміну від передачі (відступленні) майнових прав інтелектуальної власності не відбувається правонаступництва, як цього вимагає ст.115 ЦК України. Тому, у випадку внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства останнє стає власником прав на відповідний об'єкт. Для цього необхідно укласти договір про передавання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на такий об'єкт. Зазначене узгоджується з положеннями ст. 115 ЦКУ та 12 Закону, якими передбачено, що вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом.

Водночас, у випадку укладення ліцензійного договору: ліцензіат не стає власником прав на відповідний об'єкт інтелектуальної власності; ліцензіату не відчужуються (не переходять) майнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт.

Тому, вважаємо, що внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства можливе лише шляхом укладення договору про передавання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності.

5. Слід зазначити, що положення ч.5 ст.156 ГК України не узгоджується із зазначеними положення ЦК України та Закону. Відповідно до ч.5 ст.156 ГК України володілець патенту може передавати свої права щодо використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка як вклад у статутний фонд підприємства. Вкладами учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті (ч.1 ст.86 ГК України). Вважаємо, що редакція ч. 1 ст. 86 ГКУ є нечіткою і припускає різне правозастосування: вкладом до статутного капіталу (фонду) можуть бути майнові права інтелектуальної власності у їх сукупності; вкладом до статутного капіталу (фонду) може бути право на використання об'єктів інтелектуальної власності. Таким чином, ч.5 ст.156 ГК України, на відміну від ст.115 ЦК України та ст.12 Закону, передбачає можливість внесення до статутного капіталу (фонду) права на використання винаходу, корисної моделі, промислового зразка.

Що стосується торговельної марки, то ч.6 ст.157 ГК України встановлено, що право інтелектуальної власності на торговельну марку може бути передано як вклад до статутного фонду суб'єкта господарювання. Таким чином, ч.6 ст.157 ГК України передбачено можливість внесення до статутного капіталу (фонду) суб'єкта господарювання майнових прав на торговельну марку в їх сукупності, а отже, відчуження майнових прав інтелектуальної власності.

Враховуючи зазначене, має місце неузгодженість положень ЦКУ та Закону з положеннями ГК України. Крім того, ГК України по-різному визначає можливість формування статутного капіталу за рахунок об'єктів інтелектуальної власності: шляхом внесення права на використання (на підставі ліцензійного договору) для винаходів, корисних моделей та промислових зразків; шляхом внесення майнових прав на торговельні

марки на підставі договору про передання (відчуження) майнових прав на такі об'єкти.

Видається, що необхідно заборонити внесення права на використання об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства на підставі ліцензійних договорів.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-ІУ (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – №40, ст.356.

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №436-ІУ (із змінами) // ВВР. – 1992 р. – №6, ст.56.

3. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. № 1576Х11 (із змінами) // ВВР. – 1991 р. – №49, ст.682.

4. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96 (зі змінами) // ВВР. – 1996 р. – №18, ст.78.

5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-ІІІ (із змінами) // ВВР. – 2001 р. – №47, ст.251.

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІ (із змінами) // ВВР. – 2001 р. – №5, ст.30.

7. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-ІІІ (із змінами) // ВВР. – 2002 р. – №1, ст.1.

8. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // ВВР. – 2008 р. – № 50 – 51, стор. 2432, ст.384.

9. Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затверджене постановою Правління Національного банку України від 31.08.2001 №375, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 24.10.2001 р. за №906/6097 // Офіційний вісник України від 16.11.2001 — 2001 р., №44, стор. 233, ст.1991, код акта 20328/2001.

10. Положення про порядок реєстрації випуску акцій, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.04.2007 №942, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 12 червня 2007 р. за №619/13886 (із змінами) // Офіційний вісник України від 25.06.2007 — 2007р., №44, стор. 304, стаття 1826, код акта 40135/2007.

Васильєва В.А.

директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, д.ю.н., професор

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Проблема захисту корпоративних прав є на сьогодні однією з найбільш актуальних тем, оскільки «ціна» порушених суб'єктивних прав на є надзвичайно високою. Звідси, - і така увага до захисту прав як в плані

процесуального, так і матеріально- правового регулювання. Ці питання виникли в площині юридичної практики і вимагають глибоких наукових досліджень. Тема ця багатогранна, що пов'язано в першу чергу з тим, що правова природа корпоративних прав є особливою.

Корпоративні відносини за своєю юридичною природою наближені до зобов'язальних, адже інтерес носія суб'єктивного права може бути задоволений шляхом вчинення дії уповноваженою особою по наданню відповідних благ. Корпоративні відносини мають відносний характер, але при цьому їх особливістю є те, що вони виникають тільки між учасниками конкретної організації і є закритими для інших учасників цивільного обороту.

Корпоративні права займають самостійне місце в системі суб'єктивних цивільних прав. Їх природа є цивільно-правовою, а саме корпоративні права носять зобов'язальний характер, але при цьому усі дослідники погоджуються з тим, що частку у корпоративних відносинах займають так звані організаційні відносини в основі яких лежать організаційні права. Звідси і багатогранність способів захисту корпоративних прав, де частина майнових позовів займає не так багато місця. Серед способів захисту порушеного корпоративного права слід назвати оспорування правочинів, притягнення осіб, що займають керівні функції до відповідальності, визнання рішень органів корпорації недійсними і позов про відновлення корпоративного контролю. Кожен із перелічених способів заслуговує на спеціальне дослідження щодо його дії в системі захисту корпоративних прав. Проте на сьогодні проблема досліджень у цій сфері полягає в тому, щоб вивчити проблему захисту корпоративних прав як системне правове явище і, окрім цього, слід виявити таку проблематику способів захисту корпоративних прав, яка притаманна тільки корпоративним правам.

В теорії права відсутня єдина думка що слід розуміти під захистом суб'єктивного права, яка його юридична природа. Загалом напрацьовані дослідження щодо природи корпоративних прав як цивільно-правової підштовхують практичні напрацювання у русло використання цивільно-правових способів захисту. В першу чергу йдеться про те, що порушене корпоративне право захищається з використанням способів перерахованих у Цивільному кодексі (далі ЦК). Серед них такі як відновлення права, визнання права, припинення дії.

Постає питання – чи є вичерпним перелік способів захисту корпоративних прав? Від відповіді на це питання залежить чи буде підлягати задоволенню позов розгляду чи його слід відхилити. В науковій літературі панує думка, що цей перелік є відкритим. Проте напевне слід говорити

не про відкритий характер переліку способів захисту, а про те, що з приводу способів захисту повинен діяти принцип – захищатися можна тільки тими способами, які встановлені законом. Крім того, якщо тлумачити норму ЦК то вона вказує на те, що захищатися можна способами, які зазначені у ЦК і такими які визначені у законі. Проте використання інших способів є можливим лише тоді, коли з цього приводу є пряма вказівка закону (наприклад - визнання переважних прав, при тому що відсутня вказівка прямої норми закону з приводу переважних прав).

Наступна проблема це вибір способів захисту порушених прав. Йдеться про такий вибір в межах позовного провадження. В літературі цей спосіб називається конкуренцією позовів. Тут є можливим наступне рішення. Перше полягає в тому, що особа яка захищає свої права повинна вибрати саме той спосіб захисту, який передбачений законом саме для його вирішення. Інша точка зору – особа яка захищається повинна вибрати для свого захисту будь-який спосіб захисту, який передбачений законом. Захищаючи порушене суб'єктивне право, особа не пов'язана необхідністю застосовувати тільки визначений спосіб захисту. Проте таку тезу слід поставити під сумнів, оскільки важко сконструювати єдине розуміння суб'єктивного цивільного права. На практиці ми кожен раз будемо стикатися із великою різноманітністю форм реалізації прав, в тому числі і за суб'єктивним складом. Проте, це різноманіття, в першу чергу, за змістом, - оскільки характер прав, а саме: зобов'язальний, корпоративний, речовий, виключний, - відрізняє їх настільки радикально (в площині об'єктів, за змістом повноважень, за способами їх здійснення) і саме тому не може існувати єдиного способу захисту для всіх перерахованих прав. Виходячи із цього, слід вважати, що кожному об'єкту, або ж кожному виду прав повинен слідувати свій спосіб захисту. Якщо пригадати, то речові права захищаються спеціальними позовами (віндикативним, негаторним), зобов'язальні – позовами які захищаються позовом, що базується на спеціальному зобов'язанні (особистому позові). Висловлена теза є наріжним каменем вчення про строгу відповідність способу захисту виду права яке захищається. Наприклад: пред'явивши позов про визнання дій директора АТ незаконними, суд повинен у розгляді цього позову відмовити оскільки Закон про АТ не містить такого способу захисту прав акціонерів. Аналогічне рішення суду можна відмітити і щодо позову про визнання протоколу загальних зборів недійсним. Ще у ряді позовів була вимога визнати недійсними ряд договорів дарування акцій ЗАТ недійсними і застосуванням наслідків недійсного правочину – повернення усього отриманого за правочиним У своєму рішенні, суд, визнавши мнимість правочину дарування, вказав що існує

спеціальний спосіб захисту прав акціонерів ЗАТ – пред'явлення позову про переведення прав та обов'язків за договором. У іншому рішенні коли був пред'явлений позов про визнання дій генерального директора АТ незаконними, суд зазначив, що закон про АТ не містить такого способу захисту прав акціонера, і тому позов про визнання незаконною бездіяльністю одноосібного виконавчого органу АТ (ненадання інформації) не може бути задоволений. Аналогічно було прийнято рішення і щодо визнання протоколу зборів недійсними. В захисті корпоративних прав може бути відмовлено у зв'язку з тим, що положення статті 10 ЦК встановлює, що у випадку недотримання дій громадян і юридичних осіб, які здійснюються з наміром причинити шкоду іншій особі а також зловживання правом в інших формах, суд чи третейський суд може відмовити особі у захисті належного йому права. У сфері корпоративних відносин це положення більш за все застосовується у зв'язку з корпоративним шантажем, тобто пред'явленням позовів про визнання недійсними рішень зборів, правочинів осіб, які володіють незначним пакетом акцій (часток) що їх участь у зборах не могла вплинути на результати голосування і ніяких збитків учасникам завдано не було. У більшості таких випадків суди відмовляють у задоволенні позову із посиланням на зловживання корпоративними правами.

У розрізі захисту корпоративних прав постає наступна проблема. Це співвідношення форм та способів захисту корпоративних прав. Слід зазначити, що постановка питання у такому розрізі торкається не тільки корпоративних прав. Ця проблема дискутується у науковій літературі і щодо захисту цивільних прав. Тому слід провести хоча б співвідношення названих термінів. Видається що терміни «спосіб захисту» та «міра захисту» є одним і тим же поняттям. Міра захисту є межею дозволеної поведінки. Іншими словами, міра визначає, що саме і до якої межі може, або зобов'язаний робити суб'єкт, щоб при цьому не порушити чужого суб'єктивного права чи інтересу. Так само і спосіб описує зміст вчинюваної дії. При цьому форма захисту – це зовнішня характеристика того, яким саме чином реалізується той чи інший спосіб. В теорії права розмежовують так званий юрисдикційний і не юрисдикційний спосіб захисту. Юрисдикційний – це судовий, адміністративний і нотаріальний, не юрисдикційним вважають самозахист. Разом з цим, навряд можна самозахист назвати способом захисту. Адже способи самозахисту повинні бути співрозмірні порушенню права і не виходити за межі дій які необхідні для його попередження. Отож самозахист не може визнаватися способом захисту права. Відповідно самозахист є формою реалізації способів захисту. З цього слідує що проблему самозахисту корпоратив-

них прав слід розглядати не серед способів захисту корпоративних прав, а окремо від них. Окрім цього виникає питання не тільки способів, але й форм захисту порушених суб'єктивних прав. Вони можуть захищатися у судовому порядку. Ствердна відповідь на це питання базується на положеннях конституції, де закріплено, що усі правовідносини у державі підлягають судовій юрисдикції.

Наступною проблемою загальної теорії захисту цивільних прав є проблема захисту правомірного інтересу. Саме по собі питання про природу та місце інтересу в структурі цивільного правовідношення є складним. Тим не менше інтерес за Цивільно процесуальним та Господарсько процесуальним кодексами є об'єктом судового захисту. При цьому у сфері корпоративного права особливо яскраво проявляється можливість захисту корпоративного інтересу. Це пояснюється тим що саме у сфері корпоративного права може бути виявлений самий цікавий матеріал, пов'язаний із захистом правомірного інтересу. На нашу думку це пояснюється структурою корпоративних правовідносин (учасник корпорації – корпорація), неможливістю учасника корпорації виступати від імені корпорації і розмежуванням майна корпорації і майна її учасників. У зв'язку з цим (а особливо у зв'язку з майновим відокремленням) учасник корпорації не виступає суб'єктом речових і зобов'язальних правовідносин, в яких бере участь корпорація і тому він не набуває будь-яких прав в рамках даних правовідносин. Проте в учасника корпорації існує достатньо багато способів втрутитися у дані правовідносини з метою недопущення зменшення вартості майна корпорації, відшкодування заданих їй збитків. Що у цьому випадку захищає учасник корпорації. Звичайно права самої корпорації, але не тільки. Учасник захищає і свій власний інтерес у збереженні і збільшенні вартості майна корпорації, оскільки це потягне за собою збільшення вартості частки у майні корпорації, а також і розмір дивідендів. Це і слід вважати правомірним інтересом який буде захищати учасник корпорації.

Виникає питання якими способами захищається правомірний цивільно-правовий інтерес, і чи може він захищатися тими ж способами що й суб'єктивне корпоративне право. Серед способів захисту у ст.17 ЦК зазначено, що ненормативний акт органу державної влади та управління, а у випадках передбачених законом нормативний акт який не відповідає закону чи іншим правовим актам і порушує цивільні права та охоронювані законом інтереси громадянина чи юридичної особи можуть бути визнані судом недійсними. Чи це означає що інтерес не може захищатися іншими способами? Звичайно що ні.

Як законом, так і судовою практикою допускається захист правомірного інтересу учасника корпорації шляхом пред'явлення вимог про визнання оспорюваного правочину недійсним і застосуванням наслідків її недійсності, застосуванням наслідків недійсності нікчемного правочину, вимогою про виконання зобов'язання в натурі, вимогою про відшкодування збитків, припиненням чи зміною правовідношення. Прикладом таких способів захисту охоронюваного законом інтересу може бути: визнання правочину недійсним (у випадку вчинення правочинів на великі суми, правочинів із зацікавленістю, договорів з перевищенням наданих договором чи законом повноважень; припинення дії, яка порушує право (при примусовому скликанні зборів чи ради директорів); зміна правовідношення (корпоративне законодавство знає масу прикладів застосування цього способу захисту інтересів учасників корпорації – зокрема пред'явлення учасником ТОВ вимоги про виключення іншого учасника, знадваний раніше перевід прав та обов'язків за договором купівлі-продажу частки в ТОВ чи акцій ЗАТ, що укладений з порушенням переважних прав; відновлення становища, яке існувало до порушення.

Типовим прикладом захисту суб'єктивного інтересу у визначені законом способи є форми так званого непрямого позову, тобто позову учасника корпорації до особи що виконує функції органу юридичної особи. Позивач таким чином захищає не своє право, а інтерес у капіталізації корпорації. Наступний приклад непрямого позову - позов учасника дочірнього товариства про відшкодування основним товариством збитків що спричинені товариству діями останнього.

Дискусійним на сьогодні залишається застосування такого законодавчо визначеного способу захисту порушеного інтересу як визнання права. Чи правомірно через пред'явлення позову трансформувати охоронюваний законом інтерес у суб'єктивне право? Принаймні, з точки зору вчення про цивільне правовідношення це буде неправильно.

Кожна із окреслених проблем захисту корпоративних прав потребують спеціальних теоретичних досліджень з виокремленням особливих рис, що виявляються з врахуванням при роді і через призму захисту суб'єктивного корпоративного права та інтересу.

Васильєва В.В.

Лабораторія з дослідження та вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права та підприєм-

ЗАХИСТ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА АКЦІОНЕРІВ ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА НА ПРИДБАННЯ АКЦІЙ

Порядок захисту прав акціонерів і акціонерного товариства в Україні регулюється широким спектром нормативно-правових актів таких як Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства» (далі – ЗУ «Про АТ») та іншими. Крім того, органами судової влади було видано численну кількість актів, які покликані уніфікувати практику застосування норм права в сфері корпоративних відносин. В той же час спостерігаються деякі відмінності в застосуванні норм права різними судами України, включаючи Верховний суд України і Вищий господарський суд України. При цьому в різні періоди часу окремі норми права трактувались одними і тими ж судовими інстанціями по-різному.

Одним з основних прав акціонерів приватного акціонерного товариства (далі – ПрАТ) є право на здійснення відчуження належних їм акцій в порядку, встановленому законом. Таке право передбачено ст. 116 Цивільного кодексу України [1], ст. 88 Господарського кодексу України [2], ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» [3], ст. 7 ЗУ «Про АТ» [4]. Зокрема під час відчуження акцій в приватному товаристві передбачено переважне право акціонерів товариства на придбання акцій товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі.

Цей склад (випадок) права переважної купівлі майна викликає у правозастосовчій практиці особливий інтерес, тому що конструкція переважного права використовується при створенні та функціонуванні корпоративних юридичних осіб з метою контролю за складом учасників та виключення небажаних осіб. Загалом переважне право купівлі акцій, як і будь-яке переважне право, є видом правового привілею, зміст якого полягає в забезпеченні визначеному колу осіб пільги (привілею) на придбання певного майна [5].

Зазначене право акціонерів підлягає захисту у випадку його порушення, невизнання чи оспорювання. Такий захист здійснюється способами, передбаченими ч.2 ст.16 Цивільного кодексу України, ст. 20 Господарського кодексу України, ч.5 ст. 7 Закону України «Про АТ». Суд може також захистити цивільне право чи інтерес іншим способом, встановленим законом чи договором.

Перш за все, необхідно зауважити про умови виникнення такого права. Право переважного права купівлі акцій виникає лише у акціонерів даного ПрАТ і лише за умови, коли акціонер збирається відчужити акції шляхом продажу третім особам (особам-не акціонерам даного ПрАТ). На це звернув увагу Вищий господарський суд України у справі № 5020-4/278 від 21 липня 2010 р. за позовом про переведення прав покупця за договором купівлі-продажу цінних паперів [6]. Суд зазначив, що нормами законодавства передбачено, що переважне право на купівлю акцій може виникати у акціонера лише у випадку продажу акцій третім особам. Із норм Цивільного кодексу України щодо закріплення принципу свободи особи у розпорядженні своєю власністю, укладенні договорів та вибору контрагента, а також норм Закону України «Про господарські товариства», Господарського кодексу України щодо наявності у визначеного кола осіб переважного права на купівлю акцій закритого акціонерного товариства вбачається, що при продажу акцій закритого акціонерного товариства власник акцій має враховувати переважне право акціонерів цього товариства на придбання акцій, але норми чинного законодавства не покладають на продавця акцій закритого акціонерного товариства обов'язку продавати ці акції всім акціонерам порівну або залежно від кількості належних їм акцій у статутному фонді товариства, тобто власник акцій закритого акціонерного товариства може вільно обирати покупця своїх акцій із числа осіб, які мають таке переважне право.

На законодавчому рівні переважне право акціонерів ПрАТ (а тоді ще – ЗАТ) на придбання акцій, які продаються іншими акціонерами, було закріплено з вступом в силу Господарського кодексу України з 1 січня 2004 року. У 2005 році значний крок у врегулюванні даного питання було зроблено Конституційним судом України, який в своєму Рішенні № 4-рп/2005 від 11.05.2005 року визначив, що діюче законодавство «не виключає і не виключало можливості передбачити в установчих документах закритого акціонерного товариства переважне право акціонерів товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства» [7]. Таким чином, Конституційний суд встановив, що виключення в установчі документи ЗАТ положення що стосується права переважної купівлі акцій ЗАТ його акціонерами є законною і не порушує права акціонера, що має намір провести відчуження належних йому акцій. Крім цього, Конституційний суд зауважив в рішенні, що приписи установчих документів ЗАТ щодо переважного права його акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, не обмежують права власника на розпорядження своєю власністю, а вста-

новлюють за його ж згодою особливий порядок її відчуження. Якщо ж особи, які мають переважне право на придбання акцій, запропонують нижчу ціну за акції або вимагатимуть їх відчуження за цінами, нижчими від ринкових, то власник акцій вправі їх відчужити за ринковою ціною, тобто це право не є абсолютним.

У 2007 році до господарського суду Івано-Франківської області звернувся позивач, що є власником акцій ЗАТ «Західний реєстр» з вимогою визнати недійсними п.5.3. та 7.2. Статуту товариства. Позовні вимоги мотивовані тим, що названі положення статуту, що передбачають обов'язковість пропозицій на купівлю акцій іншим акціонерам та їхнє переважне право на придбання акцій, порушують права позивача як власника, та суперечать законам України «Про господарські товариства» та «Про власність». Позивач вважає, що Закон України «Про господарські товариства» та Господарський кодекс України встановлює відмінність між відкритим та закритим акціонерними товариствами і законодавством не передбачено підстав для внесення до установчих документів акціонерних товариств положень про наявність у самого товариства переважного права на придбання акцій. Позивач зазначає, що Конституція України та Цивільний кодекс України не передбачають можливість договірною обмеження правоздатності акціонера, щодо реалізації акцій третім особам.

Суд зауважив, що статтею 147 Конституції України передбачено, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, що наділений повноваженнями вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, а також давати офіційні тлумачення Конституції України та законів України.

На підставі вищенаведеного та вищевказаного рішення Конституційного суду визнав позовні вимоги необґрунтованими і прийшов до висновку відмовити в задоволенні позову повністю [8].

Із вступом в силу Господарського кодексу України основним правилом, що регулював переважні права акціонерів ЗАТ була ч. 3 ст. 81 ГК України. У статті йшлося про те, що акціонери ЗАТ мають переважне право на придбання акцій, які продаються іншими акціонерами товариства. На даний час цю статтю виключено на підставі Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року.

Судова практика є досить суперечливою з приводу даного питання. Зокрема, заслуговує на увагу нижченаведена позиція Вищого господарського суду України, яка була висловлена в Рекомендаціях «Про практи-

ку застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 року [9].

Згідно п.3.11. Рекомендацій господарські суди повинні враховувати, що переважне право поширюється лише на випадки продажу акцій ЗАТ, але не на інші випадки їх відчуження. У разі примусової реалізації акцій їх продавцем виступає не акціонер, а уповноважений на це державний орган (посадова особа). Порядок такої реалізації регулюється Законом України «Про виконавче провадження».

Закон України «Про АТ» дещо змінив регулювання даного питання, зазначивши в ч.8 ст.7, що у разі виникнення права звернення стягнення на акції ПрАТ у зв'язку з їх заставою, відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій.

Згідно п. 3.12. вищезазначених Рекомендацій оскільки акції, розміщені акціонерним товариством, не є його майном, акціонери ЗАТ не є співвласниками майна товариства і між ними відсутні відносини спільної часткової власності. Тому у вирішенні спорів, пов'язаних із захистом переважного права на придбання акцій ЗАТ, що продаються, у господарських судів відсутні підстави для застосування ч. 4 ст. 362 ЦК України.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України №13 від 24 жовтня 2008 року знаходимо цьому підтвердження. В ній міститься суттєве зауваження, що правочин, за яким було здійснено продаж частки з порушенням переважного права купівлі інших учасників не визнається недійсним. В такому випадку необхідно застосувати аналогію з нормою ч.4 ст.362 ЦК України, згідно з якою будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця [10].

Суттю змін, внесених законом від 03.02.2011 р. N 2994-VI до Закону України «Про АТ» стало розмежування поняття «відчуження акцій» і «купівля-продаж акцій» [11]. Звернемо увагу на те, що в ст. 7 Закону України «Про АТ» зазначено два різних права – «переважне право на придбання акцій, які відчужуються» і «переважне право на придбання акцій, які продаються».

Таким чином статутом ПрАТ може бути передбачено відсутність у акціонерів переважного права взагалі або існування «переважного права на придбання акцій, які продаються».

В останньому випадку порядок здійснення переважного права при продажі буде врегульовуватись ст. 7 Закону України «Про АТ», а при інших видах відчуження – відповідними положеннями статуту.

Звичайно, якщо статутом передбачено переважні права на придбання акцій, які відчужуються (окрім продажу), то тоді необхідно прописувати порядок його реалізації в статуті, так як ч. 3-6 ст.7 на нього не поширюється.

Відповідно до глави 54 ЦК України вчинення договору міни у разі передання акцій у власність також необхідно розуміти як купівлю-продаж. Проте на випадки переходу акцій ПрАТ у власність у порядку універсального правонаступництва переважне право купівлі не поширюється.

Статтею 7 Закону України «Про АТ» не передбачається обмеження прав акціонерів на дарування належних їм на праві власності цінних паперів. Переважне право інших акціонерів на придбання акцій можливе лише у випадку, якщо власник акцій вирішив ними розпорядитися шляхом укладення договору купівлі-продажу оскільки для продавця не має значення особа покупця, за свою власність він отримує гроші, які мають родові ознаки.

При укладенні договору дарування особа обдарованого має пріоритетне значення для дарувальника, тому її не може замінити інший акціонер. Враховуючи це, акціонер має цілком законне право здійснити відчуження акцій особі — не акціонеру шляхом укладення договору дарування, оскільки законом не передбачено переважного права акціонера на придбання акцій, що відчужуються іншим шляхом, ніж їх продаж або міна.

Правову позицію щодо механізму реалізації переважних прав на купівлю акцій ПрАТ було висловлено Верховним судом України та Вищим господарським судом України: у випадку відсутності в статуті ПрАТ відповідних положень стосовно переважних прав акціонерів на придбання акцій, що продаються акціонерами товариства, акціонери мають переважне право купівлі пропорційно кількості належних їм акцій [10; 9].

До прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» це мало велике значення, оскільки лише акти судових органів були єдиним джерелом нормативного врегулювання даного питання.

З 17 вересня 2008 року такий механізм реалізації переважних прав на купівлі акцій є визначений та закріплений в ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства».

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

3. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>

4. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>

5. Майданник Р. Проблеми судової практики з питань переважного права купівлі акцій ЗАТ // Правовий тижень № 42, 2007. Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=104>

6. Постанова Вищого господарського суду України від 21 липня 2010 р. у справі № 5020-4/278 про переведення прав покупця за договором купівлі-продажу цінних паперів... Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10632937>

7. Рішення Конституційного суду України № 4-рп/2005 від 11.05.2005 року у справі за конституційним зверненням ЗАТ «Оболонь» та громадянина Винника В.В. про офіційне тлумачення положень ... (справа про права акціонерів ЗАТ). – Справа № 1-11/2005 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v004p710-05>.

8. Рішення господарського суду Івано-Франківської області від 3.07.2007 р. у справі № К-8/64 за позовом до ЗАТ «Західний респстр» // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/778896>

9. Рекомендації Президії Вищого господарського суду України № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v5_14600-07

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України №13 Про практику розгляду судами корпоративних спорів від 24.10.2008р. // Режим доступу: <http://corpravo.com/zakonodavstvo/zagalni-pitanna/postanova-13-plenumu-verkhovnogog-sudu-ukrajini-vid-24.10.2008r.-pro-praktiku-rozgladu-sudami-korporativnih-sporiv>

11. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2994-17>

Вінник О.М.

доктор юридичних наук, професор кафедри господарського права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Державно-приватне або публічно-приватне партнерство – нове явище в суспільно-економічному житті країн розвинених ринкових відно-

син та перехідної економіки, що дозволяє реалізувати складні суспільно важливі інвестиційні та інвестиційно-інноваційні проекти за рахунок взаємовигідної співпраці публічного партнера (держави, територіальної громади) з приватним бізнесом.

Встановленні відносин державно-приватного партнерства, як свідчить аналіз Закону України від 01.07.2010 р. «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон про ДПП), зазвичай мають опосередковуватися відповідними договорами – концесії, про спільну діяльність, угодами про розподіл продукції тощо.

Проте не варто забувати й про можливість використання для такого партнерства корпоративної форми, про яку неодноразово згадується в схваленій Урядом Концепції державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. N 1184-р). Закріплення в Законі про ДПП (ст. 5) відкритого переліку форм ДПП свідчить, з одного боку, про можливість використання корпоративної форми, яка зазвичай пов'язана з укладенням відповідних договорів (засновницьким – якщо ДПП започатковується у формі, наприклад, акціонерного товариства, договором купівлі-продажу акцій/частки в статутному капіталі діючого товариства, що забезпечують участь в ньому сторін ДПП; акціонерною угодою, яка може укладатися як на стадії заснування такого товариства в межах ДПП, так і в процесі його функціонування), а з іншого – про істотні прогалини в Законі про ДПП щодо регулювання відносин, які виникають при застосуванні такої моделі партнерства.

Прикладом регулювання корпоративної форми ДПП може бути Закон Республіки Словенія «Про публічно-приватне партнерство» від 23.11.2006 р. (PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ACT (ZJZP) // www.mf.gov.si/slov/javnar/53646-ZJZP_EN.pdf (статті 106-131), який передбачає три шляхи використання згаданої форми ДПП: заснування відкритого/публічного акціонерного товариства за участю публічного партнера та приватного партнера-інвестора; продаж приватному партнеру-інвестору акцій в державному акціонерному товаристві; викуп публічним партнером акцій товариства, створеного приватними особами. При цьому приватний партнер визначається, як правило, на конкурсних засадах, а особливості правового становища товариства (його капіталу та часток в ньому партнерів; статуту; порядку управління проектами ДПП, що реалізуються товариством; прав та обов'язків акціонерів як (а) безпосередніх учасників ДПП та (б) інвесторів, які набули акції подібного товариства без обтяження зобов'язаннями щодо ДПП, тощо) визначається законом.

Використання в межах ДПП акціонерного товариства дозволяє, з одного боку, об'єднати партнерів в межах створеної за їх участю господарської організації, а з іншого – залучити додаткові інвестиції за рахунок емісії додаткових акцій з наступною їх реалізацією інвесторам, зберігаючи при цьому за державним та приватним партнерами контроль над товариством відповідно до укладеної між ними угоди.

Відносини ж між партнерами в цьому випадку можуть опосередковуватися або засновницьким договором, або договором, що в зарубіжній практиці отримав назву акціонерної угоди (Shareholders Agreement). Відзначений Закон «Про акціонерні товариства» (ст. 29) передбачає можливість укладення подібних угод, проте уникає ґрунтового регулювання відносин, що при цьому виникають.

Хоча в праві різних країн згадані угоди мають деякі особливості, все ж таки, узагальнивши їх основні риси, можна визначити акціонерну угоду як угоду акціонерів (потенційних акціонерів), яка визначає особливості реалізації їх корпоративних прав, в т.ч. права на управління товариством та порядку вирішення так званих патових ситуацій (у разі неможливості прийняття рішення загальними зборами через паритетність – 50:50 – голосів акціонерів з протилежними інтересами).

Якщо російський законодавець встановлює значні обмеження щодо укладення таких угод (в т.ч. обов'язковість дотримання вимог закону та статуту товариства) (ст. 32-1 Федерального закону від 26.12.1995 р. «Про акціонерні товариства») і це підтримується правовою доктриною (Концепция развития гражданского законодательства Российской Федерации / вступ. ст. А. М. Маковского. — М.: Статут, 2009. — С. 60—61), то американський варіант акціонерної угоди дозволяє у певних межах відступати від приписів закону, який визначає правове становище таких товариств, з обов'язковим забезпеченням поінформованості наявних та потенційних акціонерів про наявність та зміст такої угоди (ст. 7.32 Модельного Закону США «Про підприємницьку корпорацію» (в ред. 2005 р.)).

З огляду на специфіку ДПП і придатність акціонерної форми для реалізації проектів ДПП, доцільно було б внести відповідні зміни і в Закон про ДПП, і в Закон «Про акціонерні товариства», передбачивши можливість встановлення особливих вимог до договору засновників як учасників ДПП (щодо його змісту та строку дії), договору акціонерів з участю державного та приватного партнерів (у разі, якщо в рамках ДПП використовується вже існуюче акціонерне товариство, акціонерами яких є державний та приватний партнери).

Разом з тим, встановлення відносин ДПП в такому випадку має накладати свій відбиток на:

договір засновників (щодо його дії протягом всього строку існування партнерства та змісту – як угоди ДПП),

закріплення за засновниками-партнерами додаткових обов'язків, пов'язаних з партнерством (бути держателями пакетів акцій, розмір яких визначається в засновницькому договорі, протягом всього строку дії партнерства; забезпечувати свою частину реалізації проекту в межах ДПП; своєчасно попереджувати про обставини, які свідчать про їх неспроможність реалізовувати свою частину проекту),

до статуту товариства (щодо мети його створення та діяльності; часток партнерів – державного та приватного – в статутному капіталі; наявності угоди ДПП та її обов'язкового врахування при прийнятті товариством рішень, що прямо чи опосередковано впливають на реалізацію проектів ДПП; вирішення питань, пов'язаних з реалізацією проектів ДПП, за умови їх схвалення державним та приватним партнерами; порядок розгляду між партнерами спорів щодо проектів ДПП; та ін.);

гарантії для акціонерів-інвесторів, які не є сторонами ДПП, щодо отримання дивідендів та інформації про реалізацію товариством проектів ДПП, повернення вкладених інвестицій у разі виходу з товариства;

правового режиму акцій: останні мають бути двох категорій, одна з яких – акції партнерів ДПП, що не підлягають вільному обігу протягом дії ДПП; друга – акції інвесторів ДПП, що засвідчують специфічний набір прав, зокрема: участь в розподілі прибутків від реалізації проектів ДПП; відсутність права брати участь у вирішенні питань, пов'язаних з проектами ДПП; право на інформацію щодо стану реалізації проектів ДПП; право вимагати викупу товариством акцій у разі прийняття товариством рішень, що позначаються на можливостях акціонерів-інвесторів (наприклад, спрямування отриманого товариством прибутку на покриття витрат, зумовлених невиконанням приватним партнером своїх зобов'язань за договорами ДПП); переважне (перед акціонерами-партнерами) право на участь в розподілі майна товариства у разі його ліквідації;

підстави: 1) заміни приватного партнера (невиконання/неналежне виконання зобов'язань за проектами ДПП з вини приватного партнера; банкрутство останнього; неспроможність виконати зобов'язання за проектами ДПП, що виявилася в процесі їх реалізації тощо); 2) додаткові підстави припинення такого товариства: завершення проектів ДПП; припинення фінансування проектів ДПП; неефективність проектів ДПП, що виявилася в процесі їх реалізації; відсутність претендентів

на роль приватного партнера у разі банкрутства, ліквідації попередника чи інших обставин, що свідчать про його неспроможність виконувати зобов'язання в межах ДПП;

санкції за невиконання/неналежне виконання сторонами ДПП як акціонерами такого товариства своїх обов'язків в межах ДПП: сплата штрафних санкцій (неустойки) за невиконання зобов'язань, пов'язаних з реалізацією проектів ДПП; відшкодування збитків, завданих товариству, іншому партнеру ДПП; позбавлення наданих пільг та дозволів (для приватних партнерів).

Також пропонується в Законі України «Про акціонерні товариства» більш ґрунтовно врегулювати відносини, пов'язані з угодами акціонерів, зокрема:

— закріпити в ст. 2 поняття акціонерної угоди як договору між засновниками, акціонерами та/або ймовірними акціонерами (особами, які підписалися на акції додаткового випуску (додаткові акції), виявили бажання придбати у товариства викуплені ним акції власних емісій), спрямовану на визначення особливостей реалізації сторонами договору корпоративних прав;

— визначити: (1) відкрите коло відносин, що можуть регулюватися такою угодою; (2) форму угоди — повна письмова; (3) умови її дійсності: відсутність суперечностей із законодавством, статутом товариства, а також дотримання добросовісності при укладенні такої угоди, тобто уникнення зловживання сторонами угоди своїми правами, наприклад, на шкоду міноритарним акціонерам, за винятком передбачених законом випадків, зокрема укладення таких угод в межах ДПП; (4) форми відповідальності, що можуть застосовуватися до порушників умов акціонерної угоди, і можливість судового захисту інтересів сторін договору у разі невиконання учасником/учасниками договірних відносин своїх зобов'язань за такою угодою; (5) наслідки для товариства у разі укладення, невиконання чи припинення/розірвання акціонерної угоди; (6) підстави припинення акціонерної угоди; (7) наслідки відчуження стороною угоди своїх акцій і відповідно — перехід до набувача акцій прав та обов'язків за такою угодою; (8) види акціонерних угод за суб'єктним складом: акціонерні угоди засновників (не повинні включати згадані в ч. 3 ст. 9 Закону «Про акціонерні товариства» обмеження щодо строку дії засновницького договору), акціонерні угоди власників акцій, акціонерні угоди за участю потенційних акціонерів (осіб, які підписалися на акції, або які їх набувають у акціонерного товариства, що продає раніше викуплені у акціонерів акції); (9) можливість визначення спеціальними законами особливих вимог до акціонерних угод у разі їх застосування

в межах ДПП, при реалізації пріоритетних інвестиційно-інноваційних проєктів, що фінансуються державою, в акціонерних товариствах зі значною (скажімо, понад 25%) часткою держави тощо.

Подібні заходи дозволять, з одного боку, розширити межі використання ДПП із застосуванням акціонерних товариств і відповідно – акціонерних угод, а з іншого – закріпити правові механізми щодо попередження зловживань з боку учасників ДПП, забезпечивши тим самим більшу ефективність партнерства за участю держави, Автономної Республіки Крим, територіальних громад та приватних інвесторів, а в цілому – сприятимуть реалізації важливих для суспільства проєктів і підвищення рівня життя його громадян.

Галянтич М.К.

д.ю.н., доцент, заступник директора з наукової роботи НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

СПОЖИВЧІ ТА ВИРОБНИЧІ КООПЕРАТИВИ, ЯК ОКРЕМІ ВИДИ КОРПОРАЦІЙ

Кооперація - система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів. Чинне законодавство України в сфері споживчої кооперації направлено на розкриття потенціальні можливості кооперації, забезпечення зростання її ролі в прискоренні соціально-економічного розвитку країни, посилення процесу демократизації господарського життя, надання нових поштовхів для розвитку кооперативного руху. Він спрямований на використання кооперативних форм для задоволення зростаючих потреб населення для задоволення потреб в товарах, житлі, роботах і послугах.

Кооперативи є особливою формою поліпшення економічного стану членів кооперативу, на відміну від інших організаційно правових форм, що передбачають здійснення підприємництва. Кооперативи можуть створюватися і діяти в сільському господарстві, в промисловості, будівництві, на транспорті, в торгівлі й громадському харчуванні, у сфері платних послуг та інших галузях виробництва і соціально-культурного життя. Вони здійснюють торговельну, заготівельну, сприяють розвитку народних промислів і ремесел тощо.

В залежності від мети, відповідно до ЦК України, функціонують кооперативи двох основних типів: виробничі і споживчі. Відповідно до ст.163 ЦК України виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої

або іншої господарської діяльності, яка базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. У найменуванні кооперативу мають міститися слова «виробничий кооператив». Виробничі кооперативи здійснюють виробництво товарів, продукції, робіт, а також надання платних послуг підприємствам, організаціям, установам і громадянам.

Поняття споживчого кооперативу у ЦК не наводиться, хоча міститься положення, що їх правовий статус визначається спеціальним законом. Відповідно до статтей 85,86 ЦК України споживчі кооперативи відносять до непідприємницьких товариств, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Хоча споживчі кооперативи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Тобто поряд із зазначеними функціями споживчі кооперативи можуть також розвивати різноманітну виробничу діяльність, тобто бути кооперативами змішаного типу.

Споживчі кооперативи задовольняють потреби своїх членів та інших громадян у торговельному і побутовому обслуговуванні, а також членів кооперативів у житлі, дачах і садових ділянках, гаражах і стоянках для автомобілів, у соціально-культурних та інших послугах. Громадяни можуть на добровільних засадах створювати житлово-будівельні, житлові, гаражно-будівельні, дачно-будівельні кооперативи, товариства індивідуальних забудовників, інші споживчі кооперативи для задоволення своїх житлово-побутових потреб. Основним напрямом діяльності цих кооперативів і товариств є участь коштами в спорудженні і наступній експлуатації об'єктів кооперативної власності (жилих будинків, гаражів, нежилых приміщень, прибудинкової території тощо), а в передбачених статутами випадках і об'єктів особистої власності членів кооперативу (товариства), а також надання членам кооперативу (товариства) послуг, які відповідають цілям його створення.

Законодавство про споживчу кооперацію базується на нормах ЦК України, Законів, «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про споживчі спілки» інших нормативно-правових актів з питань кооперації і гарантує громадянам право добровільного вступу в кооператив і вільного виходу з нього, участі в управлінні всіма справами кооперативу; самостійність колективного господарювання і незалежність кооперативу в прийнятті рішень щодо виконання його статутних завдань.

Споживчим кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Якщо виробничий кооператив має на меті одержання прибутку то споживчий кооператив - утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів.

Метою кооперації є задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативних організацій на основі поєднання їх особистих та колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат і доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління та самоконтролю.

Основними завданнями кооперації є: підвищення життєвого рівня членів кооперативів, захист їх майнових інтересів і соціальних прав; створення системи економічної і соціальної самопомоги населення та суб'єктів господарювання, залучення у виробництво товарів, робіт, послуг, додаткових трудових ресурсів, підвищення трудової і соціальної активності населення; створення і розвиток інфраструктури, необхідної для провадження господарської та іншої діяльності кооперативів з метою зростання матеріального добробуту їх членів та задоволення потреб у товарах і послугах; сприяння сталому розвитку та становленню засад демократичного розвитку суспільства.

Кооперація базується на таких основних принципах: добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації; соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва; рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу - один голос); вільного вибору напрямів і видів діяльності; демократичного контролю за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій; безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності.

Споживчі кооперативи створюються внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення свого економічного стану, взаємодопомоги, колективного організованого забезпечення своїх економічних і соціальних інтересів.

Відповідно до завдань та характеру діяльності кооперативи поділяються на: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками ді-

яльності кооперативи можуть бути житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо.

Кооператив є юридичною особою, має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням. Кооператив має право відкривати свої філії, відділення, представництва без створення юридичної особи.

Законодавство про споживчу житлово-будівельну кооперацію базується на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України, постановою Ради Міністрів Української РСР і Українська республіканська рада професійних спілок від 5 червня 1985 р., №228 "Про затвердження Правил обліку громадян, які бажають вступити до житлово-будівельного кооперативу", Ради Міністрів Української РСР від 30 квітня 1985 р. №186 "Про затвердження примірного статуту Житлово-будівельного кооперативу", Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 1992 р. №593 "Про дальший розвиток житлово-будівельної (житлової) кооперації" тощо

Мешканці кооперативів, мають незалежне право власності на свої квартири, на відміну від об'єднань співвласників багатоквартирного будинку. Так, відповідно до статті 384 Цивільного кодексу України, будинок, споруджений або придбаний житлово-будівельним (житловим) кооперативом, є його власністю. Член житлово-будівельного (житлового) кооперативу має право володіння і користування, а за згодою кооперативу - і розпорядження квартирою, яку він займає в будинку кооперативу, якщо він не викупив її. У разі викупу квартири член житлово-будівельного (житлового) кооперативу стає її власником. Можна констатувати, що на сьогоднішній час мешканці житлово-будівельних та житлових кооперативів, сплатили свої паї в повному обсязі, хоча не всі закріпили свої право власності в кооперативному будинку шляхом отримання свідоцтва про право власності на житло.

Садівницькі товариства хоча і є частиною системи кооперації, але вони створюються для відпочинку, а не проживання, і тому не відносяться до житлових кооперативів.

Кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах. Засновниками кооперативу можуть бути фізичні та юридичні особи. Юридичні особи беруть участь у діяльності кооперативів через своїх представників. Рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами, яке оформляється протоколом. Чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи.

Кожний член кооперативу має один голос незалежно від розміру квартири і це право не може бути передано іншій особі. Кооператив є власником будівель, споруд, грошових та майнових внесків його членів, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Володіння, користування та розпорядження майном кооперативу здійснюють органи управління кооперативу відповідно до їх компетенції, визначеної статутом кооперативу.

Право власності членів кооперативу - фізичних осіб на свою загальну частку успадковується.

Кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Порядок покриття завданих кооперативом збитків визначається його статутом. Статут кооперативу є правовим документом, що регулює його діяльність. Члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу або законом. Кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями своїх членів. Власність житлово-будівельних кооперативів є недоторканною і охороняється законом. Забороняється використання майна кооперативних організацій на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю.

Законодавство в сфері кооперації потребує свого удосконалення, приведення його у відповідність до потреб сьогодення. Становлення України, як держави з ринковою економікою, можливе тільки за умови соціального розвитку житлового законодавства, що знаходить тільки часткове вирішення, у відповідних нормативно-правових актах.

Державна політика України у сфері розвитку нормативно-правового забезпечення діяльності непідприємницьких товариств має на меті формування сучасної системи правового регулювання взаємовідносин у цій сфері. Пріоритетними напрямками формування нормативно-правової бази має бути постійний аналіз чинних актів законодавства; виявлення прогалин та протиріч у чинному законодавстві, на основі адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ ЧАСТОК У ТОВАРИСТВІ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Відповідно до ст. 1216 ЦК спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Тому з урахуванням особливостей деяких прав та обов'язків, що набуваються особою в процесі ведення підприємницької діяльності, чинним законодавством передбачені норми, що регулюють питання, пов'язані із особливостями спадкування окремих видів майна.

Необхідно відмітити, що дані особливості полягають у тому, що до складу спадщини не входять права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами (п. 2 ч.1 ст. 1219 ЦК). Таким чином, у спадкоємця виникає право на частку в статутному капіталі даного товариства (п. 9 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування»), однак саме право на вступ до нього є обмеженим. Так, спадкоємці учасника товариства мають право переважного вступу до товариства за наявності на це позитивного рішення загальних зборів товариства.

Право переважного вступу до господарського товариства, як зазначає С.О. Рябоконь, є, за великим рахунком, декларативним, що викликане, з одного боку, повною відсутністю у законодавстві механізму реалізації цього права, а з іншого – існуванням принципу вільного волевиявлення учасників загальних зборів, які не обмежуються жодними перевагами спадкоємців при прийнятті нових членів [1, с. 293]. В даному випадку дослідник обмежився лише констатацією відсутності виробленого механізму реалізації переважного права на вступ до ТОВ.

Видається за необхідне пояснити переважні права правонаступників (спадкоємців) ТОВ на вступ до товариства. Відносно переважного права правонаступників (спадкоємців) ТОВ, то у літературі вже пропонувалося доповнити ЗУ «Про господарські товариства» положенням, що спадкоємці померлого учасника товариства з обмеженою відповідальністю мають повідомити товариство про свою згоду (незгоду) на вступ до товариства у письмовій формі протягом трьох місяців з моменту спливу

встановленого законом строку на прийняття спадщини. Недодержання спадкоємцем цього правила тягне за собою втрату належного йому переважного права на вступ до товариства [2, с. 13-14]. Але при розгляді цього права слід урахувати й зміну підходу до спадкування частки, який закріплено в ч. 5 ст. 149 ЦК. Частка в статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника, якщо статутом товариства не передбачено, що перехід прав допускається лише за згодою інших учасників [3, с. 24].

Переважні права мають за мету надання переваги перед іншими особами (навіть потенційними), що можуть вступити в ці відносини. Спадкоємець (правонаступник) має тільки два варіанти власної поведінки. Він може вступити до товариства, коли така можливість передбачена статутом або йому просто виплачується грошова сума пропорційно вкладу.

Таким чином необхідно досить серйозно та детально підходити до урегулювання питань спадкоємства у статуті товариства. У цьому документі необхідно передбачати також і строк, протягом якого спадкоємцю повинна бути виділена частка, оскільки його не передбачено чинним законодавством, а на сторінках юридичних видань тривають дискусії щодо цього питання.

Разом з тим необхідно відзначити, що у законопроекті № 5507 від 30.12.2009 р. «Про товариства з обмеженою відповідальністю» питанням спадкування часток присвячено лише три частини (14, 15, 16) ст. 21 (Перехід частки (частини) учасника товариства у статутному капіталі товариства до інших учасників і третіх осіб), що не спрямовано на чітке врегулювання питань спадкування корпоративних прав та не дано чітких відповідей на питання строків для виділення частки спадкоємцям та їх переважних прав на вступ у товариство.

Щодо нотаріальних аспектів спадкування часток товариства з обмеженою відповідальністю, то відповідно до Закону України «Про нотаріат» та ст. 1298 ЦК спадкоємці, закликані до спадкоємства, можуть одержати в державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини свідоцтво про право на спадщину. Із ч. 2 ст. 1267 ЦК випливає, що спадкоємці, які закликаються до спадщини, можуть відійти від принципу рівності поділу часток і за усною домовленістю перерозподілити рухоме майно, що входить до складу спадщини. Це здійснюється за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, до видачі свідоцтва про право на неї.

Рішення про вступ спадкоємця до товариства слід оформляти у письмовій формі, шляхом подання заяви про вступ до товариства, підписаної

усіма учасниками та посвідченої печаткою товариства. Учаснику-спадкоємцю, якого прийняли до товариства, належить уся сукупність корпоративних прав, які випливають із участі в останньому [4, с. 303]. Відповідно, до ст. 29 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» у разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи на підставі факту смерті фізичної особи – засновника (учасника) слід додатково подавати нотаріально посвідчену копію свідоцтва про смерть фізичної особи або відповідну довідку органу реєстрації актів громадянського стану чи судове рішення про оголошення громадянина померлим.

Отже, на підставі вищезазначеного, приходимо до наступних висновків: а) у статуті товариства з обмеженою відповідальністю, поряд із можливістю вступу спадкоємців до товариства необхідно передбачати також строк, протягом якого спадкоємцю повинна бути виділена частка, оскільки його не передбачено чинним законодавством; б) рішення про вступ спадкоємця учасника до ТОВ слід приймати на загальних зборах, якщо інше не передбачено статутом цього товариства, його слід оформити у письмовій формі шляхом подання заяви про вступ до товариства, підписаної усіма учасниками та посвідченою печаткою цієї юридичної особи; в) законопроект № 5507 від 30.12.2009 р. «Про товариства з обмеженою відповідальністю» слід детальніше доопрацювати в аспекті питань спадкування корпоративних прав.

1. Спадкове право: навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконь. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 293.

2. Рябоконь Є.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – С. 13-14.

3. Спасибо-Фатєєва І. Поняття спадщини та проблеми визначення її складу // Нотаріат для вас. – 2006. – № 10 (84). – С. 24.

4. Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 303-304.

ДАНИЛЕНКО Є.М.

здобувач НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

ПРИЧИНИ ПРАВОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ВИКУПУ АКЦІЙ

Серед правочинів щодо придбання цінних паперів особливе місце займають правочини щодо придбання акціонерним товариством власних акцій, які у вітчизняному законодавстві дістали назву викупу акцій.

Однією з особливостей викупу акцій є особлива процедура його здійснення і значна кількість обмежень, що встановлюється при цьому. В чому причина та яка мета цих обмежень? Чому акціонерне товариство не може купувати власні акції в той спосіб і в тому розмірі, який воно побажає? Для відповідей на ці запитання варто поглянути на витоки правового регулювання викупу акцій та розглянути причини, через які держава і суспільство взагалі обмежили здійснення таких правочинів. То ж метою цієї статті є історично-правовий аналіз причин правового обмеження викупу акцій.

Правове регулювання викупу акцій з'явилося в середині XIX століття. Першим нормативним документом, в якому йшлося про цей вид правочину було Загально-Німецьке Торгове Уложення 1861 року, відповідно до ст. 215 акціонерному товариству заборонялось придбавати власні акції [1, с. 250]. На позиції заборони викупу акцій стояло й англійське право, яке майже на сто років вперед сформулювало своє відношення до викупу акцій при вирішенні справи в *Trevor v Whitworth* Палатою Лордів у 1887 році [2]. За заборону викупу акцій виступали і ряд російських вчених, хоча ні в Російській імперії, ні у Франції та Італії XIX століття нормативного регулювання викуп акцій не існувало.

Однією з найважливіших причин заборони викупу акцій є спекулятивний вплив, що може відігравати цей правочин на біржі. Справа в тому, що одним з найпоширеніших способів виміру прибутку акціонерного товариства є прибуток на акцію. Прибуток на акцію вимірюється через ділення прибутку на кількість акцій в обігу. Відповідно, якщо прибуток знаходиться приблизно на одному рівні, а кількість акцій, що знаходяться в обігу скорочується, то показник прибутку на акцію збільшується [3]. Саме скорочення кількості акцій і відповідно збільшення прибутку відбувається при викупі акцій. При цьому, як справедливо зазначав дослідник XIX століття Н. Вреден «цей більш значний дивіденд створюється штучно і не є результатом нових успіхів самого підприємства, а тому публіка вводиться в оману» [4, с. 599].

Наступна причина заборони викупу акцій полягала у незвичних правових наслідках викупу акцій – збігу боржника і кредитора (акціонера і емітента) в одній особі. Найбільш яскраво ця причина описується в рішенні по справі *Trevor v Whitworth*: «несумісно з самою природою компанії, що вона може стати членом самої себе. Вона не може бути зареєстрована як пайовик, оскільки внаслідок цього вона стає боржником самої себе відносно вимог щодо сплати вкладів за паї» [5, с. 147].

В цьому ж рішенні описується і третя причина – необхідність захисту інтересів кредиторів від зменшення статутного капіталу в обхід за-

кону. Як зазначив в під час розгляду вказаної справи лорд Вотсон: «особи, що мають справу з компанією розраховують, що компанія має певну частину оплаченого капіталу; і вони мають бути впевнені, що жодна частина оплаченого капіталу не буде повернена компанії інакше, як у встановленому законом порядку» [2].

Четверта причина базувалась на концепції неможливості повернення вкладів учасникам акціонерного товариства. Так, П. Писемський стверджував, що акціонерна компанія не може придбавати свої власні акції, «оскільки таке придбання по сутності своїй є поверненням акціонерам їх вкладів» [5, с. 63].

Проте поряд з цими негативними наслідками викупу акцій існували і позитивні. По перше, за рахунок штучного збільшення прибутку акціонерне товариство отримувало можливість запобігти різкому падінню курсу своїх акцій, викликаного випадковими, тимчасовими чи непередбачуваними обставинами, а згодом за рахунок перепродажу акцій при більш сприятливих умовах відшкодувати зовсім або до певної міри ті збитки, які були нанесені панікою. По друге – викуп акцій став одним із механізмів позасудового захисту прав акціонерів, не згідних з курсом, який обрало акціонерне товариство. Акціонерному товариству стало вигідніше повернути акціонерів, що був не згідний з певними рішеннями товариства вартість його акцій, ніж позиватися з ним у суді, ризикуючи ірвати процедуру реорганізації чи важливу угоду.

То ж для того, щоб зберегти позитивні наслідки викупу акцій і мінімізувати вплив негативних і були придумані певні обмеження щодо викупу акцій. Так, для запобігання масштабним спекуляціям з ціною акцій в законодавстві більшості країн введені обмеження на кількість акцій, що можуть бути викуплені акціонерним товариством. Відповідно до законодавства Франції, Німеччини, Росії, Другої Директиви ЄС та закону штату Нью-Йорк це обмеження встановлене на рівні 10 % від загальної кількості випущених акцій [7, ст. 71; 8 ст. 225-209; 9, ст. 20; 10, ст. 513], відповідно ж до Закону України «Про акціонерні товариства» – 20 % [11].

Для недопущення автоконтролю акціонерного товариства над самим собою викуплені акції за законодавством всіх провідних країн світу, а також України, не надають права голосу, не враховуються при визначенні кворуму і по ним не виплачується дивіденд. Для захисту інтересів кредиторів при викупі акцій і недопущенні погіршення фінансового становища акціонерного товариства закріплено ряд умов, при яких здійснення викупу акцій не допускається. Найбільш поширеніша з них неплатоспроможність акціонерного товариства під час або внаслідок

викупу акцій. Що ж стосується повернення вкладів акціонерам, проти якого виступав П. Писемський, то викуп акцій таким поверненням не є, з огляду хоча б на те, що викуп акцій не завжди веде до зменшення статутного капіталу (придбані акції можуть бути відчужені іншим акціонерам чи третім особам).

Таким чином, причинами спочатку заборони, а потім обмеження викупу акцій були: спекулятивний характер правочинів щодо викупу, можливість встановлення контролю акціонерного товариства за самим собою внаслідок викупу, необхідність захисту інтересів кредиторів і збереження стабільності акціонерного капіталу. Задля зменшення впливу наведених негативних факторів і були запроваджені обмеження щодо умов, за яких таке придбання можливе кількості власних акцій, які може придбати акціонерне товариство, і наслідків викупу акцій.

1. Тернер Ф. Сравнительное обозрение акционерного законодательства главнейших европейских стран. С-Пб. 1871 УШ, 264 с. 1 л. «Опечатки».

2. Trevor v Whitworth (1887) 12 App Cas 409, HL. // [WWW document]. URL <http://www.law-essays-uk.com/revision-area/company-law/cases/trevor-vs-whitworth.php>;

3. Уголок трейдера: Обратный выкуп акций // [WWW document]. URL http://old.k2kapital.com/training/learning/trader_area/92954.html;

4. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. М.: Статус, 2000. – 666 с.

5. Полковников, Г. В. Английское право о компаниях : Закон и практика : Учебное пособие / Предисл. В. Д. Бордунова. - М. : Изд-во «НИМП», 2000. - 240 с.;

6. Писемский, Павел. Акционерные компании с точки зрения гражданского права. М. 1876. 229, /2/ с.;

7. Коммерческий кодекс Франции: Коммерческий кодекс Франции 2000 г. Очерк действующего морского торгового права Франции; Словарь-справочник основных терминов... / В. Н. Захватаев (пер. с фр., предисл., доп., коммент., словарь-справочник). – М.: Волтерс Клуверс, 2008 – 1269 с.;

8. Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон о товариществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах. / Е.А. Дубовицкая (пер. с нем.) В. Бергман (сост.) – М.: Волтерс Клувер, 2005 – XXII, 596 с. – (Серия «Германские и европейские законы», кн. 2);

9. Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 [WWW document]. URL <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:3197710091:EN:HTML>;

10. New York Code of Business Corporation. [WWW document]. URL <http://law.justia.com/newyork/codes/business-corporation/index.html>

11. Закон України «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, N 50-51, ст.384

НАУКОВІ ПАРКИ ЯК СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Еволюція соціально-економічних процесів у сучасному суспільстві зумовлює активне формування інноваційної інфраструктури, тобто системи юридичних осіб, які займаються інноваційною діяльністю. Одним із нових видів такого типу юридичних осіб є наукові парки, правовий статус яких регламентується Цивільним та Господарським кодексами України, спеціальним Законом України «Про наукові парки» від № 1563-VI, 25.06.2009 року, що набрав чинності 1 січня 2010 року, а також іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про наукові парки» у ст. 1 на легітимному рівні визначив дефініцію «науковий парк» як юридичну особу, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку [1]. Як було уже вище зазначено, введення у законодавство нового виду юридичної особи з інноваційним характером діяльності вимагає проведення наукових розробок з метою встановити правову природу наукових парків як юридичних осіб приватного права.

ЦК України такого виду юридичних осіб, як наукові парки, не передбачає. Необхідно погодитися з науковцями, які наголошують на тому, що ЦК України не встановив вичерпного переліку юридичних осіб, а відтак вони можуть створюватися на підставі та у формах, передбачених окремими законами. До створення та діяльності таких юридичних осіб мають субсидіарно застосовуватися положення ЦК України щодо інституту юридичних осіб [2, с. 138].

Виходячи із закріпленого в Законі визначення, наукові парки є самостійним суб'єктом права – юридичною особою, яку характеризують такі ознаки, як: створення і реєстрація у встановленому законом порядку; можливість мати цивільну право- і дієздатність; право бути позивачем і відповідачем в суді; наявність організаційної єдності; можливість нести самостійно майнову відповідальність; здатність виступати від свого імені в цивільному обороті [3, с.88].

Визначення наукового парку як юридичної особи, що створюється шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу реалізації інноваційних проектів, дозволяє стверджувати про наявність у засновників наукового парку права участі у ньому, а також про наявність складеного капіталу. А це означає, що для них характерними є ознаки, притаманні для корпоративних юридичних осіб.

Ст. 1 Закону «Про наукові парки» в якості мети створення наукових парків визначає організацію, координацію та контроль процесу розроблення та виконання проектів наукового парку. Конкретизація мети їх створення здійснена в ст. 3 Закону, відповідно до якої вони створюються з метою розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі та/або науковій установі, ефективного та раціонального використання наявного наукового потенціалу, матеріально-технічної бази для комерціалізації результатів наукових досліджень і їх впровадження на вітчизняному та закордонному ринках. Таке формулювання мети діяльності наукових парків свідчить перш за все про їх соціальну спрямованість, а отже – про негідприємницьку правову природу.

Однак ст. 85 ЦК визначає негідприємницьке товариство як таке, що не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. А з аналізу ст. 9 Закону «Про наукові парки» можемо зробити висновок, що засновники наукового парку мають право одержувати частину прибутку від його діяльності в порядку, встановленому статутом наукового парку. Саме виникнення в засновників (учасників) наукового парку майнових прав є вагомою підставою стверджувати, що дані юридичні особи належать до корпоративних утворень.

Викладене свідчить про те, що Закон «Про наукові парки» не містить єдиної і послідовної концепції щодо правової природи наукових парків та їх місця в системі юридичних осіб приватного права. Інноваційний характер діяльності таких юридичних осіб дає можливість стверджувати про доцільність визначення їх як корпоративних юридичних осіб, що мають негідприємницьку правову природу у поєднанні із особливим порядком розподілу отриманих від комерціалізації інноваційних продуктів доходів.

ЦК України, в якості загального правила, встановлює універсальну правоздатність юридичних осіб, зазначаючи у ст. 91, що юридична особа здатна мати такі ж права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Однак аналіз правового статусу окремих видів юридичних осіб свідчить про наявність у них спеціальної правоздатності. Наприклад, правовий статус наукових парків визначається спеціальною метою їх створення – реалі-

зацією інноваційних проектів для комерціалізації інноваційних продуктів та впровадження їх на вітчизняному і закордонному ринках. Вказане підтверджується ст. 6 Закону, відповідно до якої у рамках діяльності наукового парку не допускається здійснення таких видів діяльності як торговельно-посередницька діяльність, надання послуг побутового призначення, виробництво і переробка підакцизних товарів та інших, що не відповідають меті наукового парку. Тому можна стверджувати, що для наукових парків в якості суб'єктів корпоративних відносин притаманною є спеціальна правоздатність, яка визначається та зумовлюється метою, задля здійснення якої було їх створено. Фактично, саме інноваційний характер діяльності наукового парку визначає його спеціальну правоздатність.

Однією із конститутивних ознак наукових парків є їх діяльність на основі установчих документів. Адже без їх розробки неможливим є створення юридичної особи приватного права. Ст. 5 Закону України «Про наукові парки» в ч. 1 передбачає, що науковий парк створюється та діє на основі засновницького договору та статуту. Вказане дещо розходиться із положенням ЦК України, в якому, як зазначають науковці, в якості загального правила встановлено, що кожна юридична особа створюється на основі лише одного установчого документа [4, с. 77]. І справді, відповідно до ч. 2 ст. 87 ЦК України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Звичайно, що формулювання статті ЦК «якщо інше не встановлено законом» дозволяє у спеціальних законах передбачати інші положення. Однак розробники ЦК України неспроможні відмовилися від так званої «подвійності» установчих документів товариств. Адже якщо законодавчо передбачено наявність статуту як установчого документа, то саме він є основою діяльності наукового парку. Призначення ж засновницького договору в даному випадку повинно бути спрямоване на регулювання організаційних відносин між засновниками під час створення наукового парку. Вказаний висновок підтверджується нормами того ж Закону «Про наукові парки», відповідно до ч. 2 ст. 5 якого у засновницькому договорі про створення наукового парку визначаються зобов'язання засновників створити науковий парк, порядок їх спільної діяльності щодо його створення... Як бачимо, засновницький договір вміщує положення, що стосуються впорядкування відносин між засновниками щодо створення наукового парку (до моменту його державної реєстрації). Такий засновницький договір не має природи установчого документа, оскільки з моменту державної реєстрації діяльність наукового парку здійснюється

на основі статуту. Отже, засновницький договір є цивільно-правовим договором між засновниками, спрямованим винятково на виникнення нового суб'єкта права. Саме тому в ст. 5 Закону доцільно визначити, що науковий парк діє на основі статуту, вказавши, відповідно, у ст. 7 «Створення наукового парку», що під час створення наукового парку між засновниками укладається засновницький договір, який не є установчим документом, та передбачивши вимоги до змісту такого договору.

Участь у науковому парку має наслідком виникнення у його засновників сукупності прав та обов'язків. Слід вказати на наявність деяких неточностей стосовно правової регламентації цього питання в Законі України «Про наукові парки». По-перше, ст. 9 Закону «Статус засновників наукового парку» мала б, виходячи із поняття правового статусу, передбачати сукупність прав та обов'язків, тому що найпоширенішим в літературі є визначення правового статусу як системи законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків особи [5, с. 119]. Положення ж ст. 9 містять лише сукупність прав засновників, оминаючи увагою коло обов'язків. По-друге, сукупність прав засновників, визначених у вказаній статті, є дещо неповною, так як участь у науковому парку спричиняє виникнення у його учасників прав як майнового, так і організаційного характеру. Однак Закон регулює в ст. 9 лише право добровільно вийти з наукового парку на умовах і в порядку, визначених статутом наукового парку, із збереженням взаємних зобов'язань та укладених договорів з іншими суб'єктами господарювання; право одержувати від наукового парку в установленому порядку інформацію, пов'язану з його діяльністю; право одержувати частину прибутку від діяльності наукового парку в порядку, встановленому статутом наукового парку. Як бачимо, законодавець оминув увагою право на участь в управлінні науковим парком, право на так звану ліквідаційну квоту у випадку ліквідації наукового парку. Виходячи із ст. 9 Закону, можемо стверджувати, що засновники (учасники) наукового парку позбавлені права на управління його діяльністю. Проте вказане суперечить наступним статтям Закону (ст. ст. 10, 11), відповідно до яких вищим органом управління наукового парку є загальні збори засновників наукового парку, функції яких визначаються статутом наукового парку. Тому ст. 9 Закону потребує доповнення щодо переліку прав засновників та врегулювання переліку їх обов'язків, які виникають із факту участі у науковому парку.

Розгляд окреслених питань свідчить про те, що законодавець не забезпечив послідовності у законодавчому врегулюванні діяльності наукових парків, оскільки ЦК України та Закон України «Про наукові пар-

ків» не містять єдиного концептуального підходу до правового статусу вказаного виду корпоративних юридичних осіб, що стане важливою перешкодою у їх ефективному функціонуванні та реалізації поставлених перед ними завдань.

1. Про наукові парки: Закон України № 1563-VI від 25.06.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – Ст.757.

2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1. – 2005. – 832 с.

3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Видання п'яте, перероблене і доповнене // За заг. ред. Е.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 1208 с.

4. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина. – 928 с.

5. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

Зозуляк О.І.

викладач кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, здобувач НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

ПОВНОВАЖЕННЯ НАГЛЯДОВОЇ РАДИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА ЩОДО СХВАЛЕННЯ ЗНАЧНИХ ПРАВОЧИНІВ ТА ПРАВОЧИНІВ ІЗ ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЮ

У сучасних умовах цивільного обороту акціонерне товариство виступає однією із найоптимальніших форм організації підприємницької діяльності. Проте інвестиційна привабливість такої організаційно-правової форми юридичних осіб в першу чергу залежить від прозорості механізму управління, забезпечення інтересів акціонерів та органів управління.

Необхідність прозорого управлінського інструментарію особливо чітко проявляється у тих випадках, коли йдеться про укладення акціонерним товариством правочинів, які виходять поза межі звичайної господарської діяльності, зокрема, значних правочинів та правочинів із заінтересованістю або, як їх називають у цивілістичній літературі, правочини із конфліктом інтересів [1, с. 46], екстраординарні правочини [2, с. 7], правочини, що вчиняються самим товариством [3, с. 41]. Такого роду правочини впливають на майнову базу акціонерного товариства, а тому, як вірно зазначає О. М. Вінник, мають вчинятися із особливою

ретьельністю, тим більше, коли вони не стосуються поточної діяльності товариства, яка потребує регулярності їх вчинення [4, с. 211].

Основними способами усунення конфлікту в значних правочинах та правочинах із заінтересованістю виступає їх схвалення, отримання згод, домовленостей, які застосовуються в більшості правочинів, ускладнених конфліктом інтересів [5, с. 338].

В юридичній літературі виділяють такі стадії укладення та виконання правочинів акціонерного товариства як: 1) ініціація правочину; 2) оцінка майна, яке виступає предметом значного правочину; 3) кваліфікація правочину в якості екстраординарного; 4) схвалення рішення щодо вчинення правочину [2, с. 7-8].

Одним із органів, на які покладено обов'язок щодо схвалення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю є наглядова рада акціонерного товариства, яку за цілком слушним зауваженням у літературі, можна вважати і представницьким, і контролюючим органом [6, с. 212]. Дійсно, з однієї сторони, члени наглядової ради приймають рішення стосовно важливих питань, діяльності товариства, що не віднесені до компетенції загальних зборів, а з іншої – наглядова рада здійснює контрольні повноваження щодо виконавчого органу (правління).

Повноваження наглядової ради у зазначеному аспекті передбачені п. 18 ч. 2 ст. 52, ст. 70 та 71 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI (далі – Закон про АТ) [7].

Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 70 Закону про АТ рішення про вчинення значного правочину приймається наглядовою радою, у разі, якщо ринкова вартість майна або послуг, що виступають його предметом, становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності. При цьому, у даному випадку варто звернути увагу на два основні моменти:

1) законодавець не вказує на обов'язковість одноголосного голосування всім складом наглядової ради, що може призвести до різного роду зловживань та махінацій при прийнятті рішення про вчинення значного правочину;

2) рішення наглядової ради щодо несхвалення правочину не є остаточним, оскільки у разі неприйняття наглядовою радою рішення про його схвалення, питання про схвалення такого правочину може виноситися на розгляд загальних зборів [8, с. 153].

Згідно із п. 1 ч. 2 ст. 70 Закону про АТ, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, рішення про вчинення такого правочину при-

ймається загальними зборами за поданням наглядової ради (виділено мною. – О. З.). Таким чином, і в даному випадку наглядова рада бере участь у прийнятті рішення про вчинення значного правочину шляхом внесення відповідного подання.

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону про АТ наглядова рада наділена повноваженнями щодо прийняття рішення про залучення суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для визначення ринкової вартості майна, що має важливе значення для віднесення правочинів до категорії значних. Ще одним засобом у структурі механізму забезпечення інтересів акціонерного товариства і його акціонерів виступає положення вищезазначеного Закону про наділення наглядової ради повноваженнями щодо затвердження ринкової вартості майна (цінних паперів), що, на нашу думку, перешкоджатиме незалежному оцінювачу зловживати своїми правами.

Щодо правочинів із заінтересованістю, поняття та порядок вчинення яких передбачений ст. 71 Закону про АТ, то роль наглядової ради акціонерного товариства проявляється у закріпленні за нею права дати оцінку правочину щодо вчинення якого є заінтересованість, а також обов'язок протягом п'яти робочих днів прийняти рішення про вчинення останнього. При цьому дане рішення може бути позитивне (про надання згоди на вчинення правочину, якщо це питання належить до її компетенції), негативне (про заборону вчинення такого правочину – в разі якщо він порушує інтереси товариства) або, як зазначається у правовій літературі, компромісне (про винесення питання щодо дозволу на вчинення правочину, яке належить компетенції наглядової ради і не схвалене нею через ймовірність шкідливості такого правочину для акціонерного товариства на розгляд загальних зборів товариства) [4, с. 216].

У даному Законі передбачено також правило, згідно з яким, якщо заінтересована у вчиненні правочину особа є членом наглядової ради, вона не бере участь у голосуванні з питання вчинення такого правочину. Ще одним положенням, за допомогою якого забезпечується прозорість при схваленні значних правочинів, є винесення питання про схвалення значного правочину на розгляд загальних зборів акціонерного товариства, якщо більшість членів наглядової ради є особами заінтересованими у вчиненні такого правочину.

У підсумку всього вищесказаного слід зазначити, що у нормах сучасного акціонерного законодавства передбачений такий обсяг повноважень наглядової ради щодо схвалення значних правочинів, який «сприятиме» конфлікту інтересів у зазначених правочинах, забезпечує

прозорість при укладенні останніх, захищаючи тим самим інтереси акціонерного товариства в цілому.

1. Габов А.В. Проблемы и перспективы правового регулирования сделок юридических лиц, требующих особого (специального) порядка их совершения / А. В. Габов // Журнал российского права. – 2008. - № 1. - С. 41-51.

2. Алиева К. М. Роль совета директоров при совершении сделок, выходящих за пределы его обычной хозяйственной деятельности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право, гражданский процесс, предпринимательское право, международное частное право» / К. М. Алиева. – М., 2005. – 25 с.

3. Спасибо-Фатеева І. В. Корпоративні правочини / І. В. Спасибо-Фатеева // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах [текст]: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару проведеного лабораторією з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПРН України спільно з юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 25-26 вересня, 2009. – Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2010. – С. 40-45.

4. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 312 с.

5. Бондар Т. В. Крупные сделки и сделки из заинтересованностью акционерных обществ в Украине / Т. В. Бондар // Альманах цивилистики: сборник статей. вып. 2 / под. ред. Майданика Р. А. – К.: Алерта; КНТ; Центр учебной литературы, 2009. – С. 337-360.

6. Корпоративне право України: підручник // В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

7. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - № 50-51. - Ст. 384.

8. Зозуляк О. І. Значні правочини акціонерних товариств / О. І. Зозуляк // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах [текст]: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару проведеного лабораторією з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПРН України спільно з юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 25-26 вересня, 2009. – Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2010. – С. 151-155.

ЗУБАР В.М.

*доцент кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія», к.ю.н.*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Не зважаючи на законодавче закріплення юридичних осіб публічного права (ст.81 ЦК України), в літературі висловлюються різні точки зору щодо необхідності поділу юридичних осіб по такому критерію.

Основні аргументи противників поняття юридичних осіб публічного права полягають у тому, що введення такої категорії потребує внесення відповідних змін у законодавство, зміну термінології, перегляд існуючих теорій юридичної особи.

Базовою проблемою, яку дійсно необхідно вирішувати у зв'язку з введенням такого виду юридичних осіб є проблема участі держави у цивільних правовідносинах, а також проблема визнання держави, АРК, територіальних громад юридичними особами. Радянське цивільне право виходило з того, що держава є особливим суб'єктом цивільного права. Цю позицію висловлювали Брагинський М.І. [1; 135], С.Н. Братусь [2; 93], Дзера О.В. [3; 443] та інші.

В сучасній українській цивілістиці група авторів, серед яких А.С.Довгерт [4; 131-133], О.А.Пушкін [5; 59-62], О.О.Первомайський [6; 69-71], вважають, що для участі публічних утворень у цивільних відносинах виникає необхідність отримання ними статусу юридичної особи публічного права.

Цікавою є позиція російських цивілістів щодо зазначеної проблеми. Як відомо ЦК РФ не відома категорія юридичних осіб публічного права. Хоча у проєкті Концепції розвитку законодавства про юридичні особи [7, 131-133] визнається, що існують пропозиції (та навіть є відповідні законопроекти) про особливий статус юридичних осіб публічного права. Але автори проєкту Концепції приходять до висновку про те, що такий вид юридичних осіб властивий деяким країнам Західної Європи, де це склалося історично, і немає необхідності вводити його до російського законодавства. В свою чергу, у п.1.7. проєкту Концепції визнається певна користь категорії «юридичних осіб публічного права» з точки зору упорядкування регламентації участі в цивільних правовідносинах публічно-правових утворень.

Аргументи авторів, які заперечують існування юридичних осіб публічного права зводяться до наступного.

По перше, введення такої категорії може привести до обмеження відповідальності публічно-правових утворень у цивільних правовідносинах, оскільки, зміст конструкції юридичної особи полягає у зменшенні ризику для учасника цивільного обігу.

По-друге, оскільки юридична особа є цивільно-правовою категорією, то відповідно лише цивільне право, яке регулює приватно-правові відносини, може визначати види юридичних осіб.

По-третє, вважається, що навіть державні юридичні особи мають створюватися за правилами цивільного права, вони є рівноправними учасниками приватно-правових відносин і немає необхідності введення спеціального поняття юридичної особи публічного права.

По-четверте, словосполучення «юридична особа» характерне тільки для приватного права.

Як пише Л.Чантурія, на пострадянському просторі противники поняття юридичної особи публічного права поки ще є у більшості. Причини невизнання такого поділу слід шукати у радянській правовій доктрині, котра в силу загальновідомих ідеологічних заборон забороняла усе приватне, у тому числі і приватне право [8; 36-37]. На його думку, юридичні особи публічного права не підривають основи цивільного права. Їх існування – це реальність і будь-яка розвинута система права має враховувати цю реальність, якщо вона не хоче залишитися у минулому. Правова наука має показати перспективи розвитку цієї області права.

З цього приводу, правильно зазначає В.Є.Чиркін [9; 342], що по суті мова йде про необхідність перегляду підходів до однієї з фундаментальних теорій правової науки – концепції юридичних осіб, а якщо так – то суттєвій зміні структури законодавства.

Розробники проекту ЦК України спочатку запропонували концепцію участі держави у цивільних правовідносинах у правовій формі загальнодержавної скарбниці або у формі створених нею юридичних осіб публічного права. При цьому загальнодержавна скарбниця є єдиним суб'єктом цивільного права на все майно скарбниці. Юридичними особами публічного права визнавалися як загальнодержавна скарбниця, так і скарбниця Автономної Республіки Крим та адміністративно-територіальних утворень [10; 77-78]. Зазначена концепція фактично створювала нову систему суб'єктів цивільних відносин, в якій ключову роль відігравали юридичні особи публічного права. У зв'язку з цим виправданим і логічним виглядав поділ юридичних осіб на осіб публічного та приватного права.

Прийнятий у 2003р. ЦК України відійшов від запропонованої концепції і вже розглядає державу, АРК, територіальні громади у якості особливого суб'єкта цивільно-правових відносин. Юридичні особи публічного права розглядаються як суб'єкти, що можуть створюватися публічно-правовими утвореннями для реалізації правової форми участі цих утворень у цивільно-правових відносинах. При цьому, публічно-правові утворення залишаються також суб'єктами цивільного права. Така зміна концепції є фактично спробою примирити дві протилежні концепції. З одного боку, у нас є юридичні особи публічного права, з іншого боку ми визнаємо цивільну правосуб'єктність за публічно-правовими утвореннями.

На наш погляд, існуюча ситуація щодо суб'єктів цивільного права потребує подальшої розробки концепції участі юридичних осіб публічного права у цивільних правовідносинах. У зв'язку з цим пропонуються наступні кроки:

1. Необхідно розробити проект закону України про юридичні особи публічного права, де врегулювати питання створення, правового положення, системи цих осіб.

2. Після прийняття ЦК України пройшов достатній проміжок часу щоб можна було проаналізувати проблемні питання та практику його застосування. Здається правильним було б розробити Концепцію розвитку законодавства України про юридичні особи. Це дало би можливість проаналізувати сучасний стан діючого законодавства, визначити перспективи його подальшого розвитку щодо юридичних осіб, у тому числі юридичних осіб публічного права. Важливим було б ще раз розглянути концепцію участі держави у цивільних правовідносинах.

3. Привести діюче законодавство у відповідність з розробленою Концепцією. Можливо, це децю би розв'язало (хоча б частково) проблему неузгодженості положень Цивільного та Господарського кодексів.

4. Подальші змін у діюче законодавство щодо юридичних осіб необхідно буде робити з урахуванням положень розробленої Концепції. Це дозволить зберегти єдність підходу щодо регулювання правового положення суб'єктів права.

5. Визнати на законодавчому рівні державу, АРК та територіальні громади юридичними особами публічного права.

Питання про концепцію та види юридичних осіб є кардинальним як для кодифікації та розвитку приватного права в Україні так і для вирішення долі подальшого економічного розвитку країни.

1. Брагинский М.И. Участие Советского государства в гражданских правоотношениях. – М. Юрид. Лит., 1981.

2. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М.:Госюриздат, 1950.
3. Суб'єкти цивільного права / За загальною редакцією академіка АПРН України Я.М.Шевченко. – Х.: Харків юридичний, 2009.
4. Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А.Довгерта. –К.: Український центр правничих студій, 2000
5. Пушкин А.А. Советское государство как субъект советского гражданского права. – Харьков: ХЮИ, 1965.
6. Первомайський О.О. Окремі питання участі територіальної громади у цивільних правовідносинах. – Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2003, №2.
7. Концепция развития законодательства о юридических лицах (проект). – Вестник гражданского права, 2009, № 2.
8. Чантурия Л.Л. Введение в общую часть гражданского права (сравнительно-правовое исследование с учетом некоторых особенностей постсоветского права). – М.:Статут, 2006.
9. Чиркин В.Е. Юридические лица публичного права / В.Е.Чиркин. –М.:Норма, 2007.
10. Цивільний кодекс України. Проект від 25 серпня 1996р. – Українське право, 1996, число 2.

КОССАК В.М.

завідувач кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ПРАВОЧИНУ ЩОДО ВЧИНЕННЯ ЯКОГО Є ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ

Одним із способів захисту порушення цивільних прав та інтересів є визнання правочину недійсним. Цивільний кодекс України [1] визначає перелік підстав за якими правочин може бути визнаний недійсним. Зазначені підстави можна диференціювати:

- 1) учасники або учасник правочину не володіють достатнім обсягом дієздатності;
- 2) недотримання, передбаченої законом форми правочину;
- 3) внутрішня воля не співпадає із зовнішнім волевиявленням;
- 4) невідповідність іншим вимогам закону.

Водночас в законодавстві можуть передбачатися інші випадки визнання правочинів недійсними. Серед них - недотримання вимог закону стосовно правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість. Згідно з ст. 71 Закону України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» [2]. Особою, заінтересованою у вчиненні акціонерним товариством правочину, вважається посадова особа органів товариства та її

афілійована особа (особи), акціонер, який одноосібно або разом з афілійованими особами володіє 25 і більше відсотками простих акцій

товариства, якщо зазначена особа (особи - разом або окремо) відповідає принаймні одній із нижченаведених ознак:

- 1) є стороною такого правочину;
- 2) бере участь у правочині як представник або посередник (крім представництва товариства посадовими особами);
- 3) отримує винагороду за вчинення такого правочину від товариства (посадових осіб товариства) або від особи, яка є стороною правочину;
- 4) внаслідок такого правочину придбає майно чи заінтересована в інших результатах виконання правочину;
- 5) є афілійованою особою юридичної особи, яка є стороною правочину або бере участь у правочині як представник чи посередник, або отримує винагороду від товариства чи від особи, що є стороною правочину, або внаслідок такого правочину придбає майно чи буде користуватися іншими результатами виконання правочину.

Особа, заінтересована у вчиненні правочину, зобов'язана протягом трьох робочих днів з моменту виникнення в неї заінтересованості поінформувати той орган, членом якого вона є, виконавчий орган та наглядову раду про наявність у неї такої заінтересованості.

Виконавчий орган акціонерного товариства зобов'язаний протягом п'яти днів з моменту отримання відомостей про можливість вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість, надати членам наглядової ради (а за відсутності наглядової ради - кожному акціонеру персонально) інформацію стосовно правочинів, у вчиненні яких товариство заінтересоване, зокрема про:

- 1) предмет правочину;
- 2) вартість одиниці товару або послуг, якщо вона передбачена правочинном;
- 3) загальну суму правочину щодо придбання, відчуження або можливості відчуження майна, виконання робіт, надання або отримання послуг;
- 4) особу, яка має заінтересованість у вчиненні такого правочину.

У разі якщо правочин, щодо якого є заінтересованість, порушує інтереси товариства, наглядова рада може заборонити його вчинення або внести розгляд цього питання на загальні збори.

Наглядова рада протягом п'яти робочих днів зобов'язана прийняти рішення про вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість.

Якщо заінтересована у вчиненні правочину особа є членом наглядової ради, вона не бере участь у голосуванні з питання вчинення такого правочину. Якщо більшість членів наглядової ради є особами, заінтересованими у вчиненні такого правочину, це питання виноситься на розгляд загальних зборів. Наглядова рада може прийняти рішення про вчинення чи відмову від вчинення правочину.

Таким чином ст.71 Закону «Про акціонерні товариства» встановлюються певні вимоги щодо вчинення таких правочинів. У разі порушення цих вимог правочин може бути визнаний недійсним. Представляє інтерес аналіз зазначених вимог, передбачених ст.71 Закону України «Про акціонерні товариства» В п. 1 коментованої статті визначають вимоги до особи заінтересованої у вчиненні акціонерним товариством правочину. Критерії складаються як з особистих характеристик такої особи, так і з майнових ознак (отримання винагороди за вчинення правочину, придбання майна тощо)

В п.2 ст. 71 названого закону визначаються обов'язки виконавчого органу та наглядової ради у разі вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість.

У разі недотримання вимог передбачених ст.71 Закону України «Про акціонерні товариства», особа заінтересована у вчиненні акціонерним товариством правочину, несе відповідальність перед ним у розмірі завданих товариству збитків. Крім цього такий правочин може бути визнаний судом недійсним, якщо особа, яка вчинила правочин, знала або повинна була знати про недотримання зазначених вимог.

У разі недотримання особою, заінтересованою у вчиненні товариством правочину, вимог, передбачених статтею 71 цього Закону, та вчинення товариством правочину з юридичною особою, всі акції (частки, паї) якої належать цій особі та/або її афілійованим особам, товариство або будь-хто з його акціонерів має право вимагати визнання цього правочину судом недійсним і відшкодування збитків та/або моральної шкоди.

Необхідно з'ясувати питання щодо підстави визнання правочину недійсним в даному випадку. Перелічені статті Закону «Про акціонерне товариство» прямої відповіді не дають. Аналіз підстав, недійсності правочинів, передбачених Цивільним кодексом України дає можливість дійти до висновку, що безпосередньою підставою визнання правочину недійсною в коментованому випадку є вчинення юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти (ст. 227 ЦК України).

Суперечливим залишається питання щодо правових наслідків визнання недійсним правочину щодо якого є заінтересованість. В ч. 1 ст.72 За-

кону «Про акціонерне товариства» підкреслюється, що заінтересована особа несе відповідальність у розмірі завданих товариству збитків. А ч. 2 ст. 72 названого вище Закону передбачає право будь-кого з акціонерів вимагати визнання цього правочину недійсним і відшкодування збитків та/або моральної шкоди. В першому випадку йдеться про цивільно-правову відповідальність у вигляді відшкодування збитків. В другому - застосовується цивільно-правові наслідки недійсності правочину. Але ст. 227 ЦК України передбачає лише можливість відшкодувати моральну шкоду, завдану таким правочинном, якщо юридична особа ввела другу сторону в оману щодо свого права на вчинення такого правочину. Відповідно до п. 1 ст. 203 ЦК України зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Правочин щодо якого є заінтересованість теж повинні відповідати цим вимогам. Тому у разі порушення вимог, визначених ст.71 Закону «Про акціонерні товариства» слід застосовувати правові наслідки, передбачені ст.72 названого закону, а саме - визнати правочин недійсним з відшкодуванням збитків та/або моральної шкоди.

1. Закон України «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України. - 2008. - №50-51. - Ст.384.

2. Цивільний кодекс України.

КРАВЕЦЬ І.М.

к. ю. н., асистент кафедри господарського права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

УГОДИ АКЦІОНЕРІВ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Угоди акціонерів (shareholder's agreements) є достатньо поширеними в країнах англосаксонської системи права, що укладаються між собою усіма акціонерами (або їх частиною) або між акціонерним товариством та акціонерами (усіма або їх частиною). З огляду на те, що ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачила можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання [1], актуальним вбачається дослідження правової природи угод акціонерів та проблеми їх застосування у нашій державі.

Особливого поширення угоди акціонерів набули в країнах із системою загального права, наприклад, відповідно до законодавства Канади вирізняють два види угод акціонерів:

(1) прості угоди акціонерів, що регулюють порядок взаємодії акціонерів між собою (всіх або частини) та/або акціонерів (всіх або частини) та корпорації, основними видами яких є:

а) угоди, що передбачають право акціонера укласти довгостроковий трудовий контракт з корпорацією з фіксованою заробітною платою; в угоді також може бути передбачено положення щодо виплати акціонеру бонусів;

б) угоди, відповідно до яких акціонери, що їх укладають можуть домовитися про те, що підтримують один одного на виборах до органів управління товариства та не будуть висувати або підтримувати акціонерів, що не є учасниками відповідних угод акціонерів;

в) угоди, що встановлюють обов'язок акціонерів, що їх укладають при продажу своїх акцій зробити обов'язкову попередню пропозицію про купівлю цих акцій іншим учасниками таких угод;

(2) одноголосні угоди акціонерів – це угоди, що надають право акціонерам обмежувати (повністю або частково) повноваження Ради директорів шляхом передачі цих повноважень безпосередньо акціонерам (стаття 146 Закону Канади «Про підприємницькі корпорації» (Canada Business Corporations Act, 1985); статті 123.91–123.93 Закону Квебеку «Про компанії» (Quebec Companies Act). Ці угоди відрізняються від простих угод акціонерів тим, що, по-перше, їх повинні укладати виключно всі акціонери корпорації; по-друге, вони модифікують правило загального права, відповідно до якого, угоди не можуть обмежувати повноваження виконавчого органу корпорації; по-третє, на відміну від простих угод акціонерів, одноголосні угоди акціонерів не потребують їх підписання майбутніми акціонерами, оскільки вони поширюються на них автоматично [10, с. 607–608].

Розвитку європейського корпоративного законодавства в контексті світових тенденцій присвячена доповідь експертів «Сучасна регуляторна модель корпоративного права в Європі», де поставлена проблема нейтралізації «розумної байдужості», коли акціонери замість активного впливу на орган управління переважно продають акції у випадку особистої незгоди з напрямком розвитку або методами управління. Вказана ситуація близька всім типам корпоративного управління без винятку і обґрунтовується різновекторністю інтересів: з одного боку, необхідність консолідації управлінської функції з метою прийняття своєчасних та

кваліфікованих рішень, а з другого, складність процедур реалізації прав переважного міноритарного акціонера [5, с. 135].

Одним із засобів, що дозволить ефективніше здійснювати свої корпоративні права міноритарним акціонерам є укладення між ними угод акціонерів, за допомогою яких такі акціонери мають більше можливостей впливати на прийняття рішень у відповідному акціонерному товаристві.

Кодекс корпоративної поведінки від 05.04.2002 р. (Розпорядження Федеральної комісії з ринку цінних паперів Російської Федерації «Про рекомендації до застосування Кодексу корпоративної поведінки» від 04.04.2002 р. № 421/р) передбачає можливість укладення двох видів угод акціонерів:

(1) спеціальні угоди, що укладаються між акціонерами – власниками відносно невеликих пакетів акцій, та використовуються для формування блоку акціонерів, що здійснюють єдину політику при голосуванні (п. 2.1.4. глави 7 Кодексу);

(2) угоди про врегулювання корпоративних конфліктів, що укладаються між акціонерами та акціонерним товариством (п. 2.1.3. глави 10 Кодексу) [3].

На законодавчому рівні у Російській Федерації поняття та предмет акціонерних угод закріплені у ст. 32.1. Закону «Про акціонерні товариства», відповідно до якої акціонерна угода – це договір про здійснення прав, засвідчених акціями, та (або) про особливості здійснення прав на акції. Акціонерною угодою може бути передбачено зобов'язання його сторін голосувати певним чином на загальних зборах акціонерів, погоджувати варіант голосування з іншими акціонерами, набувати або відчужувати акції по ціні, яка заздалегідь визначена та (або) при настанні певних обставин, утримуватися від відчуження до настання певних обставин, а також погоджено здійснювати інші дії, пов'язані з управлінням товариством, з діяльністю, реорганізацією та ліквідацією товариства [2].

Угоди акціонерів відрізняються від статуту акціонерного товариства здебільшого тим, що статут приймається при заснуванні акціонерного товариства, зміст статуту здебільшого визначають саме мажоритарні акціонери, відповідно у статуті рідко містяться норми, що направлені на захист міноритарних акціонерів, а акціонерні угоди можуть укладатися саме між міноритарними акціонерами, які власне і визначають зміст цих угод [9, с. 111].

Необхідно відзначити, що позиція судів України стосовно угод акціонерів достатньо критична. Зокрема, відповідно до п. 6.4. Рекомендацій Президії Вищого господарського суду України «Про практику застосу-

вання законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 – питання корпоративного управління можуть бути врегульовані угодою, укладеною між акціонерами, тільки у випадках, прямо передбачених актами законодавства України. Угоди між акціонерами (учасниками господарських товариств) не можуть змінювати норми закону та статуту товариства, обмежувати права інших акціонерів (учасників) товариства.

В разі укладення таких угод з питань, які віднесено до врегулювання законом або статутом товариства, ці угоди можуть бути визнані судом недійсними. Зокрема, можуть бути визнані недійсними угоди між акціонерами товариства, зареєстрованого в Україні, про встановлення особливого порядку голосування на загальних зборах, який передбачає обов'язок одного або декількох акціонерів голосувати певним чином, обов'язок усіх акціонерів брати участь і голосувати на загальних зборах тощо. Аналогічно господарським судам слід кваліфікувати угоди акціонерів про особливий порядок прийняття рішення та голосування в інших органах товариства (правління, рада директорів, спостережна рада). Так, можуть бути визнані недійсними угоди (правочини) між акціонерами товариства щодо обов'язків членів органів товариства (правління, ради директорів, спостережної ради) про особливий порядок голосування на засіданнях відповідного органу, про обов'язок акціонерів забезпечити явку й голосування членів відповідних органів товариства певним чином. З цих же підстав можуть бути визнані недійсними угоди (правочини) між акціонерами товариства про особливий порядок формування виконавчого органу товариства (в тому числі одноосібного), а також спостережної ради [4]. Після набрання чинності Закону України «Про акціонерні товариства», позиція Вищого господарського суду України стосовно угод акціонерів повинна бути переглянута.

Можливість використання угод акціонерів при державно-приватному партнерстві є на сьогодні предметом наукових досліджень [7,8], зокрема пропонується передбачити можливість визначення спеціальними законами особливих вимог до акціонерних угод у разі їх застосування в межах державно-приватного партнерства, при реалізації пріоритетних інвестиційно-інноваційних проектів, що фінансуються державою, в акціонерних товариствах зі значною (наприклад, понад 25%) часткою держави [7, с. 54].

Підтримуємо точку зору Вінник О. М. щодо необхідності закріплення у Законі України «Про акціонерні товариства» поняття та видів акціонерних угод та визначення: (1) відкритого кола відносин, що можуть регулюватися; (2) форми угоди – повна письмова; (3) умов її дій-

сності (відсутність суперечностей із законодавством, статутом товариства, а також дотримання добросовісності при укладенні такої угоди, тобто уникнення зловживання сторонами угоди своїми правами, наприклад, на шкоду міноритарним акціонерам); (4) форм відповідальності, що можуть застосовуватися до порушників умов акціонерної угоди, і можливість судового захисту інтересів сторін договору у разі невиконання учасником/учасниками договірних відносин своїх зобов'язань за такою угодою; (5) наслідків для товариства у разі укладення, невиконання чи припинення/розірвання акціонерної угоди; (6) підстав припинення акціонерної угоди; (7) наслідків відчуження стороною угоди своїх акцій і відповідно – перехід до набувача акцій прав та обов'язків за такою угодою [6, с. 25].

Отже, угоди акціонерів як один з можливих механізмів забезпечення більш ефективної реалізації прав міноритарних акціонерів потребують застосування в нашій державі, для чого необхідним є вдосконалення чинного законодавства щодо них. Зокрема, крім усього вищеперерахованого, необхідним також є закріплення у Законі України «Про акціонерні товариства» умови щодо обов'язковості передбачення у статуті акціонерних товариств права укладення угод акціонерів міноритарними акціонерами та перелік питань з приводу яких вони можуть укладатися, який повинен бути відкритий.

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Офіційний вісник України. – 2008. – № 81. – Ст. 2727.
2. Про акціонерні товариства : Закон Російської Федерації від 26.12.1995 р. № 208-ФЗ // Режим доступу : <http://www.consultant.ru/popular/stockcomp/>
3. Розпорядження Федеральної комісії з ринку цінних паперів Російської Федерації «Про рекомендації до застосування Кодексу корпоративної поведінки» від 04.04.2002 р. № 421/р // Режим доступу : http://www.ffms.ru/ru/legislation/corp_management_study/corp_codex/
4. Рекомендації Президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. № 04-5/14 // Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1651.3&nobreak=1>
5. Березянюк Т. В. Корпоративний глобалізм як базовий напрямок міжнародної економічної конвергенції / Розвиток національного корпоративного сектору (інституціональний контекст) : Монографія / Березянюк Т. В. – ч. 1. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2010. – 238 с.
6. Вінник О. Акціонерні угоди / О. Вінник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – С. 20–27.
7. Вінник О. Державно-приватне партнерство з використанням угод акціонерів / О. Вінник // Право України. – 2010. – № 8. – С. 47–55.

8. Вітнік О. Корпоративна форма державно-приватного партнерства / О. Вітнік // Юридичний вісник України. – 2010. – № 36 (792) – С. 14.

9. Гурєєв В. А. Проблемы защиты прав и интересов акционеров в Российской Федерации / Гурєєв В. А. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 208 с.

10. Smyth J. E. The Law and Business Administration in Canada / Smyth J. E., Soberman D. A., Easson A. J. – Toronto : Prentice Hall, 2004. – 794 p.

КУЧЕРЕНКО І.М.

доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ У ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Прийняття Закону «Про акціонерні товариства» стало поштовхом для перетворення акціонерних товариств (АТ) у товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ). Причиною цього є складне регулювання Законом «Про акціонерні товариства» корпоративних відносин, відмова від документарної форми випуску акцій та неможливості ведення реєстрів власників іменних акцій як самим акціонерним товариством, так і незалежними реєстраторами, збільшення контрольних функцій державних органів управління щодо обігу акцій та ін.

На сьогодні існує досить багато АТ, які б прийняли рішення про перетворення в ТОВ, але їм на заваді стає перш за все обмеження максимальної кількості учасників ТОВ. Відповідно до ст. 50 Закону «Про господарські товариства» максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 10 осіб. Тому на які тільки кроки не ідуть АТ для досягнення цієї «максимальної кількості». В той же час, якщо існує така потреба у суспільстві, то напевно було б доцільним внести відповідні зміни до Закону «Про господарські товариства» та збільшити цю «максимальну кількість учасників» до 50 осіб, як це, наприклад, закріплено у Законі Російської Федерації «Про товариства з обмеженою відповідальністю».

Особливістю перетворення АТ у ТОВ полягає у тому, що ця процедура регулює не тільки ЦК України, але і підзаконний нормативний акт – Положення про порядок реєстрації випуску акцій під час реорганізації товариств, затверджене рішенням ДКЦПФР 30.12.98 № 221 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 4 березня 1999 р. за № 137/3430 (Положення). Не дивлячись на назву цього нормативного акту, який повинен був врегулювати тільки відносини щодо реєстрації випуску

акцій, він вийшов за межі, встановлені його назвою, та врегулював відносини: щодо обміну об'єктів корпоративної власності, встановив послідовність дій при реорганізації АТ, яка відрізняється від встановленого ЦК та ГК порядку.

Відповідно до п.1.7. Положення, з метою захисту прав акціонерів АТ, що прийняло рішення про перетворення, зобов'язане здійснити оцінку та викуп акцій акціонерів, які вимагають цього, в разі, коли ці акціонери не голосували за прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію і звернулись до товариства з письмовою заявою про викуп. Отже, для підтвердження цього права або акціонер повинен довести, що голосував проти прийняття загальними зборами рішення про перетворення, або таке рішення повинно прийматися відкритим, поіменним, письмовим голосуванням.

Наступне питання виникає щодо визначення ціни викупу акцій. Абз. 2 п.1.7. встановлює, що викуп акцій здійснюється на підставі договору за ціною, що визначається за домовленістю сторін, але не нижчою за номінальну вартість акцій, або за ціною, що склалася на фондовому ринку та дорівнює середньозваженій ціні акції. Зазначена норма суперечить ст. 632 ЦК, яка передбачає, що тільки у випадку, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки, тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органом місцевого самоврядування. Законами України не надано право ДКЦПФР регулювати ціни викупу акцій при реорганізації господарських товариств.

У разі виникнення внаслідок реорганізації у акціонерів збитків у вигляді зменшення вартості чистих активів товариства в розрахунку на акції, що їм належать, товариство за письмовою заявою акціонерів, які не голосували за прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію або про виділення, відшкодовує вказані збитки протягом десяти днів після одержання вимоги акціонера. Розмір збитків рекомендується розраховувати за методикою, що встановлюється рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (абз 3 п.1.7. Положення). Зразу виникає питання щодо розуміння змісту поняття «збитків», які можуть бути нанесені акціонерам. Такий вид відповідальності встановлюється у випадку існування правопорушення АТ за невиконання зобов'язань, але акціонерне товариство не бере на себе обов'язок щодо неможливості зменшення чистих активів товариства в розрахунку на акцію. Тому навряд чи акціонер повинен мати право на відшкодування збитків. Складність такого розрахунку підтверджується і тим, що вже

чотири роки після закріплення такої вимоги ДКЦПФР не приймає Методику розрахунку таких збитків.

Відповідно до п.1.10. Положення сума розмірів статутних фондів усіх товариств до реорганізації (на момент прийняття рішення про їх реорганізацію) повинна дорівнювати сумі розмірів статутних фондів усіх товариств, що створені шляхом реорганізації (на момент реєстрації випуску акцій). Із зазначеного можна зробити висновок про неможливість зменшення статутного капіталу. Але виникає питання про «долю» викуплених акцій, які будуть обмінюватися на частки у статутному капіталі ТОВ. Такий обмін повинно провадити саме товариство. Разом з тим виникає питання про можливість додержання вимог законодавства щодо створення ТОВ. Стаття 143 ЦК встановлює, що у статуті товариства повинен бути визначений розмір статутного капіталу, з визначенням частки кожного із учасників. Тому у випадку викупу акцій АТ, такі акції є досить проблематично обміняти на частки у статутному капіталі ТОВ, а головне зазначити у статуті ТОВ учасника, який ними володіє, оскільки їх власником є саме АТ, а потім ТОВ. Відповідно до п.6.3. Положення розмір частки (у відсотках) кожного засновника (учасника) в статутному фонді товариства, що реорганізується, має дорівнювати розміру його частки (у відсотках) у статутному фонді товариства, створеного шляхом перетворення. Отже, у статутах ТОВ будуть не співпадати розмір статутного капіталу та сукупний розмір часток усіх учасників товариства. Тому потрібно надати право зменшувати статутний капітал ТОВ по відношенню до статутного капіталу АТ у випадку, коли останнє провадило вику акцій у акціонерів.

Пункт 6.2. Положення встановлює наступну послідовність дій щодо перетворення АТ: прийняття вищим органом товариства рішення про перетворення, про умови обміну акцій на частки у статутному фонді ТОВ; оцінка та викуп акцій у акціонерів, обмін акцій на письмові зобов'язання про видачу відповідної кількості часток ТОВ; подання до Комісії звіту про наслідки обміну акцій на частки; прийняття установчими зборами товариства, що створюється шляхом перетворення, рішення про створення товариства, про затвердження статуту товариства, про обрання органів управління, а також вирішення інших питань, пов'язаних з реорганізацією; обмін письмових зобов'язань на акції або частки у статутному фонді товариства, створеного шляхом перетворення.

Така послідовність дії не може не викликати критики.

1. Юридична особа може бути створена як шляхом заснування, так і реорганізації. У випадку реорганізації установчі збори юридичної особи не провадяться. Тому не потрібно приймати рішення про створення

ТОВ, про затвердження статуту товариства, про обрання органів управління загальними зборами акціонерного товариства.

2. Є неможливим прийняття рішення про умови обміну акцій на частки на зборах, на яких приймається рішення про реорганізацію, оскільки оцінка акцій, які викупуваються, буде провадитися після таких зборів.

3. Проблематичною та зайвою є процедура обміну акцій на письмові зобов'язання про видачу відповідної кількості часток ТОВ та процедура обміну письмових зобов'язань на частки у статутному капіталі ТОВ. Виникає питання для: чого давати такі письмові зобов'язання, а потім їх обмінювати, якщо визначення поіменованого учасника ТОВ буде провадитися за реєстром акціонерів і у такому випадку акціонер не зможе «загубитися» та не набути статусу учасника ТОВ відповідно до статуту ТОВ. Набуття права власності на частку у статутному капіталі ТОВ, а також статусу учасника ТОВ не залежить ані від волі акціонерів, ані від того, чи видане письмове зобов'язання акціонерним товариством про видачу відповідної кількості часток ТОВ, ані від того, чи проведений обмін таких письмових зобов'язань. Обмін акцій на частки у статутному капіталі ТОВ – це «автоматичний» процес. Саме поняття «обмін» є умовним поняттям, оскільки існування акцій та часток у ТОВ у часі не співпадає. Набуття права власності на частку у статутному капіталі ТОВ колишніми акціонерами провадиться з дня державної реєстрації такого товариства. Що є стосується поіменного складу учасників ТОВ, то він визначається статутом товариства і не може бути відмінним від реєстру акціонерів.

НЕЦЬКА Л.С.

доцент кафедри конституційного адміністративного та фінансового права Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ПРО СПОСОБИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: РЕАЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Питання захисту корпоративних прав учасників господарських товариств набуває особливого значення у зв'язку з урізноманітненням та численністю порушень цих прав, що у свою чергу свідчить про недосконалість законодавства. Адекватних, ефективних і достатніх способів захисту у ряді випадків порушень корпоративних прав вітчизняне законодавство не містить. Практика діяльності господарських товариств в Україні не є тривалою у порівнянні з розвинутими країнами світу і вона ще не встигла підготувати дієвий механізм захисту корпоративних

прав. В умовах сучасного стрімкого розвитку корпоративних відносин, впливу на них економічних і політичних змін, які неминуче привносять новели у діяльність підприємницьких товариств, не лише практика, а й законодавство не встигає реагувати на проблеми захисту корпоративних прав. Тому насущною необхідністю є постійний аналіз корпоративних відносин, практики, яка складається в Україні, а також вивчення і запозичення позитивного досвіду охорони і захисту корпоративних прав в інших державах. Певні ускладнення pojawiaються і в зв'язку з тим, що негативні явища діяльності зарубіжних корпорацій (господарських товариств) проникають в Україну, а законодавство нашої держави завчасно не передбачає заходів для попередження і недопущення таких негативних явищ. Типовим прикладом є різновиди рейдерства, нові види порушень прав. Наприклад, у державах ЄС посилення захисту прав акціонерів ще у 2003 році визначено як ключовий напрям розвитку законодавства про компанії [1]. Отже, вдосконалення законодавства щодо захисту корпоративних прав - найкраща допомога захисту.

Учасник господарського товариства може захистити як свої корпоративні права, так і інтерес шляхом звернення до суду, оскільки саме судовий захист вважається найбільш ефективним. Залежно від виду порушення він обирає спосіб захисту - один чи кілька.

Загальні способи захисту передбачені ст.16 ЦК України [2]. Чи достатньо їх для того, щоб захистити корпоративні права у будь-яких випадках порушення прав? Адже учасник товариства може втратити права на акції, на частку в статутному капіталі і т.п., що у Російській Федерації називається втратою „корпоративного активу”. В одному випадку метою захисту може бути лише повернення акцій, в іншому, окрім повернення акцій чи частки, метою буде і відновлення корпоративних прав, які через втрату «корпоративного активу» (недійсна угода) не могли реалізуватись. Ці дві проблеми захисту корпоративних прав вважає взаємопов'язаними суддя Вищого Арбітражного Суду Російської Федерації О.О. Маковська [3]. Вона звертає увагу на ситуації, коли неможливо повернути втрачену внаслідок недійсності угоди частку чи акції. Такі проблеми породжує: а) перетворення АТ в ТОВ і навпаки; б) реорганізація АТ і конвертація його акцій в акції іншого АТ; в) збільшення статутного капіталу в ТОВ із зміною розміру часток учасників.

На думку судді, відновлення порушеного права в повному обсязі повинно бути загальним правилом захисту корпоративних прав, а відшкодування збитків має застосовуватись як додатковий спосіб, спрямований на відновлення майнової сфери потерпілого. Лише тоді, коли повернути об'єкт неможливо, неможливо і відновити порушене право,

тому в такому випадку замість відновлення порушеного права мають застосовуватись компенсаційні способи захисту.

О.О. Маковська, аналізуючи судову практику у Російській Федерації, приходять до висновку, що у сфері корпоративних відносин реалізація відновлення порушеного права може здійснюватись шляхом присудження позивачу відповідної долі у статутному капіталі господарського товариства, виходячи з того, що він має право на таку долю в господарському товаристві, яку він мав би за умови дотримання вимог чинного законодавства (прим. - український термін «частка» не повно відображає цю думку в перекладі, тому вжито термін «доля»).

З 2008 року Президія Вищого Арбітражного Суду РФ започаткувала практику застосування нового спеціального способу захисту корпоративних прав - відновлення корпоративного контролю. Цей спосіб захисту як би вбирає в себе інші способи захисту: визнання права власності, визнання правочину недійсним (угоди чи рішення), зміну правовідношення (наприклад, у разі захисту порушеного переважного права купівлі) і ін., а тому не потребує багатостадійного, послідовного застосування сукупності вказаних і інших способів захисту. Слід погодитись, що це полегшує судовий захист прав учасника товариства і заслугоує вивчення.

В англосаксонській правовій системі запроваджені з метою ефективного захисту прав учасників колективні та непрямі позови, що розширює можливості захисту. Наприклад, від імені всіх учасників, чий права порушено, з позовом може звернутись один з них. Певні кроки у цьому напрямі вже зроблено в РФ у Законі РФ «Об акционерных обществах» передбачено опосередкований захист акціонерами своїх інтересів шляхом надання права одному з акціонерів звернутися до суду з позовом від імені АТ у випадках, коли саме товариство не може прийняти рішення про звернення до суду, що зачасти буває у випадках, коли контролююча більшість не зацікавлена в позові [4].

Відповідно до ч.5 ст.71 Федерального закону акціонер чи акціонери, які сукупно володіють не менше ніж 1% розміщених простих акцій товариства, вправі звернутися до суду з позовом до органу управління АТ про відшкодування збитків, завданих товариству, на користь самого товариства, якщо такі збитки завдані АТ внаслідок винних дій чи бездіяльності при управлінні АТ.

Слід сказати, що застосування непрямих позовів викликає теж чимало проблем. Як зауважує російський дослідник О.М. Шмагін, не вирішеним залишається питання забезпечення участі всіх зацікавлених осіб у процесі на випадок, якщо позов пред'явлено від імені численної групи (півлі) і ін., а тому не потребує багатостадійного, послідовного застосування сукупності вказаних і інших способів захисту. Слід погодитись, що це полегшує судовий захист прав учасника товариства і заслугоує вивчення.

акціонерів. У зв'язку з різною професійною кваліфікацією акціонерів і менеджерів-керівників, а також нерівними можливостями доступу до документації АТ виникають труднощі з доказуванням винних дій посадової особи і вигоди, втраченої АТ. Нерідко допускаються помилки і при застосуванні забезпечувальних заходів [5].

У Законі України «Про акціонерні товариства» [6] та Законі «Про господарські товариства» [7] відсутнє право учасника на колективний чи непрямий позов. А воно є необхідністю. Тому слід вдосконалити чинне законодавство і внести відповідні зміни у вказані закони. Адже це зужує можливості захисту.

З метою посилення захисту прав учасників ТОВ у 2008 році було внесено суттєві зміни до Федерального закону «Об обществах с ограниченной ответственностью» від 8 лютого 1998 року стосовно порядку відчуження часток учасників товариства. Зміни стосуються введення обов'язкового нотаріального посвідчення угод про відчуження часток учасників третім особам. Нотаріальний захист поширено і на право переважної купівлі частки іншими учасниками та товариством. При вчиненні таких угод нотаріус перевіряє дотримання прав володільців права переважної купівлі частки шляхом вимоги надати нотаріально посвідчену відмову від переважної купівлі.

Нотаріальний захист корпоративних прав у РФ здійснюється і виконанням нотаріусом такої дії як посвідчення вірності підпису на заяві про державну реєстрацію змін, що вносяться у відомості про юридичну особу. Пропонується і введення законодавцем РФ імперативного правила про обов'язкове нотаріальне посвідчення протоколу господарського товариства, яким оформляються важливі рішення акціонерів і власників. Посвідчення протоколу слугуватиме меті попереджувальній, консультативній, доказовій [8]. Такі заходи пояснюються необхідністю попередження недружніх поглинань та злиття. На мою думку, нотаріальне посвідчення протоколів загальних зборів ускладнить управління товариством і буде ознакою надмірної регламентації діяльності товариства.

Стосовно права переважної купівлі частки за Законом України «Про господарські товариства», первинною проблемою є саме неврегульованість порядку відчуження частки, що глибоко проаналізовано у працях В.В. Кравчука [9] та С. Томчишена [10]. Тому необхідно законодавчо вирішити дане питання.

Окремо слід сказати про самозахист учасниками корпоративних прав. Законодавчо він теж не врегульований, а тому його застосувати складно. Законодавчо не передбачено процедуру і можливість звернення учасника за захистом до органів управління товариством, а тому

такі звернення ігноруються. Не містить законодавство чітких вимог щодо порядку укладення, змісту угод між акціонерами, що вже породило проблему таких угод з іноземним елементом, а відповідним дискусіям присвячено ряд наукових статей [11]. Висловлена вітчизняними судами позиція про угоди між акціонерами досить спірна і фактично майже забороняє їх укладення, що суперечить Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 29 якого надає можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, та передбачається відповідальність за його недотримання [6]. Щоб реалізувати акціонерам таке право необхідні зміни до Закону. На мою думку, слід за допомогою рекомендаційних норм у Законі передбачити коло питань, які учасники товариства могли б вирішити за допомогою договорів. Це важливо з огляду на позицію судів та з огляду на можливі зловживання корпоративними правами. Рекомендаційні норми мають інформативний характер, а тому здатні спрямувати у потрібне русло і судову практику, і господарську. До такого законодавчого прийому нерідко прибігає німецький законодавець. У законах ФРН чимало рекомендаційних норм. Вони слугують для формування відповідної поведінки і «підказують», «навчають», яким чином можна діяти. Якби вітчизняний законодавець цю законодавчу тактику застосував, вдалося б уникнути непотрібних спорів та різного тлумачення закону. У чинному правовому полі будь-яка акціонерна угода може бути оспорена у суді, що ніяк не сприяє захисту прав акціонерів.

І.О. Ємцева, досліджуючи захист корпоративних прав у російському цивільному праві, прийшла до висновку, що для ефективного захисту права акціонера на інформацію необхідно на рівні закону закріпити перелік інформації, яка може бути надана акціонеру, і вичерпний перелік підстав для відмови в її наданні, як це зроблено у ФРН. До підстав відмови І.О. Ємцева пропонує віднести, зокрема, такі: 1) надання витребовуваної інформації заборонено законом; 2) не вказані індивідуальні ознаки документів, що не дає можливості їх ідентифікувати; 3) на осіб, до яких акціонери звертаються за наданням інформації, покладена відповідальність за її розголошення [12].

Загальний аналіз сучасного стану захисту корпоративних прав в Україні дозволяє констатувати, що його недоліки пов'язані з недовершеністю або і відсутністю відповідних норм матеріального та процесуального права. Першочергово йдеться про норми, які регулюють порядок реалізації корпоративних прав та порядок і способи їх захисту.

1. Communication from the commission to the council and the European parliament. Modernising Company Law and enhancing corporate governance in the European Union — a plan to move forward. — Brussels, 2003. — Pp. 8, 14 (http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0284en01.pdf).
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України — 2003. - №№40-44. - Ст. 356.
3. Восстановление корпоративного контроля в системе способов защиты корпоративных прав. Комментарий А.А. Маковской — судьи ВАС РФ // http://www.lin.ru/news_item.htm?id=463889113398102197
4. Об акционерных обществах: Федеральный Закон от 26 декабря 1995 года № 208-ФЗ // Интернет-ресурс: <http://www.consultant.ru/popular/stockcomp/>
5. Шмагин А.Н. Судебная форма защиты корпоративных прав // Интернет ресурс: <http://www.jurnal.org/articles/2008/uri20.html>
6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. — 2008. - № 50-51. - Ст. 384.
7. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року // Відомості Верховної Ради України — 1991. - № 49. - Ст. 682.
8. Шахбазян А.А. Нотариальная защита корпоративных прав // Нотариальный вестник. — 2010. - № 3 // Интернет-ресурс: http://www.notariat.ru/hot/press_3375_21.aspx
9. Кравчук В.В. Момент переходу права на частку в статутному капіталі господарського товариства // Юридична Україна. — 2007. - № 8 — С. 61 — 63.
10. Томчишен С.В. Особливості здійснення, охорона та захист переважного права на придбання часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств: проблеми теорії і практики // Актуальні питання цивільного та господарського права. — 2010. - № 3.
11. Щербина В. Корпоративні відносини та іноземне законодавство // Правовий тиждень. — 2008. - № 15. — 8 квітня.
12. Емцева И. А. Защита корпоративных прав в российском гражданском праве : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. - Белгород, 2004. - 194 с.

НОСЕНКО В.Ю.

аспірант кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОРЯДОК ВИПЛАТИ ДИВІДЕНДІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Недосконалість чинного корпоративного законодавства та багатогранність корпоративних відносин породжує численні практичні та теоретичні проблеми, серед яких на особливу увагу заслуговує порядок виплати дивідендів акціонерам, оскільки достатньо часто такий порядок є об'єктом зловживання корпоративними правами з боку інших акціонерів або акціонерного товариства.

У сучасній юридичній літературі проблема зловживання корпоративними правами залишається дискусійним питанням, зважаючи, що більш ретельному дослідженню піддавалася лише сама проблема зловживання правом, причому одностайної позиції не вироблено в юриспруденції й до сих пір щодо правової природи цього явища. Проблему зловживання корпоративними правами лише фрагментарно було зазначено у роботах В.А.Белова [1, с.469], І.Е. Берестової [2, с.46] та інших правників. Відсутність чіткої правової регламентації щодо порядку виплати дивідендів призводить до відсутності єдиних підходів та критеріїв для кваліфікації недотримання права на дивіденди як зловживання корпоративним правом, ускладнює захист акціонером свого корпоративного права.

Метою цього дослідження є визначення особливостей правового регулювання порядку виплати дивідендів акціонерам та розгляд можливостей зловживання корпоративними правами з боку інших акціонерів або акціонерного товариства при здійсненні виплати дивідендів.

Головною метою діяльності акціонерного товариства, як і будь-якого підприємницького товариства, є отримання прибутку (ст. 84 ЦК України). Так само і право на отримання частини прибутку (дивідендів) є одним із визначальних інтересів, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду [2, с.172]. Відповідно до ст. 116 ЦК України учасники господарського товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди).

Частина 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» визначає дивіденд як частину чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів.

На різних етапах розвитку корпоративного законодавства порядок виплати акціонерам дивідендів регулювався по-різному. Так, частиною 2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства», яка діяла у редакції до 30.04.2010р., було передбачено, що виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку в обсязі, встановленому рішенням загальних зборів акціонерного товариства, у строк не пізніше шести місяців після закінчення звітного року.

Зазначена норма не передбачала обов'язкової виплати дивідендів та їх мінімального обсягу. На практиці це призводило до зловживань з боку частини акціонерів, що мали контрольний чи блокуючий пакет акцій. Ухиляючись від виплати дивідендів міноритарним акціонерам (зокрема, державним і комунальним установам, фізичним особам, що отримали акції в результаті приватизаційних процесів 90-х років та ін.),

мажоритарні акціонери навмисне унеможлилювали розподіл прибутку акціонерного товариства шляхом неухвалення рішення про виплату дивідендів на загальних зборах. Таким чином, мажоритарні акціонери мали можливість розподіляти між собою нерозподілений прибуток без урахування інтересів міноритаріїв, списуючи значні кошти на «представницькі» та інші витрати.

Проте 30.04.2010 р. набрав чинності Закон України «Про державний бюджет України на 2010 рік», котрим встановлено особливий порядок застосування окремих положень Закону України «Про акціонерні товариства» у 2010 році. Відповідно до п.11 Прикінцевих положень вказаного закону в 2010 році виплата дивідендів здійснюється господарським товариством з чистого прибутку у звітному році та/або нерозподіленого прибутку в розмірі не менше 30 відсотків. При цьому рішення про виплату дивідендів в розмірі більше 30 відсотків за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства.

Вбачається, що запровадження вказаного імперативного обов'язку виплати дивідендів у 2010 році, в першу чергу, спрямоване на збільшення надходжень до Державного бюджету України у вигляді авансового внеску із податку на прибуток при сплаті дивідендів юридичним особам (25%) та/або в місцеві бюджети у вигляді податку з доходів фізичних осіб при виплаті дивідендів фізичним особам [4].

З іншого боку, вказаний обов'язок начебто відновлює право власності та соціальну справедливість у відношенні міноритарних акціонерів акціонерних товариств, особливо в умовах фінансово-економічної кризи. Виникає принципове питання співвідношення спільного корпоративного інтересу та приватного інтересу акціонера товариства. Як доречно зазначає А. А. Кузнецов, акціонерне товариство призначено, насамперед, для поєднання капіталу чисельності учасників, не дивлячись на удавану спільність мети – отримання прибутку, часто співвідношення інтересів окремих акціонерів та спільного корпоративного інтересу зовсім не є однозначним [5, с.96].

Г. Адамович вважає, що за змістом закону інтерес акціонера в отриманні прибутку у зв'язку із участю в акціонерному товаристві може бути задоволений лише у випадку задоволення інтересу товариства в цілому (отримання товариством прибутку та збільшення вартості його майна), і ніколи – окремо від нього [6, с.61].

У зв'язку з цим становлять інтерес дані офіційного моніторингу Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Так, станом на 01.01.2009 р. кількість акціонерних товариств в Україні становила 31,4 тис. акціонерних товариств, із них 10 111 відкритих і 21 287 закритих

[7]. За підсумками 2008 року лише 778 акціонерних товариств сплатили дивіденди на загальну суму 9,92 млрд. грн., що порівняно з 2007 роком більше на 6,03 млрд. грн. [8]. Станом на 31.12.2008 р. резидентами-фізичними особами відкрито 11,85 млн. рахунків у цінних паперах, що становить 99,54% від загальної кількості особових рахунків власників іменних цінних паперів [9]. Це свідчить про те, що дивіденди отримано лише незначною кількістю акціонерів.

Отже, порядок виплати дивідендів акціонерам досить часто стає саме об'єктом зловживання корпоративними правами, оскільки призводить до недотримання права акціонера на виплату дивідендів.

Судова практика з даного питання є поодиноким та суперечливою. Так, Вищий господарський суд України у постанові від 06.12.2006 р. у справі № 19/29 за позовом КСП «Зоря» до ЗАТ «Консьюмерс-Скло-Зоря» про визнання рішення загальних зборів недійсними в частині позбавлення дивідендів та стягнення дивідендів прийшов до висновків про можливість тлумачення позбавлення дивідендів як зловживання правом в розумінні ст. 13 ЦК кодексу України. В мотивувальній частині постанови зазначено, що оскільки законодавцем передбачено обмеження права на отримання дивідендів в окремо визначених випадках за приписами ч. 3 ст. 158 ЦК України, то будь-які інші обмеження прав на отримання дивідендів виходять за межі правового регулювання. Невизначення зборами акціонерів та статутом акціонерного товариства частини прибутку, яка повинна виплачуватися акціонерам як дивіденди, може бути оцінено судом як порушення норм матеріального права акціонерами, які володіють більшістю голосів в акціонерному товаристві та впливають на прийняття рішень зборами акціонерів, яке може тлумачитися як дії, що є зловживанням правом і в розумінні статті 13 ЦК України та виходить за межі цивільних прав [10].

Заслужує на увагу і протилежна практика судових органів із вказаного питання. Постановою Житомирського апеляційного господарського суду від 08.04.2008 р. у справі № 12/2-К за позовом ОСОБА_1 до ВАТ «Ігнатпільський кар'єр» про визнання недійсним рішення загальних зборів в частині позбавлення дивідендів, судом не встановлено ознак зловживання правом у систематичній невиконанні дивідендів учасникам товариства. В мотивувальній частині зазначеної постанови вказано, що якщо загальні збори прийняли рішення не розподіляти прибуток товариства, господарський суд не може підмінити вищий орган управління товариства і втручатися у господарську діяльність товариства. Законодавством не передбачено можливість виплати акціонеру (учаснику) дивідендів на підставі рішення суду. Суд вправі прийняти рішення лише

щодо виплати акціонеру (учаснику) дивідендів відповідно до рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства. Прийняття господарським судом рішення стосовно спрямування прибутку (частини прибутку) товариства на виплату дивідендів виходить за межі компетенції господарського суду [11].

Видається, що встановлення імперативного обов'язку щодо виплати дивідендів та їх мінімального обсягу, як це передбачено Законом України «Про Державний бюджет на 2010 рік», є втручанням держави у господарську діяльність акціонерного товариства. Необхідним є впровадження більш коректних способів захисту прав акціонера на отримання дивідендів від зловживання. З метою охорони прав акціонера на отримання дивідендів та недопущення зловживання правом в межах порядку виплати дивідендів, вважаємо за доцільне запровадити правило про те, що спрямування всього прибутку товариства на інші цілі, ніж виплата дивідендів, можливо лише у випадку, якщо за це рішення проголосувало $\frac{3}{4}$ акціонерів від їх загальної кількості.

У зв'язку з цим пропонується частину 2 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» доповнити абзацом у такій редакції: «Рішення про спрямування всього зазначеного прибутку на інші цілі, ніж виплата дивідендів, приймається не менше як $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів від їх загальної кількості».

Отже, на підставі вищевикладеного слід констатувати, що порядок виплати дивідендів акціонерам як об'єкт зловживання корпоративними правами є суперечливим та недостатньо врегульованим. Загальний аналіз наведених проблем свідчить про перспективність та плідність подальшого наукового дослідження даної теми і дає підстави для загального висновку про те, що законодавство України, яке регламентує порядок виплати дивідендів у світлі недопущення зловживання корпоративним правом, потребує подальшого вдосконалення.

1. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / под. общ. ред. В.А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 993 с.

2. Берестова І.Е. Правові наслідки зловживання корпоративним правом / І.Е. Берестова // Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав: Збірник тез наукових повідомлень учасників (м. Херсон, 31 жовтня – 01 листопада 2008 року): Науково-практичний стіл / Ред. кол. В.В. Луць, І.Е. Берестова. – Київ, 2009. – С. 46-51.

3. Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А.Васильєва, О.Р.Кібенко, І.В.Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В.Луця. – К.:Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.

4. Бабич А. Мнієніє: Дивіденди: виплата по принужденію [Електронний ресурс] / А. Бабич // Дело. – 2010. - №5. – Режим доступу: <http://delo.ua>

5. Кузнецов А.А. Правоотношения между акционером и акционерным обществом как сфера злоупотребления субъективным гражданским правом // Актуальные проблемы правоведения. – 2009. - № 1(22). – С. 95 – 99.

6. Адамович Г. Проблемы применения института злоупотребления правом в акционерных правоотношениях // Хозяйство и право. – 2005. - №5. – С. 58-61.

7. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо тенденцій розвитку та регулювання фондового ринку у 2008 році та основних напрямів розвитку державного регулювання фондового ринку у 2009 році [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>

8. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2009 рік [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>

9. Інформаційна довідка щодо власників іменних цінних паперів (резидент-нерезидент) за станом на 31.03.2009 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>

10. Постанова Вищого господарського суду України від 06 грудня 2006 р. у справі № 19/29 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

11. Постанова Житомирського апеляційного господарського суду від 08.04.2008 р. у справі № 12/2-К [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ О.О.

канд. юрид. наук, доцент, старший наук. співробітник НДІ приватного права та підприємництва НАПрН України

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Закріплення в ч. 2 ст. 2 ЦК можливості участі в цивільних відносинах суб'єктів публічного права, має наслідком, зокрема й те, що вказані суб'єкти є потенційними та фактичними учасниками корпоративних відносин як складової частини цивільних відносин. При чому правове регулювання корпоративних відносин за участю суб'єктів публічного права пов'язане з існуванням окремих особливостей в механізмі такого регулювання, що обумовленні, по-перше, самим статусом цих суб'єктів, по-друге, специфікою представницьких відносин через які відбувається участь суб'єктів публічного права в корпоративних відносинах.

Законодавчим підґрунтям судження про можливість участі суб'єктів публічного права в корпоративних відносинах є положення глави 9 ЦК, відповідно до ст.ст. 167- 169 якої, держава Україна, Автономна Республіка Крим та територіальні громади можуть створювати не лише юри-

дичні особи публічного права, а й юридичні особи приватного права, зокрема, підприємницькі (господарські) товариства. Виступаючи в якості засновника таких товариств, суб'єкт публічного права набуває статусу їх учасника чи акціонера.

Таким чином, вказані суб'єкти публічного права можуть стати учасниками корпоративних відносин суб'єктами яких є, власне, ці суб'єкти, як засновники й учасники (акціонери) господарських товариств чи інших корпорацій, та останні.

Враховуючи ту обставину, що ч. 2 ст. 2 ЦК не містить закритого переліку суб'єктів публічного права, а положення глави 9 ЦК регулюють лише участь окремих видів таких суб'єктів, можна зробити припущення, що потенційними учасниками корпоративних відносин можуть бути й інші суб'єкти публічного права.

Аналізуючи практику заснування, наприклад, державою Україна господарських товариств, звісно, в першу чергу, так званих державних акціонерних компаній, наприклад, ДАК «Хліб України» чи національних акціонерних компаній, наприклад, НАК «Надра України», слід відзначити існування першої особливості, що є характерною для участі суб'єктів публічного права в корпоративних відносинах. Такою особливістю є використання спеціальних правових способів створення господарських товариств.

Так, значна кількість створених державою чи місцевими радами господарських товариств та холдингових компаній, набули такого статусу в результаті корпоратизації (акціонування) вже існуючих державних або комунальних підприємств (установ, організацій). Наприклад, на виконання розпорядження Президента України від 27 квітня 2000 р. № 189 «Про акціонування Державного експортно-імпортного банку України» було створено відповідну банківську установу: Акціонерне товариство «Державний експортно-імпортний банк України».

Ще одна частина, ДАКів, НАКів, державних холдингових компаній чи комунальних корпорацій була створена чи створюється в результаті реорганізації, що була проведена у формі злиття чи приєднання одне до одного ряду державних або комунальних підприємств, установ тощо. Наприклад, рішенням Київської міської ради № 791/1452 від 14 червня 2007 року було створено Закрите акціонерне товариство «Київський Медіа Холдинг» шляхом реорганізації у формі злиття комунальних підприємств «Хрещатик», «Вечірній Київ», «Редакція газети «Українська столиця», «ТРК «Київ», «Радіо «Голос Києва».

Таким чином при заснуванні суб'єктами публічного права холдингових компаній чи господарських товариств, що є корпораціями, в пере-

важній більшості випадків використовується існуючі державні чи комунальні установи, підприємства, які реорганізуються, корпоратизуються, акціонуються тощо.

При цьому, проглядається існування й іншої особливості заснування державою чи іншими суб'єктом публічного права різного роду корпорацій: останні, тобто корпорації, в більшості випадків фактично не одержують від засновника грошових коштів, а їх статутний капітал формується за рахунок майна підприємств чи установ, що приєднується, або акцій чи корпоративних прав, з яких формується статутний капітал, наприклад, державної холдингової компанії. Так, постановою КМ України від 25 лютого 2009 р. № 154 була створена «Державна холдингова компанія «Титан України», статутний фонд якої мав бути сформований шляхом передачі до нього 100 відсотків акцій, що належать державі у статутних фондах ВАТ «Сумхімпром» і «ДАК «Титан» та державного комерційного підприємства «Запорізький титано-магнієвий комбінат» після перетворення його у відкрите акціонерне товариство.

Наслідком створення корпорації в такий спосіб є те, що остання, не одержує наповнення свого статутного капіталу «живими грошима», які можуть бути використані для забезпечення досягнення статутних цілей, одержуючи натомість не лише майнові активи, а й пасиви своїх правопередників, що включають до свого складу різного роду заборгованість, обов'язки з проведення ремонтних робіт щодо існуючого майна тощо.

Більш того, аналізуючи подібну практику заснування державних та комунальних корпорацій, можна стверджувати, що створення державою чи місцевими радами господарських товариств, холдингових компаній тощо, як правило, пов'язане не з метою акумуляції грошових коштів (капіталів) учасників (акціонерів), а з метою, наприклад: а) впорядкування процесу адміністрування (управління) державним майном шляхом запровадження до нього стандартів корпоративного управління, чи б) створення правових передумов для подальшої приватизації державного чи комунального майна або залучення інвестора, шляхом відчуження на користь продавця (інвестора) акцій або корпоративних прав. Підтвердження тези про зміну мети, може послугувати те, що державні та комунальні корпорації в більшості випадків створюються як компанії однієї особи, а отже про жодну акумуляцію (складання) капіталів та осіб мова не йде.

Вказана деформація в меті заснування державної чи комунальної корпорації, частково виправдовується тим, що одержання прибутку не є основним завданням діяльності цих суб'єктів, бо в більшості випадків

таке завдання підпорядковується іншому: досягненню певного соціального ефекту.

Заснування суб'єктом публічного права тієї чи іншої корпорації в абсолютній більшості випадків має логічним наслідком й те, що відповідне господарське товариство має не лише достатньо специфічний статус «одноособового товариства», а є ще й товариством, єдиним учасником чи акціонером якого є суб'єкт публічного права. Звісно, наявність в якості єдиного учасника (чи акціонера) суб'єкта публічного права, не лише не спрощує механізм корпоративного управління в такій корпорації, а лише ускладнює його, з тієї причини, що такий механізм аргіогі є приватноправовим за своєю сутністю.

Так, в п. 5 Статуту публічного акціонерного товариства «Державний експортно-імпортерний банк України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2000 р. № 1250 (зі змінами та доповненнями) вказано те, що засновником, а отже й акціонером банку, є держава в особі Кабінету Міністрів України. Однак, відповідно до чинного законодавства Кабінет Міністрів України, з точки зору положень цивільного права та змісту Закону України «Про Кабінет Міністрів України», не є ні особою, ні іншим потенційним учасником цивільних відносин. Таким чином, рішення що ухвалюються КМ України як суб'єктом, що репрезентує акціонера – державу Україна, фактично мають сумнівну легітимність.

В значній мірі подібною є ситуація й щодо управління іншими державними та комунальними корпораціями. В процесі здійснення такого управління, суб'єкти публічного права – КМ Україна, Фонд державного майна України, місцеві ради й т.п., виконуючи функції єдиного акціонера (учасника), рішення якого є тотожними рішенням загальних зборів товариства, ухвалюють такі рішення в певній публічно-правовій процедурі, що, звісно, не регулюється нормами приватного права, але рішення найвищого органу управління, з точки зору корпоративного права мають приватноправову природу.

Мається на увазі те, що рішення з питань порядку денного певної корпорації, наприклад, НАКу, буде оформлено у формі певного владного акту (постанови, наказу тощо), внаслідок чого, ставиться під сумнів можливість оспорювання цього рішення в звичайній процедурі. Хоча при цьому й зрозуміло, що законність ухвалення таких рішень, в значній мірі впливають на легітимність подальшого здійснення самого корпоративного управління.

З огляду на наведене, принципово важливим є належне врегулювання корпоративних відносин за участю суб'єктів публічного права, що

виникають на межі існування публічного та приватного права, з метою не привнесення в корпоративне управління публічно-правових методів регулювання, що призводитиме до порушення засадничих положень ст. 1 ЦК щодо рівності учасників цивільних відносин.

Останнє є бажаним й з врахуванням того, що здійснюючи приватизацію, держава та територіальні громади в певній кількості корпорацій вже не є єдиними учасниками (акціонерами), а отже є необхідним врівноваження обсягу прав та обов'язків всіх учасників (акціонерів) таких господарських товариств та мінімізації переваг (преференцій), які будуть надатися таким акціонерам (учасникам) як суб'єкти публічного права.

Так, положення щодо наявності у держави України чи іншого суб'єкта публічного права, так званої «золотої акції», повинно бути поперше, аргументовано з позицій винятковості такої ситуації, по-друге, з врахуванням потреби закріплення положення, яке би певним чином компенсувало існування «золотої акції». Наприклад, взаємне надання іншим учасникам (акціонерам) – суб'єктам приватного права, права «вето» на ухвалення відповідних рішень, або закріплення обмежень на застосування прав з «золотої акції» й т.п.

Підсумовуючи наведене зазначимо на тому, що участь суб'єктів публічного права у корпоративних відносинах хоча й є небажаною для прозорості правового регулювання останніх, для сучасного періоду розвитку вітчизняної економіки та правової системи видається майже неминуною. Враховуючи подібну перспективу, видається необхідним подальше продовження наукових досліджень зі з'ясування особливостей правового регулювання корпоративних відносин за участю суб'єктів публічного права.

ПЕТРИНА В.Н.

к. ю. н., професор кафедри цивільно-правових дисциплін Академії муніципального управління

ПРО ОХОРОНУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ВІД КОРПОРАЦІЙ ТА ІНШИХ ГОСПО- ДАРСЬКИХ ОБЕДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

Ця робота написана в процесі дослідження природи такого явища в українському праві, як «об'єднання підприємств», і його впливу на корпоративні права учасників тих підприємств-юридичних осіб приватного права, що входять до таких об'єднань.

Визначення поняття «корпоративні права» в українському законодавстві міститься в кількох нормативно-правових актах, зокрема в ст. 167 Господарського кодексу України (надалі – «ГКУ»), ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства». Визначення, що даються в зазначених нормативно-правових актах не є повністю тотожними і доскональними, але усі вони до основоположних корпоративних прав відносять (1) право носія (суб'єкта) корпоративних прав (надалі – «Учасник») на управління юридичною особою, корпоративні права щодо якої йому належать, (2) право Учасника на отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, (3) та право Учасника на отримання частки активів такої юридичної особи у разі її ліквідації.

Згідно зі статтями 118 та 122 ГКУ об'єднання підприємств утворюються підприємствами та управляються ними шляхом участі цих підприємств в роботі вищого органу управління об'єднання - загальних зборах учасників.

Визначення поняття «об'єднання підприємств» (надалі – «Об'єднання») міститься в ст. 118 ГКУ, згідно з якою Об'єднання є господарською організацією, що має статус юридичної особи, утвореної у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань.

Координація, як відомо, є функцією соціального управління [1, С.345] і, таким чином, зазначена вище норма ГКУ власне надає Об'єднанню право здійснювати управління підприємствами, які до нього входять. ГКУ, як і законодавство в цілому, не визначає в чому полягає зміст такої управлінської функції, як координація, тому виходячи із науковою літератури, згідно з якою ця функція полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління [1, С.345], можна говорити про те, що Об'єднання наділене правом управляти підприємствами, що до нього входять, шляхом узгодження і впорядкування діяльності цих підприємств.

У зв'язку з вищезазначеним закономірно виникає ціла низка питань. По-перше, як корелюються між собою (а) корпоративне управління, що здійснюється Учасниками відповідних підприємств по відношенню до цих підприємств, з (б) управлінням цими ж підприємствами з боку Об'єднання?

По-друге, як корелюються між собою (а) корпоративне управління, що здійснюється підприємствами-Учасниками Об'єднань по відношенню до цих Об'єднань, з (б) з управлінням цими ж підприємствами з боку

Об'єднання? По-третє, чи надання ГКУ Об'єднанням права управляти підприємствами не уражає (а) корпоративне право Учасників підприємств на управління цими підприємствами, та (б) корпоративне право підприємств-Учасників Об'єднань на управління цими Об'єднаннями, і чи не потребують у цьому зв'язку відповідні корпоративні права Учасників підприємств і самих підприємств відповідної правової охорони?

Виходячи із визначень, що містяться в нормативно-правових актах [2] та науковій літературі [3, С.321], про корпоративне управління можна говорити як про систему, за допомогою якої спрямовується та контролюється діяльність підприємств. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином Учасники здійснюють контроль за діяльністю підприємства, зокрема його виконавчого органу (менеджерів), а також яку відповідальність несуть менеджери перед Учасниками за результати діяльності підприємства.

Виходячи із вищевизначеного визначення поняття корпоративного управління, є очевидним, що управління з боку Об'єднання по відношенню до підприємств, що до нього входять, не можна віднести до категорії корпоративного управління. Управління, яке здійснює Об'єднання по відношенню до підприємств, є якимось зовнішнім управлінням, правова природа якого не визначена в законодавстві, не досліджена в правовій науці і є незрозумілою на концептуальному рівні.

У цьому зв'язку треба зауважити, що таке явище як зовнішнє управління відоме українському праву. Прикладом такого зовнішнього управління може служити управління банком тимчасовим адміністратором - фізичною або юридичною особою, що згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» призначається Національним банком України для здійснення тимчасової адміністрації банку, якому загрожує неплатоспроможність. Але введення такого зовнішнього управління є по суті адміністративним актом державного органу, що вчиняється на підставі закону, і на час здійснення такого зовнішнього управління усі корпоративні органи управління банку (загальні збори, спостережна рада і правління банку) позбавляються своїх управлінських повноважень у зв'язку з переходом цих повноважень до тимчасового адміністратора.

Проаналізувавши текст ст. 120 ГКУ, яка дає визначення організаційно-правових форм Об'єднань, можна прийти до висновку, що в усіх організаційно-правових формах, крім консорціуму, щодо якого ГКУ не містить достатніх деталей, мова йде про централізацію функцій з управління підприємствами шляхом делегування підприємствами Об'єднанню певних управлінських повноважень. ГКУ не передбачає які саме управлінські функції і які саме управлінські повноваження

можуть делегуватись підприємствами Об'єднанню і не визначає чи по-збавляються при цьому Учасники підприємств відповідних корпоративних прав з управління цими підприємствами. Також в ГКУ немає ніяких норм, які б визначали в яких формах має здійснюватись координація (узгодження, впорядкування) діяльності підприємств з боку Об'єднань. ГКУ також не передбачає будь-яких обмежень щодо повноважень Об'єднання з управління підприємствами, що до нього входять. Таким чином, якщо виходити із принципу «дозволено все, що не заборонено», відкривається простір для досить широкого кола управлінських дій з боку Об'єднання з узгодження і впорядкування діяльності підприємств.

Відповідно до статей 118, 120 та 58 ГКУ Об'єднання підлягає державній реєстрації як окремий суб'єкт господарювання-юридична особа у одній із таких організаційно-правових форм, як асоціація, корпорація, консорціум або концерн. Об'єднання не є підприємством [4, С.163] і згідно з частиною 1 ст. 118 ГКУ може створюватись з єдиною метою - метою координації виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань підприємств, що входять до Об'єднання. В той же час треба зауважити, що згідно з частиною 5 ст. 122 ГКУ після створення Об'єднання «здійснення управління поточною діяльністю об'єднання може бути доручено адміністрації одного з підприємств (головного підприємства об'єднання) на умовах, передбачених установчими документами відповідного об'єднання». У зв'язку з тим, що поточна діяльність Об'єднання полягає саме в координації (управлінні) діяльності підприємств, стає незрозумілим, чим же в такому випадку має займатися саме Об'єднання. Вочевидь що частина 5 ст. 122 ГКУ ще більше ускладнює і без того дуже суперечливу і незрозумілу конструкцію управлінських відносин в системі Об'єднань, запропоновану ГКУ. При входженні ж підприємства до кількох Об'єднань, що допускається статтею 121 ГКУ, усі зазначені проблеми помножуються у розмірі кратному до кількості таких Об'єднань.

Сподіваємось, що положення статей 118 та 121 ГКУ, згідно з якими Об'єднання, як юридична особа, створюються у складі кількох підприємств, кожне з яких залишається юридичною особою, є певною, так би мовити, юридичною метафорою. Що насправді автори мали на увазі не особливу (складну) правосуб'єктність такої юридичної особи [5, 164-165] в сенсі існування однієї чи більше юридичних осіб у складі іншої юридичної особи, а відносини, які звичайно складаються між засновниками (учасниками) юридичної особи приватного права та цією юридичною особою, тобто корпоративні відносини. Бо, оперуючи категоріями ринкової економіки, існування однієї юридичної особи-приватного

права у складі іншої юридичної особи-приватного права, а також формування між цими юридичними особами відповідних відносин (управлінських, майнових тощо) інакше ніж через призму корпоративних відносин розглядати досить проблематично.

Законодавство не зобов'язує виконавчі органи підприємств отримувати дозвіл від Учасників на входження підприємств до Об'єднань і таким чином віддає на розсуд виконавчих органів підприємства вирішення питання про входження відповідного підприємства до того чи іншого Об'єднання. Враховуючи вищенаведене, виконавчі органи шляхом прийняття рішення про входження відповідного підприємства до одного або кількох Об'єднань можуть з легкістю розбалансувати систему корпоративного управління, як систему за допомогою якої Учасники спрямовують та контролюють діяльність підприємств, і уникати відповідальності перед Учасниками за свої дії, вчиненні, так би мовити, за «командами», що надійшли від одного або кількох Об'єднань, тощо.

Думаємо, що наведених проблем достатньо, щоб усвідомити, що надане ГКУ Об'єднанням право управляти підприємствами, відверто конкурує з корпоративним правом Учасників на управління цими підприємствами і власне уражає це корпоративне право. У цьому зв'язку є відповідні підстави ставити питання про належну охорону корпоративних прав Учасників підприємств від Об'єднань.

Опираючись на розуміння охорони корпоративних прав, як «обереження» цих прав від порушення, що припускає превентивні засоби відвернення посягань на суб'єктивні права, і погоджуючись з думкою Спасибо-Фатєєвої І.В. щодо того, що чинне корпоративне законодавство не надає надійних способів охорони корпоративних прав, а іноді навпаки – провокує правопорушення [5], вважаємо, перш за все необхідним відмовитись від атавістичної концепції об'єднань підприємств як окремої організаційно-правової форми юридичних осіб, що створюються з метою управління тими підприємствами, які засновують таке об'єднання, або вступають до нього. Зазначена концепція має бути замінена на концепцію господарського об'єднання, яке має бути не окремою організаційно-правовою формою юридичної особи, а загальним поняттям, що означає будь-яку групу суб'єктів господарювання (фізичних та/або юридичних осіб), що об'єдналися в будь-якій організаційно-правовій (наприклад, господарське товариство) або договірній (наприклад, договір про спільну діяльність) формі. Концепція господарського об'єднання не має за будь-яких обставин надавати можливості одному суб'єкту господарювання управляти іншими суб'єктами господарювання у будь-який спосіб, окрім як шляхом реалізації своїх корпоративних прав. З цієї

метою необхідно внести відповідні зміни до глави 12 ГКУ «Об'єднання підприємств» і відповідним чином доопрацювати внесений Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України проект Закону України «Про господарські об'єднання».

1. Юридична енциклопедія. Т.3. К., - 2001
2. Принципи корпоративного управління України, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.12.2003 № 571
3. В.М.Кравчук. Корпоративне право. К. - 2008
4. Щербина В.С.. Суб'єкти господарського права. - К., - 2008
5. Спасибо-Фатеева І. В. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав. /<http://corpravo.com/biblioteka/statii/15>

Сішук Л.В.

аспірантка кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ

В сучасних умовах розвитку ринкової економіки особливого значення набувають корпоративні правовідносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення юридичних осіб та існують в межах діяльності останніх. При цьому, одним із найсуттєвіших є питання правонаступництва в корпоративних правовідносинах, зокрема правонаступництва при реорганізації юридичних осіб корпоративного типу.

Положення, які регулюють правонаступництво, що виникає при реорганізації юридичних осіб, закріплені в нормах Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців», а також в інших нормативно-правових актах. Так, виходячи зі статей 104-107 Цивільного кодексу України, правонаступництво означає перехід всього свого майна, прав та обов'язків від однієї юридичної особи до її правонаступника [1].

Дослідженням питань правонаступництва при реорганізації юридичних осіб свого часу займалися такі вчені, як Б. Б. Черепакін, О. В. Коровайко, С. А. Чубаров, В. М. Кравчук та інші.

В правовій літературі визначається, що правонаступництво – перехід прав і обов'язків від однієї особи до іншої за законом або угодою [2, с. 46].

Правонаступництво між юридичними особами настає при їх припиненні

шляхом реорганізації. Припинення юридичної особи так, як її виникнення, настає у встановленому законом порядку [3].

Незважаючи на те, що у чинному законодавстві України не міститься визначення поняття «реорганізація юридичної особи», а в Цивільному кодексі не застосовується взагалі, в теорії права під реорганізацією розуміється припинення певних суб'єктів права і виникнення нових з відповідним обсягом прав та обов'язків [2, с. 292].

С. В. Мартишкін пропонує розуміти під реорганізацією особливий процес, у ході якого відбувається припинення і (або) створення юридичної особи, що супроводжується переходом прав та обов'язків реорганізованої юридичної особи (правопередника) у порядку правонаступництва до іншої юридичної особи (правонаступника) [4, с. 62]. О. В. Коровайко визначає, що за економічним змістом реорганізація – спосіб консолідації або розподілу майна (бізнесу) учасниками юридичної особи на основі їх суб'єктивних інтересів, а з формально-юридичної сторони – процес заміни осіб у майнових та інших правовідносинах у порядку універсального правонаступництва [5, с. 15].

Б. Б. Черепакін вказує, що при реорганізації юридичної особи майно і діяльність юридичної особи, що припинила своє існування передаються іншій або іншим юридичним особам, покладаючи на останніх всю сукупність прав і обов'язків реорганізованої юридичної особи. У зв'язку з цим правонаступники реорганізованої юридичної особи продовжують її діяльність. До них повинні переходити всі права і обов'язки останніх в цілому, вони стають носіями всіх прав і обов'язків [3].

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що при реорганізації юридичних осіб виникає універсальне правонаступництво, під яким слід розуміти перехід всієї сукупності майна, прав та обов'язків від однієї юридичної особи (правопередника) до іншої або інших юридичних осіб (правонаступників) в силу закону.

При цьому, слід зазначити, що в правових дослідженнях особлива увага приділяється об'єктам правонаступництва. Правонаступництво при

реорганізації юридичних осіб відбувається щодо цивільних прав та обов'язків. Права та обов'язки, що виникають з інших (трудових, соціальних, земельних, адміністративних, податкових) правовідносин не переходять і припиняються [6, с. 657].

Виходячи зі статті 104 Цивільного кодексу [1], об'єктами правонаступництва є майно, права та обов'язки, які переходять від правопопе-

редника до правонаступника в порядку правонаступництва. Відповідно до статті 190 Цивільного кодексу України, майном вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [1]. Отже, з такого визначення поняття «майно» випливає, що воно включає в себе майнові права та обов'язки. Тому, висловлюється думка, що права та обов'язки, які переходять в порядку правонаступництва в рамках реорганізації юридичних осіб, можуть бути як майновими, так і немайновими, наприклад, права на об'єкти інтелектуальної власності (права на торговельну марку, немайнові права, що випливають із патенту на винахід тощо) [4, с. 80].

Реорганізація юридичних осіб супроводжується правонаступництвом і проводиться шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення. Оскільки реорганізація завжди пов'язана з майновими правовідносинами між юридичними особами, при її проведенні важливе значення має питання про обсяг прав і обов'язків, які переходять до правонаступника. В результаті реорганізації права та обов'язки реорганізованих юридичних осіб можуть переходити:

- а) в повному обсязі тільки до одного правонаступника (при злитті, приєднанні, перетворенні);
- б) в повному обсязі, але до декількох правонаступників у відповідних частках (при поділі);
- в) частково, як до одного, так і до декількох правонаступників (при виділі) [7].

Не менш важливе значення має визначення моменту правонаступництва при реорганізації юридичних осіб корпоративного типу. Відповідно до ст. 107, 109 Цивільного кодексу України, положення про правонаступництво щодо всіх зобов'язань юридичної особи, що припиняється містяться у передавальному акті (у разі злиття, приєднання або перетворення) або в розподільчому балансі (у разі поділу або виділу) і затверджується учасниками юридичної особи або органом, що прийняв рішення про її припинення [1]. Таким чином, передавальний акт та розподільчий баланс документи, в яких оформлюється перехід майна, прав та обов'язків від однієї юридичної особи до іншої в порядку правонаступництва.

Тому, існує точка зору, згідно з якою моментом переходу майна, прав та обов'язків до юридичної особи, яка виникла при реорганізації, вважається дата підписання і затвердження передавального акту та розподільчого балансу учасниками юридичної особи або органом, що прийняв рішення про її припинення [8, с. 63].

В результаті реорганізації права та обов'язки реорганізованих юридичних осіб можуть переходити:

- а) в повному обсязі тільки до одного правонаступника (при злитті, приєднанні, перетворенні);

Однак, з такою думкою погодитися не можна. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення (реорганізації). В положеннях даного Закону зазначається, що злиття, поділ та перетворення вважаються завершеними з моменту державної реєстрації новоутворених юридичних осіб та державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття, поділу, перетворення; приєднання - з моменту державної реєстрації припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті приєднання, та державної реєстрації відповідних змін до установчих документів; виділ – з дати державної реєстрації юридичних осіб, утворених в результаті виділу [9].

Тому, можна зробити висновок, що моментом, з якого переходить майно, права та обов'язки до юридичної особи, яка виникла в порядку правонаступництва, є державна реєстрація створення та (або) припинення юридичної особи (при злитті, поділі, виділі, перетворенні), а також державна реєстрація відповідних змін до установчих документів (при приєднанні). Однак, в правовій літературі існують різні підходи до розуміння даного питання та ведуться дискусії з цього приводу.

Таким чином, юридична конструкція правонаступництва потребує теоретичної розробки, що зумовлено науково-практичним значенням даного інституту з метою удосконалення чинного законодавства та усунення прогалин у праві, що призводить до численних проблем на практиці.

1. Цивільний кодекс України в редакції від 16 січня 2003 року зі змінами і доповненнями. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40 – 44. – Ст. 356.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 – Т. 5: П – С. – 2003. – 736с.
3. Черепяхин Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Електронний ресурс] // Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву. М.: Статут, 2001.- С. 435 – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/elib/books/22/>
4. Зубащенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання [Текст] : монографія / О.М. Зубащенко, М.Л. Шелухін ; Донецьк. юрид. ін-т Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, Донецьк. ун-т економіки та права. - Донецьк : ДонУЕП, 2008. - 213 с.
5. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учебное пособие. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА . М), 2001. – 112с.
6. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2008. – 720с.

7. Чубаров С. А. Правопреемство при реорганизации юридических лиц [Електронний ресурс]: Чубаров С.А., «Законодательство», 1998, - N 7- Режим доступу: <http://spb5.ru/pravopreemstvo-pri-reorganizacii-yuridicheskix-lic/>

8. Шевченко Н. Момент правонаступництва при реорганізації господарських товариств / Н. Шевченко // Право України. – 2006. – № 4. – С. 62-65

9. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України № 755-IV від 15.05.2003 // Відомості Верховної Ради України від 08.08.2003. — 2003. — № 31. — Ст. 263.

СКОРОПИС О.М.

Начальник юридичного управління ТОВ «РОСТОК», кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В ПРОЦЕСІ ЛІКВІДАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Господарські товариства стали найбільш поширеною організаційно-правовою формою юридичних осіб в Україні. Якщо питання захисту корпоративних прав в ході діяльності товариства мають відносно чітку та повну законодавчу регламентацію та висвітлені у роботах науковців, то процес їх захисту в процесі ліквідації товариств в силу відсутності чітких законодавчих норм залишається малодослідженим та потребує додаткового врегулювання.

Дуже важливим правом учасників вбачається право управління товариством. Саме через реалізацію цього права забезпечується ефективність діяльності товариства, забезпечення інтересів учасників та інших зацікавлених осіб. В залежності від виду товариства це право реалізується шляхом прийняття участі у загальних зборах (акціонерне товариство, товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю), або за спільною згодою всіх учасників (повне, командитне товариство).

Аналіз правових норм, що регулюють питання ліквідації господарських товариств, та практика їх застосування дають підстави стверджувати, що при проведенні ліквідаційних процесів захист корпоративних прав значно ускладнений. Відповідно до ст. 105 Цивільного Кодексу України з моменту призначення комісії з припинення юридичної особи (ліквідаційної комісії) до неї переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Аналогічна норма міститься і в ст. 20 Закону України «Про господарські товариства» та ст.91 Господарського Кодексу України. Тобто після прийняття рішення про ліквідацію учасники фактично втрачають право на управління товариством, оскільки чинне законодавство не передбачає можливість впливу на процес ліквідації ні загальних зборів ні учасників.

Після прийняття учасниками, загальними зборами або судом рішення про ліквідацію товариства та призначення ліквідаційної комісії (чи покладення функцій ліквідаційної комісії на орган управління юридичної особи) на розгляд учасників чи загальних зборів відповідно до законодавства виноситься тільки два питання: про затвердження проміжного та про затвердження ліквідаційного балансу складених ліквідаційною комісією. Однак чинним з законодавством не передбачені правові наслідки які наступають якщо проміжний чи ліквідаційний баланс не буде затверджено. Наразі можна констатувати, що відсутність рішення про затвердження проміжного чи ліквідаційного балансу фактично призупиняє процес ліквідації та не тягне за собою обов'язку комісії з припинення усунути зауваження учасників чи виконати вимоги зборів.

Відповідно до ст. 60 ГК України орган (особа), що прийняв рішення про ліквідацію встановлює порядок та строки проведення ліквідації. Такими ж повноваженнями наділяються загальні збори акціонерів відповідно до ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства». Однак повноважень щодо контролю за виконанням встановленого порядку ліквідації чи строками її проведення ні учасники товариства ні загальні збори не мають. Чинним законодавством взагалі не передбачена можливість контролю за діяльністю ліквідаційної комісії чи органу, що виконує її функції.

Спробу запровадити контроль за діяльністю ліквідаційної комісії зроблено в ст.88 Закону України «Про акціонерні товариства» де встановлено, що з моменту обрання ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження наглядової ради та виконавчого органу акціонерного товариства, тобто органів підконтрольних загальним зборам. Та обов'язок ліквідаційної комісії виконувати рішення загальних зборів чи її відповідальність за невиконання прийнятого порядку ліквідації, безпідставне порушення строків ліквідації чи проведення діяльності, що не відповідає інтересам акціонерів так і не встановлено.

На підставі викладеного пропонується закріпити в ЦК України право загальних зборів або учасників товариства на контроль за діяльністю комісії з припинення та її підзвітність загальним зборам чи учасникам товариства. Потребує законодавчого закріплення обов'язок ліквідаційної комісії виконувати рішення загальних зборів чи учасників товариства.

В ст.20 Закону України «Про господарські товариства» встановлений обов'язок ліквідаційної комісії забезпечити визначення вартості майна товариства в порядку, встановленому законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, аналогічний обов'язок встановлено в п.5 ст.60 ГК України. Та обов'язковий продаж

майна за вартістю не нижче оціночної законодавством не передбачено. Тобто ліквідаційна комісія при продажу майна товариства встановлює ціну фактично на свій розсуд. Що на практиці дає можливість провести продаж майна за вартістю нижче оціночної. В результаті, при не зовсім сумлінному ліквідаторі, коштів від продажу майна може не вистачити не тільки на розподіл між учасниками, а і на задоволення вимог кредиторів.

З огляну на викладене вважається доречним встановити, що при прийнятті рішення про ліквідацію платоспроможного товариства, органом, що прийняв таке рішення визначається сума оціночної вартості майна товариства при перевищенні якої рішення про вартість та умови відчуження майна приймається учасниками чи загальними зборами. Також пропонується встановити, що в процесі ліквідації підлягає застосуванню норма передбачена ст. 98 ЦК України відповідно до якої рішення про відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства приймаються загальними зборами більшістю не менш як у 3/4 голосів.

Слід зазначити, що ліквідація товариств – досить складна процедура і здебільшого затягується на роки. На практиці зустрічаються непоодинокі випадки, коли ліквідаційна комісія, чи ліквідатор через якийсь час просто припиняють свою діяльність і зв'язок з ними втрачається. Законодавством така ситуація взагалі не врегульована. Основне питання, що виникає за таких обставин – чи мають право загальні збори або учасники товариства переобрати ліквідаційну комісію, чи мають розшукувати вже призначену? З другого боку постає питання, а чи можуть члени ліквідаційної комісії чи ліквідатор відмовитись від виконання покладених на них функцій і подати загальним зборам чи учасникам товариства заяву про припинення своїх повноважень.

Мабуть доцільно закріпити в ЦК України право загальних зборів або учасників, що прийняли рішення про ліквідацію товариства переобрати ліквідаційну комісію, чи особу на яку покладені обов'язки з проведення ліквідації за умови безпідставного порушення ними встановленого порядку та строків проведення ліквідації, порушення в ході ліквідаційної процедури вимог законодавства, або подання відповідної заяви про припинення своїх повноважень. В разі, якщо рішення про ліквідацію приймалось судом, то рішення про призначення нового складу ліквідаційної комісії чи ліквідатора також має прийматися судом на підставі заяви учасників товариства, членів призначеної комісії (ліквідатора), чи органу, на вимогу якого було прийнято рішення про ліквідацію товариства.

Необхідно констатувати, що не всі проблеми в процесі ліквідації пов'язані з діяльністю ліквідаційної комісії. Наприклад, неврегульованим залишається питання можливості припинення процесу добровільної ліквідації. Логічно припустити, що орган або учасники юридичної особи які прийняли рішення про ліквідацію мають право його і відмінити. Пропонується надати юридичній особі яка перебуває в процесі ліквідації право припинити цей процес та продовжити свою діяльність. Та відміна рішення про ліквідацію може мати місце тільки до моменту виключення юридичної особи з єдиного державного реєстру.

Сліпенчук Н.А.

аспірант кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського університету ім. В. Стефаника

СПОСОБИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИДИ

Незважаючи на сучасні тенденції розвитку правової дійсності в Україні, досі дискусійними залишаються питання сутності та елементів цивільного права, а також існування окремого самостійного права на захист.

Враховуючи дану обставину, та положення Конституції України, Глава третя Цивільного кодексу України встановлює головні засади захисту цивільного права та інтересу.

Так, стаття 15 Цивільного кодексу України передбачає, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також захист інтересу, який не суперечить основам цивільного права [10, с. 179].

Як відомо, одним із окремих складових галузі цивільного права виступає інститут корпоративних правовідносин.

Відповідно до норм Господарського кодексу України, під ними слід розуміти відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, тобто особливої категорії майна зі специфічним правовим режимом.

У свою чергу, частиною 1 статті 167 даного Кодексу визначено, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші

правомочності, передбачені законом та статутними документами [2, Ст. 167].

Згідно із Законом України «Про акціонерні товариства» корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [3, Ст. 2].

Щодо закону України «Про оприбуткування прибутку підприємств», то у ньому дещо по-іншому розкривається поняття корпоративних прав, оскільки акцент робиться на економічну сутність даного явища [6, с. 4].

Рухійною силою учасників корпоративних правовідносин, в тому числі, на стадії корпоративного спору, є не стільки корпоративні права учасників як їх корпоративні інтереси.

Слід одразу відзначити суттєву відмінність між вказаними поняттями. Право виступає правовим засобом задоволення інтересів. Наприклад, учасник корпорації має право на отримання прибутку, але його інтересом буде саме матеріальна вигода від цього права. На думку, Ковалишина О.Р. суб'єктивне право є гарантованою державою можливістю суб'єктів, яка спрямовується на реалізацію інтересів останніх [8, с. 114].

При всій дискусійності питання про зміст суб'єктивного права та інтересу, беззаперечним є те, що, визнаючи за тією, чи іншою особою відповідні права та обов'язки, цивільне право автоматично надає уповноваженій особі і можливість їх захисту. Така необхідність пов'язана з тим, що суб'єктивне право, надане особі і не забезпечене від його порушення, являється декларативним.

Як зазначає, Андрійцьо В.Д. право на захист звичайно розглядають в єдності його матеріального змісту та процесуальної форми, яка полягає в тому, що можливості матеріально-правового характеру, які надаються уповноваженій особі, можуть бути реалізовані шляхом їх здійснення у встановленому законом процесуальному порядку [4, с. 11].

Важливе місце в системі захисту суб'єктивних прав займають способи захисту. Саме шляхом їх застосування і відбувається безпосереднє здійснення захисту.

Законодавство не містить єдиного визначення способів захисту, встановлюючи лише перелік останніх.

Зазвичай, у науковій літературі зазначається, що способами захисту цивільних прав називаються передбачені законодавством засоби, за

допомогою яких можуть бути досягнуті припинення, попередження, усунення порушень права, його відновлення та (або) компенсація втрат, викликаних порушенням права.

Також зустрічаються визначення, де способи захисту розуміють як матеріально-правові засоби примусового характеру, які закріплені законом, і за допомогою яких забезпечується та здійснюється відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника.

У юридичній літературі панує позиція, відповідно до якої акцент у характеристиці цільової спрямованості способу захисту робиться на його впливі на правопорушника. Крім цього, вказують і на несприятливий для нього характер наслідків застосування способу захисту. Відновлення права якщо і згадується, то явно має другорядну (похідну) роль.

Важливою особливістю способів захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів є їх реальність. Як зазначає Павлов А.А., ця риса відображає наявність справжньої можливості реалізації способів захисту, забезпеченої різними, у тому числі й юридичними, гарантіями. Вона може бути досить адекватно виражена через категорію «міра», завдяки чому акцентується увага, з одного боку, на визначеній волі використання наявних можливостей захисту, а з іншого боку – на встановлені законом масштаби (межі), у рамках яких здійснюється захист.

Загалом, враховуючи сприйняття науковцями природи корпоративних прав як цивільно-правової, більш загальноприйнятим вважається визначення способів захисту корпоративних прав як законодавчо закріплених заходів, що забезпечують поновлення порушеного права, усунення перешкод у здійсненні учасниками корпоративних правовідносин своїх прав та створюють відповідні умови для попередження їх порушення.

Відповідно, захист корпоративних прав при порушенні передусім повинний відбуватися способами передбаченими статтею 16 Цивільного кодексу України. Так, зокрема, даний кодифікований нормативно-правовий акт визначає такі способи захисту прав та інтересів, в разі порушення яких учасник корпоративних правовідносин може звернутися до суду з позовом про: визнання права, визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи діяльності органу державної влади тощо [1, Ст. 16].

Як зазначає Луць В.В., враховуючи специфіку корпоративних правовідносин, вищезгадані загальні способи захисту набувають своїх особливостей в процесі їх реалізації [9, с. 242].

На думку багатьох вчених, положення статті 16 Цивільного кодексу України варто розглядати лише як можливий інструментарій засобів захисту своїх прав, як норму, яка носить у більшому ступені орієнтовний (або ознайомлювальний) вплив, що демонструє всю розмаїтість і широту спектра дії можливих варіантів захисту.

Так, частина 2 статті 16 Цивільного кодексу України передбачає можливість застосування й інших (спеціальних) способів захисту, встановлених законом або договором. Тобто, можна говорити про самостійні способи захисту прав акціонерів, які застосовуються поряд із загальними. Зокрема, Законом України "Про господарські товариства" та Законом України «Про акціонерні товариства» зазначаються наступні особливі способи захисту прав учасників корпоративних правовідносин: визнання недійсними рішення загальних зборів акціонерів; визнання права на акцію; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини майна при ліквідації товариства тощо [7, с. 193].

Також, на відміну від Цивільного кодексу Російської Федерації, який не надає сторонам договору права встановлювати не передбачені законами способи захисту цивільних прав, вітчизняним Цивільним кодексом така можливість визначена [4, с. 22].

Загалом, аналізу судової практики останнього часу свідчить про те, що господарські суди, задовольняючи позовні вимоги, застосовують способи захисту цивільних прав та законних інтересів осіб, які не передбачені чинним законодавством [5, с. 159].

Враховуючи особливості універсальних та спеціальних способів захисту прав учасників корпоративних правовідносин, у науковій літературі виділено самостійну систему таких заходів захисту їх прав. Зокрема, пропонується виокремити наступні три групи: способи захисту, застосування яких дозволяє підтвердити або задовольнити право, яке захищається, змінити (припинити) зобов'язання (наприклад, визнання права на акцію; присудження до виконання акціонерним товариством зобов'язань з виплати дивідендів), способи захисту, застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення корпоративних прав (припинення дій, які порушують право акціонера або які загрожують його порушенню; визнання недійсним рішення загальних зборів товариства припинення дій) та способи захисту, застосування яких має на меті поновлення порушеного права акціонера та надання

йому компенсації за понесені у зв'язку із цим збитки (відновлення ста новища, яке існувало до порушення права (внесення запису до реєстру акціонерів; визнання випуску акцій недійсними тощо).

Також, заслуговує на увагу класифікація Регурецької О. В., відповідно до якої способи захисту прав акціонерів, поділяються на: а) речово-правові способи, б) зобов'язально-правові способи та в) спеціальні способи захисту. Речово-правовими способами захисту прав акціонерів є визнання права власності акціонера; витребування акції з чужого незаконного володіння; захист права власності акціонера від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Зобов'язально-правові способи захисту становлять: примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, зміна або припинення правовідношення шляхом зміни або розірвання договору. До спеціальних способів захисту належать: визнання правочину І з акціями недійсним, визнання недійсною емісії акцій, визнання недійсними рішень органів управління акціонерного товариства І (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності (Органу державної влади, відновлення прав на акцію та відновлення акції.

Іншою класифікацією способів захисту є їхній розподіл на матеріально-правові і процесуальні, що одержало найбільш повне обґрунтування в роботах А.П. Вершиніна.

Під матеріально-правовими способами захисту автор розуміє «дії суб'єктів матеріально-правових відносин, спрямовані на захист порушених прав». При цьому основна класифікуюча ознака зазначених способів захисту полягає в тому, що вони здійснюються «самостійно суб'єктами матеріально-правових відносин», «без звертання в юрисдикційний орган».

Процесуальні способи є «діями юрисдикційних органів, направлені на захист порушених або оскаржених цивільних прав». «Визнання права, визнання недійсною угоди або акта державного органу, присудження до виконання обов'язку в натурі входять у сферу дій, що виконуються лише юрисдикційними органами. Очевидно, наприклад, що тільки юрисдикційний орган може присудити».

Однак слід зазначити, що такий поділ способів захисту піддавався в юридичній літературі значній критиці.

Доречною видається класифікація в залежності від форми реалізації способів захисту прав (втому числі й корпоративних), запропонована А.А. Павловим, який на цій підставі поділяє способи захисту цивільних прав на способи, реалізація яких може здійснюватися самим управомо-

ченим суб'єктом без звертання у відповідні юрисдикційні органи (позаюрисдикційні або способи самозахисту); способи, реалізація яких може бути здійснена як за допомогою юрисдикційних органів, так і самим уповноваженим суб'єктом; та способи, реалізація яких може бути здійснена тільки юрисдикційними органами (юрисдикційні способи).

Схожа класифікація пропонується і В.В. Вітрянським, який запропонував диференціювати способи захисту за методом їхнього здійснення на пред'явлення позову в суд, звертання до державних органів і самотійне застосування.

Окрім зазначених вище способів захисту корпоративних прав, існують ще інші класифікації за різними критеріями - за підставами застосування, за юридичним та матеріальним змістом способів тощо.

Цікавим, також, видається питання щодо способів захисту корпоративного інтересу. Адже, на практиці при вирішенні корпоративних спорів може виникнути ситуація, коли суб'єкти корпоративних прав вступили в спір за відсутності порушеного корпоративного права, але неможливо собі уявити спір, в який би вступила одна із сторін, якби не був порушений її інтерес. Захист порушеного чи оспорюваного інтересу для ініціатора спору є приводом для заяви останнього, і, відповідно, для іншої сторони захист її суб'єктивного інтересу є приводом для її вступу в спір. Інтерес учасника може існувати і без наявності права [8, с. 114].

Враховуючи природу корпоративного інтересу, на нашу думку, цілком реальною видається можливість захисту останнього більшість із вищезгаданих способів, зокрема й такими як звернення до суду з вимогою про відшкодування збитків, виконання обов'язку в натурі, припинення чи зміна правовідношення, визнання незаконними рішення, дій чи діяльності органу державної влади тощо.

Таким чином, особливості структури корпоративних правовідносин спричинили багатогранність способів захисту корпоративних прав, кожен із яких заслуговує на увагу та спеціальне дослідження.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40 - 44. - Ст. 356.

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 18 - 22. - Ст. 144.

3. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. - 2008. - № 50 - 51. - Ст. 384.

4. Андрійцьо В.Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних прав // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, Київ - 2004. - 167 с.

5. Булгаков С.Ю. Проблеми застосування способів захисту корпоративних прав непередбачених законодавством під час вирішення корпоративних спорів //

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». - Івано-Франківськ, 2010. - С. 159-163.

6. Вінник О.М. Корпоративні права: окремі аспекти вдосконалення правового регулювання // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Поєднання публічно-правових та приватноправових механізмів регулювання господарських відносин» - Івано-Франківськ, 2010. - С. 178 - 182.

7. Длугош О.І. Цивільно-правові способи захисту прав акціонерів // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». - Івано-Франківськ, 2010. - С. 192-194.

8. Ковалишин О.Р. Корпоративний спір: характерні особливості та класифікація Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства», випуск XXI, Івано-Франківськ. - с.113-117.

9. Луць В.В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) // Монографія, Тернопіль, 2007. - 320 с.

10. Фігель А.А. Загальні засади цивільно-правового захисту права власності // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». - Івано-Франківськ, 2010. - С. 178 - 182.

СПАСИБО-ФАТЄЄВА І.В.

д.ю.н., професор кафедри цивільного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИРІШЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ НА МЕЖІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЦК ТА КЗпП

Останнім часом одним із актуальних питань для обговорень серед юридичної спільноти стали корпоративні спори, тобто спори, що виникли з корпоративних правовідносин. За наявності численних звернень до суду з позовами про захист прав учасників господарських товариств та самих цих товариств, ці проблеми є об'єктивно складними з багатьох причин. Однією з них є невизначеність самих понять корпоративних правовідносин та корпоративних спорів. Законодавець, судові інстанції та практика вже певний час оперують термінологією надто спірною і не однозначною.

Корпоративні правовідносини. За відсутності у Цивільному кодексі України (далі - ЦК) поняття корпоративних відносин, їх цивілістична природа у деяких правників викликає сумнів, оскільки вони як предмет правового регулювання не позначені у ст. 1 ЦК, де визначені лише два

види цивільних відносин, що регулюються цивільним правом – особисті немайнові та майнові. Такий підхід законодавця став підставою для твердження про їх господарсько-правову природу.

Втім, за наявності в Господарському кодексі України (далі – ГК) поняття корпоративних прав (ст. 167), в ньому відсутнє поняття корпоративних відносин. Натомість у ст. 3 ГК окреслене коло відносин, що становлять сферу господарських відносин – господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини, жодне з яких не можна однозначно віднести до корпоративних. Це фактично підтверджують й розробники ГК, вказуючи, що внутрішньогосподарськими відносинами є такі, які виникають безпосередньо у внутрішній виробничій сфері господарських організацій. Їх суб'єктами стають саме внутрішні підрозділи підприємств (цехи, виробництва тощо).

Найближчими до корпоративних вбачають організаційно-господарські відносини, під якими у ГК розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

Разом із тим ці відносини також не можуть йменуватися або відноситися до корпоративних, по-перше, тому, що вони складаються не між учасником та юридичною особою з корпоративним устроєм, а між суб'єктами господарювання та суб'єктами, які вправі управляти господарською діяльністю перших. Тобто, якщо корпоративні відносини, як правило, розуміються внутрішніми відносинами, то організаційно-господарськими є зовнішні відносини. По-друге, останні мають владний характер, що впливає із контексту ст. 3 ГК та в цього кодексу в цілому. Однак, складність полягає в тому, що і в корпоративних відносинах дослідники не виключають моделі поведінки їх учасників за типом «влада-підкорення». Внаслідок цього навряд чи можна вважати ці відносини цивільними.

З такими уявленнями про корпоративні відносини погодитися не можна, як і взагалі з підходом про наявність у них владних елементів та про подавлення волі їх учасників хоча б тому, що учасники цих відносин завжди мають вибір, як їм поводитися. Підкорення ж виникає там і тоді, де і коли особи вибору не мають. Доречно згадати класика корпоративного права О.І. Камінку, який свого часу влучно замітив, що навряд чи вірно вбачати аналогію між державною владою і корпоративною владою. Вже неодноразово доводилося, що категорія «управління» досить часто має цивілістичну природу, а тому вживання цього поняття не може розумітися як індикатор публічних відносин. Внаслідок цього

чимало науковців посідають позицію про цивілістичність корпоративних відносин.

Крім того, часто висловлюється широке бачення корпоративних відносин як таких, що охоплюють політичні, економічні, соціальні, пенсійні, житлові відносини, а також відносини, пов'язані із підтримкою здоров'я працівників, відносини підприємництва. Окремі види відносин, що виникають у корпораціях, інколи розглядаються як об'єкт для спеціального правового регулювання. Внаслідок цього вони мають потрапляти до регулювання не однієї, а низки галузей законодавства.

Підсумовуючи стислий огляд розуміння поняття корпоративних відносин, зробимо висновок, що однозначність в цьому питанні у правників відсутня.

Корпоративні спори. Звичайно, що поняття корпоративних спорів походить від поняття корпоративних відносин і тому можна припустити, що за відсутності однозначності з першого аспекту навряд чи можна досягти однозначності в другому. Це так, навіть якщо добросовісно намагатися вирішити цю проблему силами законодавця, які він докладає, оперуючи в процесуальному законі тими поняттями, яких не містять матеріальні закони.

Згідно п. 4 ст. 12 Господарсько-процесуального кодексу України (далі – ГПК) господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства, крім трудових спорів. Внаслідок цього Законом України № 483-V, який є процесуальним, визначаються корпоративні відносини в той час, коли в ЦК та ГК, тобто законах матеріальних, їх визначення відсутнє. Навіть із поправкою на те, що таке формулювання корпоративних відносин тут має за мету визначити сферу дії ГПК, воно не може не викликати питань та заперечень. Крім того, як видно з наведеної норми ГПК, законодавець позначив в якості корпоративних вузьке коло відносин, обмежившись лише відносинами між учасниками та господарськими товариствами. Тобто, тим самим корпоративними законодавець не вважає відносини між членом кооперативу та кооперативом та між учасниками інших товариств та цими товариствами – непідприємницькими юридичними особами.

З цього приводу також можна висловити українському законодавцю вагомий докор, адже у відсутність продуманої та підтриманої на всіх рівнях (від науковців до фахівців-практиків) доктрини щодо корпоратив-

них відносин він взяв на себе сміливість їх врегулювати не тільки надто спірно, не тільки в позитивному, а й в процесуальному законодавстві. Подібний підхід мав місце у 1997 році, коли у Законі "Про оподаткування прибутку підприємств" зазначалися корпоративні права, при тому що їх визначення не містилося в жодному законі, де б ним надавалося відповідне регулювання, а вже після цього можливо було б вести мову про їх оподаткування. Тобто, ситуація через деякий час фактично повторилася, що свідчить про неспроможність законодавця послідовно рухатися у регулюванні відповідних сфер відносин і про зневагу ним критики науковців.

З іншого боку, не можна не помітити, що законодавець хоча й своєрідно, але відреагував на потребу практики в зведенні питань з приводу корпоративних відносин воедино і переданні корпоративних спорів на вирішення однієї інстанції. Саме тому було прийняте принципове рішення про зосередження всіх корпоративних спорів у господарських судах незалежно від складу сторін. Очевидно, що це було викликане гострою необхідністю і має сенс. Однак, за таким підходом до спроби розв'язати проблеми корпоративного регулювання явно видно ті вади, які з безумовністю потягли за собою невирішення первісного питання про те, що ж являють собою корпоративні відносини.

Однією з очевидних проблем при цьому є розмежування трудових та корпоративних спорів, які впливають із розмежування трудових та корпоративних правовідносин. Тим самим український законодавець не сприйняв позицію про широке розуміння корпоративних правовідносин, до кола яких включалися б і трудові. Не надаючи оцінки такому підходу, вкажемо лише на те, що цим законодавець не сприяв вирішенню проблеми їх співвідношення. Особливо це стає явним, коли йдеться про спір керівника господарського товариства, звільненого з посади рішенням загальних зборів.

У судовій практиці чітке розмежування корпоративних та трудових відносин є проблемним питанням, оскільки відносини, що виникають між одноособовим виконавчим органом (або кожним із членів колегіального виконавчого органу) та господарським товариством, регулюються і нормами трудового права, і нормами цивільного, і нормами господарського права. Аналогічна ситуація існує і з членами наглядової ради. Відповідно, у господарських судів та загальних судів склалась неоднакова практика щодо підвідомчості даної категорії справ. Одні господарські суди розглядають спори з визнання недійсними рішень загальних зборів, якими їх звільнено з посади, і виносять відповідні рішення, а іншими констатується невідомість господарським судам цих спорів.

Верховний Суд України (далі – ВСУ) висловився за те, що спори, пов'язані з оскарженням членами виконавчих органів господарського товариства, а також членами наглядової ради товариства, які уклали з товариствами трудові договори, рішень відповідних органів товариства про звільнення (усунення, відсторонення, відкликання) їх з посади розглядаються в порядку позовного провадження загальними судами як трудові спори.

При цьому фактично ВСУ не надав вагомих аргументів такого бачення, крім посилання на ст.3 та Главу XV Кодексу законів про працю "Індивідуальні трудові спори" і ч. 4 ст. 65 ГК. У відсутність пояснень своєї позиції ВСУ, тим не менш, аксіоматично стверджує, що спори, пов'язані з оскарженням членами виконавчих органів товариства, а також тими членами наглядової ради товариства, які уклали з товариствами трудові договори, рішень відповідних органів товариства про звільнення (усунення, відсторонення, відкликання) їх з посади, розглядаються в порядку позовного провадження загальними судами як трудові спори.

Якщо цю позицію піддати аналізу крізь призму розуміння трудових та корпоративних спорів, то виходить наступне. Сторонами трудового спору є працівник та роботодавець, а сторонами корпоративного спору – господарське товариство та його учасник або учасники господарського товариства між собою. Звичайно, що працівником слід вважати й керівника господарського товариства, оскільки між ним та товариством складаються трудові відносини. Відтак, виходить, що спір між керівником господарського товариства, якого звільнили за рішенням загальних зборів, та господарським товариством, є трудовим. Таке бачення підсилюється й тим, що корпоративний спір ґрунтується на порушенні вимог Закону України «Про господарські товариства», ЦК та ГК, а трудовий спір пов'язаний з порушенням норм Кодексу законів про працю України. А вже від цього один крок до висновку про те, що господарським судам підвідомчий спір між учасником (акціонером) товариства та товариством, а загальним судам – спір керівника господарського товариства про визнання недійсними рішень загальних зборів, внаслідок яких виникають, змінюються чи припиняються трудові правовідносини.

На перший погляд, це може сприйматися переконливо. Між тим, якщо поглибитися в сутність того, що являють собою корпоративні правовідносини і чим знехтував законодавець, регулюючи аспекти корпоративних зв'язків у процесуальному законі, то можна вбачити наступні підстави для непогодження з такою позицією ВСУ.

1). Згідно ст. 92 ЦК дієздатність юридичної особи здійснюється через її органи. Поняття дієздатності є цивільстичним, а отже, формуван-

ня, зміна та припинення органів юридичної особи також мають визнаватися цивільстичними питаннями.

Той факт, що члени колегіального виконавчого органу господарського товариства чи одноособовий його керівник перебувають одночасно у трудових відносинах з товариством, не встановлює пріоритет трудового регулювання над цивільстичним, оскільки ці відносини не можуть повністю вміщуватися у модель "роботодавець-працівник", властиву трудовим правовідносинам. Правовий статус керівника значно відрізняється від статусу інших працівників, що обумовлено специфікою його трудової діяльності, яка полягає у виконанні ним функцій по управлінню товариством. Він уповноважений здійснювати юридично значимі дії, виступаючи від імені товариства в цивільному обороті, організуючи внутрішню діяльність у ньому, здійснюючи певною мірою правомочності власника по володінню, користуванню і розпорядженню майном товариства тощо.

Це привело навіть до твердження про можливість розглядати керівників комерційних організацій не тільки як представників роботодавця у трудових відносинах із працівником, але і як фактичних суб'єктів підприємництва. Останнє лише формально реалізується юридичними особами, а реально - командами високооплачуваних професійних топ-менеджерів.

Звичайно, захисна функція трудового права зумовлює наявність механізмів захисту прав та законних інтересів найманих працівників. Однак, по відношенню до найманих керівників господарських організацій цей принцип має свої особливості. І справа не в тому, що «в сучасних умовах найчастіше потрібно захищати не їх, а від них підлеглих їм працівників, права яких вони повсюдно порушують». Він втрачає свій сенс там, де необхідність захисту будь-якого найманого працівника (до кола яких належить і найманий керівник господарської організації) зіштовхується із правом господарюючого суб'єкта на свій розсуд організувати управління з метою забезпечення найбільш ефективної його діяльності. Керівник, не здатний забезпечити належний рівень управління, порушує зазначене у ст. 65 ГК право власника щодо господарського використання свого майна.

2). Як свідчить судова практика, спори керівників із приводу їх звільнення з посади ґрунтуються на вимогах про визнання недійсним рішення загальних зборів внаслідок вад їх скликання або порядку прийняття ними рішень. Втім, відносини щодо реалізації учасниками права на управління шляхом участі в загальних зборах, механізм їх проведення є суто корпоративними. Тому всі спори щодо скликання і проведення

загальних зборів – це корпоративні спори, які б питання не були позначені в порядку денному. Тому, якщо посадові особи, з якими припинено трудові відносини на підставі рішення загальних зборів, оскаржують ці рішення як такі, що приймалися нелегітимними зборами – у порушення вимог про їх підготовку та скликання - ці спори мають бути підвідомчі господарським судам. Якщо ж посадові особи оспорожують звільнення їх з посади з інших підстав, передбачених трудовим законодавством – то це юрисдикція загальних судів.

Тому абсолютно вірним здається підхід, запроваджуваний Вищим господарським судом України (далі – ВГСУ), який орієнтує суди на необхідність враховувати підставу оспорення керівником рішення загальних зборів про звільнення. Якщо цією підставою є недотримання вимог законодавства та установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, то це порушення прав учасників (акціонерів) на управління товариством, а не трудових прав керівника (інших посадових осіб) товариства. ВГСУ вірно вказує, що з такими позовами (тобто, про визнання недійсними рішень загальних зборів з цих підстав) вправі звертатися учасники (акціонери) господарського товариства. Тому спори про визнання недійсними рішень загальних зборів з підстав порушення порядку їх скликання та проведення, в тому числі рішень про обрання, звільнення, відкликання тощо керівників та інших посадових осіб господарських товариств, належать до корпоративних спорів і підлягають вирішенню господарськими судами.

Разом із тим часто в позовних вимогах вимагається не тільки визнати недійсними рішення загальних зборів, а й одночасно скасувати наказ про призначення (звільнення, відкликання) керівника чи іншої посадової особи або розірвати трудовий контракт, укладений з керівником чи іншими посадовими особами товариства. Тобто, корпоративний спір явно поєднується з вимогою про захист трудових прав. Це значно ускладнює ситуацію.

Між тим слід і в цих випадках дивитися в корінь відносин, виявляти причину порушень прав та сутність позовних вимог. Навряд чи є сумніви в тому, що при об'єднанні позовних вимог про (а) визнання недійсними рішення загальних зборів, якими керівника звільнено (або відсторонено, або з ним розірвано контракт) та (б) відновлення його на посаді, слід вказане рішення вважати причиною, а звільнення – наслідком. Якщо причина звільнення лежить не в площині трудового права, тобто керівник не оспорожує те, що послугувало підставою для прийняття загальними зборами рішення, то не може задовольнитися і його вимога про відновлення на посаді. Адже останнє є вторинним. Інакше кажучи,

якщо керівник не заперечує, що йому висловлено недовіру, що він звинувачується в діях не в інтересах товариства тощо, то в таких випадках спір не стосується наявності чи відсутності підстав для звільнення керівника з посади, а стосується порядку прийняття рішення про це загальними зборами. Це ж є корпоративними відносинами і спір з цього приводу є корпоративним.

ВГСУ пропонує в таких випадках припинити провадження в частині вимог, які стосуються відповідного наказу або трудового контракту (на підставі пункту 1 частини першої статті 80 ГПК). Очевидно, це викликане процесуальною необхідністю і обумовлено розмежуванням трудових та корпоративних спорів. Приведе такий підхід до того, що в разі відмови керівнику в задоволенні позову про визнання рішення загальних зборів недійсними він фактично позбавиться можливості доводити в суді загальної юрисдикції безпідставність свого звільнення, посилаючись на порушення порядку скликання загальних зборів та установчих документів. В разі ж іншої підстави для спору його позов буде розглядатися в суді загальної юрисдикції як трудовий.

Очевидно, що такий шлях вирішення розглядуваної проблеми є найоптимальнішим. Інший підхід, по-перше, нехтував би положеннями ЦК стосовно дієздатності юридичних осіб та порядку здійснення повноважень їх органами, а по-друге, штучно створюватиме перепони для поєднання всіх корпоративних спорів з їх розгляданням господарськими судами. Та мета, до якої прагнув законодавець, вносячи відповідні зміни до ст. 12 ГПК, так і не буде досягнута, якщо розпорошувати корпоративні за своєю сутністю спори між різними судами. При цьому такі дії не тільки роблять неефективним судовий розгляд корпоративних спорів, а й слідує з хибного уявлення про колізію між цивільним та трудовим правом, якої насправді не існує.

Не можна не звернути увагу й на те, що вкотре вищі судові інстанції висловлюють різні позиції з одного й того ж питання. Це демонструє не тільки відсутність єдності в поглядах та підходах в їх середовищі, а й неврівноважений стиль роботи судів, що робить захист прав осіб у вищому ступені проблемним. Таке становище не може не хвилювати науковців, фахівців та й широкий загал правників в цілому. І тому нашим колегам з ВСУ та ВГСУ слід замислитися над тим, яким шляхом вони мають дійти згоди по цьому та іншим спірним та проблемним питанням, щоб вдосконалити шляхи захисту прав, а не ускладнити їх або навіть завести в тупік.

Томчишен С.В.

доцент кафедри правових основ підприємницької діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА КУПІВЛІ ЧАСТКИ (АКЦІЙ)

Відсутність у законодавстві чіткого порядку реалізації та водночас належних способів захисту переважного права істотно ускладнює його використання і не дозволяє учасникам (акціонерам) товариств здійснювати ефективний захист у разі його порушення, а в окремих випадках взагалі виключає таку можливість. Переважна більшість проблем, які через недосконалість законодавства про господарські товариства сьогодні мають місце при здійсненні учасниками (акціонерами) переважного права, та дискусії, що ведуться навколо шляхів їх вирішення, передусім пов'язані із такими питаннями.

1. Нечіткість норм не дозволяє однозначно визначити обсяг взаємних прав та обов'язків учасників (акціонерів), які переважно перед третіми особами можуть вимагати викупу частки (акцій), що пропонується для продажу, а також прав та обов'язків учасника (акціонера), який має намір її (їх) продати.

У цьому контексті найбільше запитань викликає застосування принципу пропорційного викупу частки (акцій). Зокрема, ст. 147 ЦК України, яка визначає порядок здійснення переважного права учасниками товариств із обмеженою і додатковою відповідальністю, а також вкладниками командитного товариства (п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України) встановлює право на придбання частини запропонованої до продажу третій особі частки, яка є пропорційною розміру частки учасника у статутному капіталі товариства. Цією нормою прямо не виключається продаж третій особі частини частки, що пропонувалася для продажу, якщо переважним правом скористаються не всі учасники товариства. З огляду на це можна припустити, що учасник товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю має переважне право на придбання не всієї запропонованої третій особі частки, а лише її пропорційної частини, незалежно від того, один він скористався переважним правом чи ним також скористалися й інші учасники.

Таким чином, вказана норма не дозволяє однозначно визначити, як передбачений нею принцип пропорційності впливає на обсяг прав та обов'язків як учасників (акціонерів), що мають переважне право, так і

учасника (акціонера), який має намір продати свою частку (акції) третій особі. За її змістом незрозуміло: принцип пропорційності визначає лише обсяг права кожного з учасників (акціонерів) відносно інших, що виявили бажання викупити частку (акції), чи цей принцип визначає також і обсяг права вимоги до учасника (акціонера), який має намір продати свою частку (акції) третій особі?

Водночас переважне право акціонерів приватних акціонерних товариств та можливість його реалізації ставиться у залежність передусім від волевиявлення на викуп всіх акцій, а не пропорційної їх частини. Принцип пропорційності стосується перш за все порядку розподілу акцій між акціонерами, що виявили бажання їх викупити. Так, згідно з абз. 2 ч. 4 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонери приватних акціонерних товариств повинні викупити всі запропоновані до продажу акції. Якщо акціонери приватного акціонерного товариства та/або товариство не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, які пропонуються для продажу, вони можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені товариству та його акціонерам [10].

2. Викликає ряд запитань і обмеження учасників (акціонерів) у використанні переважного права, а саме зведення можливості його реалізації тільки до випадків продажу одним із них своєї частки (акцій) третій особі. Чинним законодавством не передбачено переважного права учасників (акціонерів) вимагати викупу у разі відчуження третій особі частки (акцій), що раніше була викуплена самим товариством. Такий підхід не дозволяє повною мірою здійснювати контроль за входженням до товариства третіх осіб. Як наслідок — не виключається можливість продажу частки (акцій) третій особі в «обхід переважного права» через відчуження частки (акцій) спочатку товариству та продаж ним викупленої частки (акцій) третій особі. Для цього лише достатньо, щоб про викуп товариством частки (акцій), що в подальшому відчужуватиметься третій особі, загальними зборами було прийнято відповідне рішення.

Разом з цим обмеження застосування переважного права тільки випадками продажу частки (акцій) третій особі не дозволяє зберегти пропорційність в управлінні товариством серед учасників (акціонерів), які залишатимуться в товаристві, якщо вона буде продана лише одному з них. При цьому завжди існує загроза того, що частка (акції), яка спочатку пропонувалася для продажу третій особі, у подальшому може бути відчужена одному з учасників (акціонерів) товариства в обхід переважного права інших. Наприклад, якщо учасник (акціонер), який виявив намір продати свою частку (акції) третій особі, повідомить тільки одного з

учасників (акціонерів), інші так і не дізнаються про його дійсний намір продати її третій особі чи тільки одному з учасників (акціонерів) товариства.

Чинне законодавство також не містить чітких критеріїв, які б дозволяли однозначно визначити момент, з якого учасники (акціонери) можуть вимагати викупу частки (акцій), що пропонується для продажу третій особі. Через це вони практично позбавлені не тільки можливості довести факт виникнення права вимоги та відповідно і порушення переважного права, а й взагалі можливості його судового захисту. Поряд з цим у законодавстві не передбачено і чітких вимог до змісту повідомлення, яке учасник (акціонер), який має намір продати свою частку (акції), повинен надіслати товариству та/або іншим його учасникам (акціонерам) для дотримання їхніх переважних прав. Таке повідомлення практично не можна відрізнити від звичайної пропозиції, адресованої одному з учасників (акціонерів) про викуп частки (акцій), яка передбачає дещо інші правові наслідки.

У зв'язку з цим можуть мати місце випадки, коли повідомлення про намір продати частку (акції) може бути сприйняте учасником (акціонером) як адресована лише йому пропозиція, а не як повідомлення, яке надсилається всім учасникам (акціонерам) товариства у разі продажу частки (акцій) третій особі. Унаслідок цього не виключається, що, отримавши таку пропозицію, учасник (акціонер) через відсутність коштів може відмовитися від викупу всієї запропонованої до продажу частки (акцій), чого він не зробив би, усвідомлюючи, що поряд з іншими він може вимагати викупу тільки пропорційної частини. Таким чином, якщо учасник (акціонер), сприймаючи таке повідомлення як адресоване йому особисто, відмовиться викупити всю запропоновану до продажу частку (акції), він практично буде позбавлений можливості скористатися переважним правом та навіть у судовому порядку здійснити його захист, коли таку частку (акції) буде продано третій особі. Це дозволяє учаснику (акціонеру), який має намір продати свою частку (акції), маніпулюючи змістом такого повідомлення, обійти переважне право інших.

3. Відсутність чіткого механізму укладення договору про викуп запропонованої до продажу частки (акцій) та водночас правових наслідків, які настають для учасника (акціонера), який зробив повідомлення про її продаж, а також для учасника (акціонера), який висловив намір її викупити, не дозволяє однозначно визначити, чи можуть вони відмовитися від укладення такого договору.

Так, з одного боку, повідомлення про продаж частки (акцій) можна розглядати як пропозицію укласти договір — оферту (ст. 641 ЦК

України). Таке повідомлення повинно містити всі істотні умови (розмір частки (акції), що пропонується до продажу, та її (їх) ціну), а також чітко виражати намір учасника (акціонера), який пропонує викупити в нього частку (акції), вважати себе зобов'язаним у разі прийняття його пропозиції. У цьому випадку повну та безумовну відповідь учасника (акціонера), який має переважне право, про намір викупити запропоновану до продажу частку (акції) можна розцінювати як прийняття пропозиції — акцепт (ст. 642 ЦК України). У разі відповідності пропозиції викупити частку (акції) та відповіді про її прийняття зазначеним вище вимогам договір може вважатись укладеним з моменту одержання учасником (акціонером), який зробив повідомлення про продаж своєї частки (акції), відповіді іншого про прийняття його пропозиції (ч. 1 ст. 640 ЦК України).

Втім, з другого боку, укладення договору в такому порядку є можливим тільки, якщо товариство має двох учасників (акціонерів), і вони не наполягатимуть на укладенні договору в «нотаріальній формі», доцільність застосування якої останнім часом пропонується все частіше. У разі застосування «нотаріальної форми» договір може вважатись укладеним тільки з моменту його нотаріального посвідчення. При цьому, якщо товариство матиме більше двох учасників (акціонерів), не виключено, що переважним правом можуть скористатися всі учасники (акціонери) або їх частина. У цьому випадку повідомлення про продаж частки (акції) можна розглядати тільки як намір укласти договір, оскільки воно буде позбавленим ознак, яким має відповідати оферта та акцепт стосовно укладення договору окремо з кожним із учасників (акціонерів), що скористалися переважним правом. Адже учасник (акціонер), який висловлює намір викупити запропоновану частку (акції), не може знати наперед, він один скористався переважним правом чи ним скористаються й інші, а отже, не може знати, яку саме частину частки (акції) буде купувати.

Разом з цим слід зазначити, що чинне законодавство не встановлює прямого обов'язку укласти договір для учасника (акціонера), який повідомив про свій намір продати частку (акції), а також для учасника (акціонера), який скористався переважним правом. Тому за таких умов не виключається можливість того, що один із них у подальшому може відмовитися від укладення договору, а інший фактично буде позбавлений можливості вимагати його укладення навіть у судовому порядку. Укладення такого договору за рішенням суду буде практично неможливим не тільки через відсутність у законодавстві про господарські товариства на такий випадок спеціального способу захисту, а й через недоскона-

лість норм ЦК України, якими врегульовано порядок вирішення переддоговірних спорів та укладення договору за рішенням суду [11].

4. Викликає ряд запитань і доцільність звуження застосування переважного права тільки до випадків продажу та обмеження його застосування при інших формах відплатного відчуження частки (акції). Такий підхід створює умови для відчуження учасниками (акціонерами) часток (акцій) в обхід переважного права через використання інших договірних конструкцій, наприклад, міни, передання відступного, застави тощо [2]. Так, у разі виникнення права звернення стягнення на акції акціонера приватного акціонерного товариства у зв'язку з їх заставою, якою може забезпечуватися виконання будь-яких майнових вимог, відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права інших акціонерів товариства (ч. 8 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»), а у разі міни переважне право акціонерів цього товариства прямо не передбачено. При цьому в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю можливість використання переважного права прямо не передбачено ані у разі звернення стягнення на заставлену частку, ані у випадку її міни. Крім цього учасник (акціонер), який має намір продати свою частку (акції), завжди може «обійти переважне право» інших через дарування третій особі незначної частини частки (акції), а потім продаж їй, уже як учаснику (акціонеру) товариства, частини, що залишилась [5].

Видається не зовсім виваженим і обмеження застосування переважного права у випадку безвідплатного відчуження частки (акції), зокрема у разі дарування. Такий підхід, з одного боку, не відповідає основному призначенню переважного права — здійснення контролю над складом учасників, а з другого боку свідчить про надання переваги інтересам третьої особи, яка не є учасником (акціонером) товариства. Надання учасникам (акціонерам) переважного права викупити таку частку (акції) за ринковою вартістю повною мірою відповідало б як їхнім інтересам, так і майновим інтересам учасника (акціонера), який хоче відчужити свою частку (акції).

Таким чином, стан законодавчого врегулювання використання конструкції «переважного права» в різних видах господарських товариств свідчить про відсутність у законодавця концептуально виваженого підходу до розуміння головного призначення та основних принципів застосування цього правового інституту. Неузгодженість та нечіткість норм створює умови для відчуження учасниками (акціонерами) часток (акцій) в обхід переважного права, що позбавляє застосування цієї правової конструкції ефективності. У результаті цього майже у всіх гос-

подарських товариствах, у яких передбачено застосування цього правового інституту, інтереси, права та обов'язки учасників (акціонерів), які мають переважне право, і тих, що здійснюють продаж своєї частки (акцій) третій особі, залишаються недостатньо збалансованими та узгодженими між собою, а також не забезпечуються на рівні законодавства належною правовою охороною та ефективними засобами захисту на випадок їх порушення. У зв'язку з цим питання про вдосконалення законодавства, яке регулює здійснення учасниками (акціонерами) господарських товариств переважного права, сьогодні є вкрай актуальним. Його вирішення потребує вироблення єдиних підходів до застосування цієї правової конструкції та встановлення лише тих особливостей, що перш за все обумовлені потребою в іншому врегулюванні здійснення переважного права залежно від виду конкретного товариства.

Втім вирішення цього завдання не може спиратися лише на застосування за аналогією підходів, закладених у ст. 362 ЦК України, стосовно переважної купівлі майна, яке перебуває у спільній частковій власності. Передбачений цією нормою порядок відчуження одним із співвласників належної йому частки у майні, що перебуває у спільній частковій власності, та її переважного викупу іншими співвласниками спрямований передусім на забезпечення переважно перед третіми особами тільки майнових інтересів інших співвласників. Застосування такого підходу до переважного викупу часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств не враховує особливостей корпоративних правовідносин, у яких власником майна одноосібно є товариство [8]. Частка (акції) у статутному капіталі товариства хоча і є майном, однак вона не перебуває у спільній частковій власності його учасників (акціонерів). Володіння часткою (акціями) надає учасникам (акціонерам) додаткові права та покладає на них обов'язки, які не є характерними для відносин власності. Такі права та обов'язки учасників (акціонерів) пов'язані з їх участю у товаристві. Однак, незважаючи на те, що участь у товаристві пов'язується із володінням на праві власності часткою (акціями), при вдосконаленні правового інституту «переважних прав» необхідно не тільки надавати перевагу майновим, а й враховувати інші права та інтереси учасників (акціонерів) господарських товариств.

З огляду на це є очевидним, що вироблення однакових принципів здійснення переважного права у господарських товариствах не може мати успіху без урахування та забезпечення належної правової охорони всіх можливих прав та законних інтересів учасників (акціонерів) товариств. Таким чином, розглядаючи призначення та завдання, досягнення

яких повинно забезпечуватися застосуванням конструкції переважного права в господарських товариствах, слід враховувати насамперед таке.

1. Переважне право на придбання частки (акцій) у статутному капіталі господарського товариства є одним із проявів обмеження свободи договору, зокрема права учасника (акціонера), який вирішив продати свою частку (акції), на вільний вибір контрагента. Як виняток із загального правила таке обмеження зумовлене необхідністю у забезпеченні та охороні перш за все інтересів учасників (акціонерів), які залишатимуться в товаристві, а не того з них, який бажає продати свою частку (акції), та інтересів третьої особи, яка її (їх) купуючи, тільки бажає вступити в товариство. Необхідність надання переваги саме їхнім інтересам та обмеження одного з учасників (акціонерів) у праві вільно продати свою частку (акції) третій особі головним чином обумовлене правовою природою господарських товариств.

Усі господарські товариства (за винятком тих, що засновуються державою, або однією особою, якщо це прямо передбачено законом) створюються на підставі домовленості засновників шляхом об'єднання їхнього майна та/або діяльності з метою отримання прибутку. Тому очевидно, що і входження до товариств нових осіб повинно відбуватися з урахуванням ставлення до цього всіх учасників (акціонерів), а не тільки того, який бажає продати свою частку (акції) третій особі. Застосування конструкції переважного права і забезпечує кожному з учасників (акціонерів) можливість висловлення згоди щодо входження у товариство нових осіб. Реалізація учасниками (акціонерами) свого переважного права або відмова від його використання є «своєрідною формою волевиявлення» на вступ до товариства особи, яка має намір придбати частку (акції).

Таким чином, одним із призначень конструкції переважного права є забезпечення контролю над складом їх учасників (акціонерів). Такий контроль здійснюється через реалізацію кожним з учасників (акціонерів) права на викуп частки (акцій) іншого переважно перед третіми особами. Продаж третім особам частки (акцій) у статутному (складеному) капіталі товариств, у яких учасники (акціонери) відповідно до закону та статуту мають переважне право, допускається, якщо жоден з них не скористається цим правом.

Переважне право є «засобом», за допомогою якого учасники (акціонери) можуть виключати вступ до товариства небажаних осіб, наприклад, перебування яких у товаристві, на їх погляд, може негативно вплинути на діяльність товариства або змінити усталену в ньому ділову практику відносин між учасниками (акціонерами) і товариством чи напрям його господарської діяльності тощо. За допомогою переважного

права учасники (акціонери) гарантовано можуть забезпечити свій інтерес щодо будь-яких питань діяльності товариства, які із зміною складу учасників можуть зазнавати змін. Це дозволяє використовувати переважне право як превентивний захід для уникнення в подальшому корпоративних спорів, що можуть виникати із входженням до товариства осіб, які мають «недружні» наміри або інші погляди щодо будь-яких питань діяльності товариства. З урахуванням цього переважне право можна розглядати як один із правових засобів впливу на склад учасників (акціонерів) з метою недопущення в ньому змін, які не відповідають інтересам його учасників (акціонерів).

Обмеження права учасника (акціонера) на вільний продаж своєї частки (акції) третій особі вказує на те, що конструкція переважного права спрямована на забезпечення інтересів перш за все учасників (акціонерів), що залишатимуться в товаристві. При реалізації ними свого переважного права враховуються лише майнові інтереси учасника (акціонера), який відчужує свою частку (акції). Його майнові інтереси забезпечуються через викуп учасниками (акціонерами) частки (акції) за ціною та на інших умовах, на яких вона пропонувалася для продажу третій особі.

Зважаючи на це, видається виправданим застосування переважного права не тільки у випадку продажу частки (акції) третім особам, а й розширення сфери застосування цієї правової конструкції на інші випадки платного чи безвідплатного відчуження. Такий підхід, з одного боку, дозволяє забезпечити можливість контролювати склад учасників (акціонерів) товариства незалежно від форм відчуження частки (акції). З другого боку, викуп частки (акції) за їх ринковою вартістю враховуватиме майнові інтереси учасника (акціонера), який вирішив безвідплатно передати свою частку (акції) третій особі. Разом з цим доцільним також було б поширення застосування конструкції переважного права і на випадки продажу третій особі частки (акції), викуплених самим товариством у його учасника (акціонера).

2. Крім зазначеного, переважне право є засобом, за допомогою якого учасники (акціонери), які залишаються в товаристві, можуть забезпечувати і свої майнові інтереси. Такі інтереси полягають не тільки у заощадженні коштів шляхом їх інвестування на придбання частки (акції), що пропонується третій особі, та в результаті цього збільшенні розміру власної, а й у пов'язаному з цим отриманні значно більших майнових переваг від участі в товаристві. Принцип пропорційного викупу запропонованої третій особі частки (акції) гарантує кожному з учасників (акціонерів) рівну можливість збільшити обсяг своїх майнових прав щодо

товариства, зокрема, права на отримання дивідендів, отримання майна у разі виходу з товариства та його ліквідації тощо.

Поряд з цим слід звернути увагу, що акціонери приватних акціонерних товариств мають додаткові механізми для контролю над складом його акціонерів через встановлення у статуті переважного права і для самого товариства, що забезпечує його акціонерам можливість виключити викуп акцій третіми особами, якщо вони будуть неспроможні викупити всі запропоновані до продажу акції. Зважаючи на це, бачиться цілком виправданим встановлення переважного права також і для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Такий підхід дозволить здійснювати викуп лише пропорційної частини частки, якщо переважним правом скористаються не всі учасники, а ті, що скористалися, будуть неплатоспроможні викупити всю частку. Це також дозволить виключати продаж третій особі частки, яку учасники взагалі неспроможні будуть викупити, та надаватиме їм додаткові гарантії для викупу впродовж наступного року.

Водночас видається доцільним встановлення й обов'язку товариства за вимогою його учасника (акціонера) викупити частину частки (акції), що залишатиметься після реалізації учасниками (акціонерами) свого переважного права, якщо вона не буде продана третій особі. З одного боку, це враховуватиме інтереси учасників (акціонерів), що мають переважне право, а з другого боку обов'язковий викуп товариством частини частки (акції) за її ринковою вартістю гарантуватиме забезпечення майнових інтересів учасника (акціонера), якщо він не зможе її продати третій особі.

3. Разом з цим пропорційний викуп запропонованої третій особі частки (акції) рівною мірою гарантує всім учасникам (акціонерам), які залишатимуться в товаристві, можливість збільшення обсягу права на управління («права голосу» на загальних зборах) та водночас збереження пропорційності при управлінні товариством, а також забезпечує можливість отримання інших немайнових переваг, які можуть мати учасники (акціонери) у різних товариствах залежно від обсягу права на управління тощо. Збереження пропорційності впливу на товариство певною мірою забезпечує від непорозумінь, що можуть виникати із зміною існуючої рівноваги у правах та інтересах його учасників (акціонерів).

Втім обмеження застосування конструкції «переважного» права у випадку продажу частки (акції) одному з учасників (акціонерів) ставить інших у невідгідне становище. Такий підхід не забезпечує всім учасникам (акціонерам), які залишатимуться в товаристві, однакової можливості для збільшення обсягу своїх майнових прав щодо товариства та

збереження пропорційності в управлінні товариством. Тому застосування переважного права у випадку продажу частки (акцій) одному із учасників (акціонерів) товариства буде виправданим та гарантуватиме рівні можливості для всіх учасників (акціонерів), які залишатимуться в товаристві.

На підставі зазначеного можна зробити такі висновки. Застосування в господарських товариствах конструкції переважного права потребує збалансування прав та інтересів всіх учасників (акціонерів) товариств, як тих, що залишаються в ньому, так і того, який унаслідок відчуження своєї частки вибуває із товариства. Такої мети може бути досягнуто тільки через встановлення у законодавстві чіткої системи взаємних прав та обов'язків і узгодженого порядку їх здійснення відповідно до призначення й основних принципів застосування конструкції «преважного права», що зводяться до такого: забезпечення можливості для здійснення кожним із учасників (акціонерів) контролю над входженням (вступом) до товариства третіх осіб; забезпечення майнових інтересів учасників (акціонерів) у збільшенні майнової участі в товаристві та отриманні від цього відповідних майнових переваг; забезпечення умов для збільшення обсягу права на управління та збереження пропорційності в управлінні товариством, а також отримання інших немайнових переваг, що залежать від обсягу права на управління.

1. Белкін М. Л. Актуальні питання обігу акцій закритих акціонерних товариств / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Акт. питання цив. та госп. права. – 2008. – № 2.

2. Белкін М. Л. Зміни до законодавства про третейське судочинство як фактор зниження «прорейдерської» активності третейських судів / М. Л. Белкін, Л. М. Белкіна // Акт. питання цив. та госп. права. – 2009. – № 3.

3. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. – К., 2010. – 312 с.

4. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Е. Р. Кибенко. – Киев, 2003.

5. Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права на придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісн. госп. судочинства. – 2009. – № 6.

6. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. І. Крат. – Х., 2008.

7. Майданик Р. А. Проблеми судової практики з питань переважного права купівлі акцій ЗАТ / Р. А. Майданик // Прав. тиждень. – 2007. – № 42 (63).

8. Отцевич Є. До питання реалізації переважного права на придбання майна ЗАТ / Є. Отцевич // Юрид. авангард. – 2009. – № 1.

9. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения / И. В. Спасибо-Фатеева. – Харьков, 1998.

10. Томчишен С. В. Особливості здійснення, охорона та захист переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному (складеному) капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики / С. В. Томчишен // Акт. питання цив. та госп. права. – 2010. – № 3.

11. Томчишен С. В. Укладення договору за рішенням суду: питання теорії та практики / С. В. Томчишен // Акт. питання цив. та госп. права. – 2009. – № 5.

12. Яроцький В. Л. Цивільно-правові засоби забезпечення оборотоздатності корпоративних прав (коментар чинного законодавства, огляд судової практики та аналіз доктрини) / В. Л. Яроцький // Акт. питання цив. та госп. права. – 2007. – № 4–5.

Ульянова Г.О.

к.ю.н., доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ПОВНОГО ТОВАРИСТВА ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ТОВАРИСТВА

Однією із традиційних ознак юридичних осіб, в тому числі й господарських товариств, є самостійна відповідальність за зобов'язаннями, відсутність відповідальності учасників юридичної особи за її боргами. Однак, як і з будь-якого правила встановлюються виключення, чинним законодавством передбачено випадки, в яких на учасників товариства все ж таки покладається відповідальність за його зобов'язаннями. Поміж видів господарських товариств, передбачених у Законі України «Про господарські товариства», Цивільному кодексі України, в тій чи іншій мірі відповідальність за зобов'язаннями товариства покладається на учасників товариства з додатковою відповідальністю, повних товариств та повних учасників командитних товариств. У найбільш не вигідному становищі перебувають учасники повних товариств та повні учасники командитних товариств, так як несуть відповідальність всім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення. У зв'язку з цим важливе значення для забезпечення ефективного функціонування товариств, гарантування прав кредиторів та беззаперечно прав самих учасників повних та командитних товариств важливе значення має належне правове регулювання питань відповідальності учасників за зобов'язаннями товариства.

Нажаль положення законодавства України про повні товариства не можна визнати узгодженими та такими, що забезпечують права як товариства, так його учасників. Серед основних положень, які потребують урегулювання слід виділити такі.

По-перше, визначення моменту з якого настає відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства. Так, відповідно до ст. 124 ЦК України у разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення. Натомість Закон України «Про господарські товариства» (ст.74) передбачає, що учасники несуть солідарну відповідальність за товариство у недостатній частині усім своїм майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення, якщо при ліквідації повного товариства виявиться, що наявного майна не вистачає для сплати всіх боргів. Хоча ЦК України не зазначається про настання відповідальності саме при ліквідації, на нашу думку така відповідальність має наставати обов'язково, так як основною метою встановлення такої відповідальності є, зокрема забезпечення прав та інтересів кредиторів такого товариства, яке має існувати на будь якій стадії функціонування товариства.

По-друге, встановлення відповідальності за зобов'язаннями товариства після припинення участі у товаристві. Закон України «Про господарські товариства» не покладає на учасників відповідальність за зобов'язаннями товариства, після припинення участі у товаристві. Слід зазначити, що покладання відповідальності на учасників повного товариства за його зобов'язаннями після припинення участі у товаристві, передбачено за законодавством багатьох зарубіжних країн. Так, у Франції кредитор повинен пред'явити попередню вимогу до всього товариства і лише після цього – до будь-якого учасника. Відповідальність перед кредиторами несуть навіть ті члени повного товариства, які вибули з нього, оскільки зобов'язання виникли під час їх перебування у товаристві. Така відповідальність зберігається протягом п'яти років з часу виходу з повного товариства. Відповідно до Цивільного кодексу Російської Федерації (ст. 75) учасник, який вибув з товариства несе відповідальність за зобов'язаннями товариства, які виникли до його вибуття з товариства, нарівні з іншими учасниками протягом двох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, в якому він вибув. Особа, яка передала всю свою частку іншій особі також відповідає 2 роки.

На відміну від Закону ЦК України передбачає відповідальність учасника, який вибув із товариства, за зобов'язаннями товариства протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув з товариства. Така норма ЦК України викликає декілька запитань. По-перше, відповідальність за зобов'язаннями повного товариства та, відповідно, повних учасників командитного товариства,

після припинення участі у товаристві настає лише у разі вибуття. Відповідно, учасник, який припинив участь у товаристві у зв'язку із відступленням своєї частки іншій особі, або у зв'язку із виходом чи виключенням, відповідальність за зобов'язаннями товариства нести не буде. На нашу думку, таке положення законодавства ставить сторони дещо у нерівне становище, крім того вважається недоречним звільнити учасника від відповідальності за зобов'язаннями товариства у разі його виключення. Адже недобросовісні дії, за які його виключено, вчинені до моменту виключення можуть й стати однією з причин, які призвели до недостатності у товариства майна, необхідного для задоволення вимог кредиторів. По-друге, перелік випадків, у яких учасник повного товариства та повний учасник командитного товариства може бути визнаний таким, що вибув з товариства. Відповідно до ст. 129 ЦК України одним із випадків, коли учасник може бути за рішенням товариства визнаний таким, що вибув, є смерть учасника або оголошення його померлим – за відсутності спадкоємців. Виникає питання, якщо у фізичної особи відсутні спадкоємці, як на особу, що вибула у зв'язку з її смертю, може покладатись відповідальність за зобов'язаннями товариства протягом трьох років після вибуття.

По-третє, покладання відповідальності за зобов'язаннями товариства на спадкоємців учасника повного товариства. ЦК України питання щодо відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями товариства чітко не регулює. Відповідно до ст. 69 Закону правонаступник (спадкоємець) несе відповідальність за борги учасника, що виникли за час діяльності товариства, перед повним товариством, а також за борги товариства перед третіми особами. Однак таке формулювання норми закону потребує конкретизації, зокрема щодо таких питань: спадкоємець несе відповідальність за умови вступу до товариства чи незалежно від вступу до товариства; в яких межах спадкоємці мають нести відповідальність до товариства; в яких межах спадкоємці мають нести відповідальність – всім своїм майном чи лише в межах майна, отриманого у спадок. Вважається, що у разі відмови спадкоємця вступити до товариства чи відмови учасників прийняти спадкоємця до товариства відповідальність за зобов'язаннями товариства може покладатись на спадкоємця лише в межах отриманого ним спадку. Про повну відповідальність всі майном, належним спадкоємцю, мова може йти лише за умови вступу спадкоємця до товариства.

На нашу думку, більш повно питання відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями повного товариства визначено у ЦК Російської Федерації. Відповідно до ст. 78 Кодексу спадкоємець, який не вступив до товариства несе відповідальність, яку б ніс учасник що вибув протягом

двох років в межах майна, яке перейшло йому від учасника, який вибув. В зазначеній статті чітко визначено умови, межі та строк, протягом якого спадкоємці несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Таким чином, чинне законодавство, яке регулює умови відповідальності учасників повних товариств за зобов'язаннями товариства, потребує уточнення та узгодження норм Закону України «Про господарські товариства» та Цивільного кодексу України, особливо в частині відповідальності у разі припинення участі у товаристві.

Харитонов Є.О.

докт. юрид. наук, проф., зав. кафедрою цивільного права НУ ОНЮА

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ ЗАКОУ ТА АНАЛОГІЇ ПРАВА У ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЙ

В зв'язку з цим, що цивільне законодавство не здатне, та й не призначене, встановлювати норми на всі випадки життя, виникає проблема так званих „прогалин у праві (законодавстві)” та їхнього подолання.

При визначенні поняття „прогалина в праві (законодавстві)” йдеться лише про ті відносини, які можливо врегулювати за допомогою права. Скажімо, не є предметом правового регулювання особисті стосунки учасників господарського товариства, внаслідок чого відсутність відповідних норм у цивільному праві (законодавстві) не можна розглядати як недолік правового регулювання. Разом із тим, прогалиною цивільного законодавства виправдано вважати відсутність у ньому норм, присвячених особливостям організаційних форм товарної біржі, її створення та функціонування.

Таким чином, прогалина у цивільному законодавстві може бути визначена як неповнота у формі вираження цивільного права стосовно фактів суспільного життя, котрі знаходяться в сфері цивільно-правового регулювання. Такі прогалини можуть бути реальними та формальними.

Реальні прогалини означають дійсну відсутність правового регулювання суспільних відносин, що знаходяться в сфері дії цивільного законодавства.

Формальні прогалини відображають такий стан речей, коли те чи інше питання законодавством прямо не врегульоване, але відповідь на нього можна знайти шляхом аналізу та різноманітних прийомів тлумачення правових норм. Очевидно, такою формальною прогалиною слід вважати згадану вище відсутність у цивільному законодавстві норм, присвячених особливостям організаційних форм товарної біржі, її створення та функціонування, оскільки шляхом тлумачення норм ЦК Укра-

їни, присвячених організації та діяльності господарських товариств, а також норм Закону України «Про акціонерні товариства» можна дійти висновку, що відповідні питання можуть бути вирішені шляхом застосування аналогії зазначених норм.

Констатувавши наявність прогалин в цивільному праві, як нормального для цієї галузі явища, котре є наслідком реалізації принципу приватного права: „Дозволено все, що не заборонено законом”, зазначимо, що наслідком існування таких прогалин може бути:

- 1) подолання прогалин без внесення змін у цивільне законодавство;
- 2) усунення прогалин шляхом відповідних змін у законодавство.

Другий із зазначених способів виглядає більш радикальним, хоча є менш типовим для цивільного права. Можна, навіть, припустити, що підставою його застосування часто є прагнення законодавців усунути раніше допущені недбалості при прийнятті акта законодавства. Наприклад, внесення Законом України від 19 червня 2003 р. змін у ст. 249, 316 та ін. ЦК України ще до набрання останнім чинності, свідчить лише про недостатньо уважний підхід законодавців до змісту деяких норм при прийнятті ними Кодексу у третьому читанні. (Якщо виходити з того, що акти корпорації є специфічною формою цивільного законодавства, то можна зробити висновок, що вони можуть слугувати спеціальним засобом подолання прогалин у цивільному праві. Однак, зазначена проблематика є предметом окремого дослідження, а тому це питання залишаємо тут поза увагою).

Забезпечити подолання прогалин без внесення змін у цивільне законодавство, передусім, призначені такі засоби, як аналогія закону і аналогія права (ст. 8 ЦК України).

Оскільки терміном „аналогія” позначають подібність у якихось про-явах між речами та явищами, які відрізняються іншими рисами, то в широкому значенні в праві під „аналогією” розуміють поширення певних норм на випадки, не передбачені у цих нормах, але суттєво подібні до них.

З врахуванням такого широкого тлумачення терміну „аналогія” в літературі йдеться про різні види аналогії:

- 1) аналогію практики, яка має місце у процесі застосування права,
- 2) „легальну аналогію”, коли у законодавчому акті міститься вказівка на застосування норм, які регулюють одні відносини, до інших відносин [1, С. 86]. Прикладом „легальної аналогії” є ст. 716 ЦК України, де вказано, що до договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, договір контракції

або інші договори, елементи яких містяться в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Але варто зазначити, що „легальна аналогія” є не засобом подолання прогалин у цивільному законодавстві, а прийомом правового регулювання, котрий застосовується з міркувань своєї „економії зусиль” для регулювання однотипних відносин.

Тому „класичним типом” подолання прогалин у праві є вирішення проблем, які тут склалися, без внесення змін у цивільне законодавство є аналогія, яка має місце у процесі застосування права.

Така аналогія поділяється на аналогію закону та аналогію права.

Застосування аналогії закону можливе за таких умов:

1) відносини сторін знаходяться у сфері дії цивільного права, тобто, є цивільними відносинами (ст.1 ЦК);

2) вказані цивільні відносини не врегульовані ЦК, іншими актами цивільного законодавства або договором;

3) існують норми, що регулюють схожі за змістом цивільні відносини.

Але тут варто звернути увагу на ту обставину, що частина 1 ст. 8 ЦК передбачає, що аналогія закону може мати місце, якщо цивільні відносини не врегульовані актами цивільного законодавства або договором. Звідси можна зробити висновок, що положення ст. 8 ЦК стосуються лише судових органів. Адже, як впливає з неї, аналогія закону може мати місце лише тоді, коли цивільні відносини не врегульовані ні законодавством, ні договором. Отже, врегулювавши свої відносини, наприклад, договором про заснування товариства, його сторони (засновники товариства) не можуть вдаватися до аналогії: їхня угода усуває для них таку можливість.

Таким чином, цивільно-правовий договір згідно із його концепцією, відображеною у ст. 6 ЦК України, може слугувати засобом подолання прогалин у цивільному законодавстві, замінюючи собою чи «витісняючи» при цьому певною мірою такий засіб, як аналогія закону (особливо це стосується договорів про заснування товариства).

Якщо використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин неможливо (наприклад, через відсутність норм, що регулюють подібні відносини), то застосовується аналогія права, тобто, використовуються загальні засади цивільного законодавства, встановлені ст.3 ЦК.

Умови застосування аналогії права:

1) відносини сторін знаходяться у сфері дії цивільного права, тобто, є цивільними відносинами;

2) вказані цивільні відносини не врегульовані ЦК, іншими актами цивільного законодавства або договором;

3) відсутні норми, що регулюють схожі за змістом цивільні відносини.

Аналогію права можуть використати суб'єкти цивільного права (зокрема учасники корпоративного утворення), обираючи для себе при укладенні договору, не передбаченого законом, орієнтири змісту (умов останнього). Крім того, аналогію права може використати будь-який орган чи особа, що здійснює цивільну юрисдикцію (застосовує цивільно-правові норми): суди усіх рівнів, прокурори, нотаріуси тощо.

Підсумовуючи викладене, можна зробити загальний висновок, що подолання прогалин у цивільному праві (законодавстві), яке регулює корпоративні відносини без прийняття актів цивільного законодавства можливе, передусім, за допомогою таких заходів як застосування аналогії закону або аналогії права, а також шляхом укладення учасниками корпоративних утворень договорів («корпоративних договорів») у галузі цивільних відносин, які не врегульовані цивільним законодавством.

1. Боннер А.Т. Применение нормативных актов в гражданском процессе. – М.: Юрид. лит., 1980. – 160 с.

Харитонova O.I.

доктор юрид. наук, професор, зав. кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права НУ «ОЮА»

ОРГАНІЗАЦІЙНІ КОРПОРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Оскільки проблеми корпоративного права все більше привертають увагу науковців і практиків, виникає нагальна проблема формування теоретичного підґрунтя останнього, визначення його основних категорій та понять. Однією з основних категорій, що потребують ретельного доктринального аналізу, є корпоративні правовідносини, а надто такий їх специфічний вид, як правовідносини організаційні. Це зумовлено тією обставиною, що організаційні правовідносини є чи не самою дискусійною категорією цивільного права, а питома вага цих правовідносин у корпораціях є досить великою.

Таким чином, нарізла нагальна необхідність звернутися до дослідження організаційних правовідносин у сфері корпоративного права.

Починаючи аналіз організаційних відносин, слід зазначити, що ім властиві:

а) особливості змісту (складаються з організаційних дій (немайнових, неособистих тощо), спрямованих на впорядкування (нормалізацію) тих відносин, які «організуються»;

б) особливості об'єкту (ним є впорядкованість відносин, зв'язків, дій учасників відносин, які «організуються»);

в) особливості безпосередніх цілей (ними є впорядкування, організованість, «нормалізація» відповідного процесу передавання майна, виконання робіт тощо).

На цьому підґрунті організаційні відносини визначають як побудовані на засадах координації або субординації соціальні зв'язки, що спрямовані на впорядкування (нормалізацію) інших суспільних відносин, дій їхніх учасників або на формування, реорганізацію, припинення соціальних утворень [1].

З врахуванням викладеного, характерними рисами цивільних організаційних правовідносин можна визначити такі властивості останніх:

1. Специфіка нормативного підґрунтя організаційних відносин зумовлена вирішальним значенням для їхнього регулювання актів цивільного та ін. законодавства.

Хоча значна частина суспільних відносин, що виникають у сфері господарювання, регламентується іншими правовими засобами – індивідуальними актами (правозастосовчими актами), правочинами, актами реалізації прав та обов'язків, деякі відносини – діловими звичаями, судовими та адміністративними прецедентами, проте, провідне місце в ній посідає правова норма, оскільки вона встановлює загальну програму поведінки учасників шляхом надання їм суб'єктивних прав і встановлення відповідних юридичних обов'язків. Вона має забезпечити організованість, стабільність, визначеність відносин у відповідній сфері суспільного життя – у нашому випадку, у сфері господарювання.

2. Специфічним є суб'єктний склад цивільних організаційних відносин, оскільки тут одним із суб'єктів завжди має бути носій владних повноважень. Саме владний характер статусу одного із суб'єктів відносин надає цим стосункам особливого змісту, зумовлюючи конструкцію, яка дозволяє одному із суб'єктів застосовувати засоби владного правового тиску.

3. Об'єктом (предметом) цивільно-правових організаційних відносин є суспільні відносини, які підлягають організації (впорядкуванню) у сфері господарювання.

4. Змістом цивільних управлінських (організаційних) відносин є права і обов'язки, які виникають у процесі регулювання і залежать від функцій останнього. У свою чергу, зазначені функції також відобража-

ють специфічні риси цивільно-правових управлінських (організаційних) відносин.

5. Особливості реалізації норм в процесі регулювання цивільних відносин, внаслідок чого фактичні відносини перетворюються в цивільно-правові. З ними пов'язана специфіка підстав виникнення цивільно-правових управлінських (організаційних) відносин, якими завжди є правомірні дії суб'єктів, що відповідають приписам норм цивільного та ін. законодавства і полягають у набутті, використанні прав, виконанні чи дотриманні юридичних обов'язків у сфері організації господарювання (підприємництва), визначають реалізацію цих норм.

Звідси випливають ще й такі характерні риси організаційних цивільних правовідносин:

1) вони не є самодостатніми, а ніби обслуговують інші, основні цивільні правовідносини, виступаючи засобом впорядкування останніх;

2) зазначений зв'язок організаційних цивільних правовідносин з іншими цивільними правовідносинами може мати неоднакове значення і неоднакову конкретну спрямованість у залежності від того, про який конкретний етап у розвитку майнових або особистих немайнових цивільних відносин йдеться;

3) зв'язок організаційних цивільних правовідносин з іншими цивільними правовідносинами за своїм змістом може бути неоднаковим. У одних випадках організаційні правовідносини виступають як своєрідна організаційна передумова формування, зміни або припинення того чи іншого цивільно-правового зв'язку суб'єктів, в інших – організаційно-правові відносини є одним з елементів цивільних правовідносин, які вже існують [2].

Специфічними є також підстави виникнення організаційних цивільних правовідносин. Хоча у деяких випадках вони виникають на підставі договору або у процесі його виконання, але більш властивими для їхнього виникнення, зміни або припинення є такі підстави як публічний акт (акт управління, адміністративний акт тощо). Крім того, це може бути односторонній правочин «ініціативного» учасника цивільних відносин (наприклад, спадкодавця-заповідача, заповіт якого слугує підставою виникнення певних спадкових правовідносин у майбутньому).

З врахуванням викладеного організаційні цивільні правовідносини можна визначити як побудовані переважно на засадах формальної або фактичної субординації регулятивні цивільні правовідносини, що спрямовані на впорядкування інших цивільних відносин шляхом владного впливу на дії їхніх учасників або шляхом формування, реорганізації, припинення соціальних утворень.

2) ті, що виникають у сфері господарського обігу (до таких правовідносин належать відносини, пов'язані зі створенням та реєстрацією суб'єктів підприємницької діяльності; корпоративні правовідносини у господарських товариствах тощо);

1) ті, що виникають у сфері звичайного цивільного обігу (до таких правовідносин належать організаційні відносини, пов'язані з укладенням, зміною та виконанням договору; спадкуванням; відшкодуванням шкоди тощо);

Звертаючись до поняття корпоративних організаційних правовідносин, слід зазначити, що ст. 167 ГК визначає корпоративні права як права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У такому сенсі корпоративні права є елементом корпоративних правовідносин. Тому, передусім, маємо визначитися щодо розуміння правової природи останніх.

Корпоративні відносини – це суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі створенням юридичних осіб та участю в їх діяльності.

Корпоративні правовідносини – це корпоративні відносини, врегульовані нормами права.

Корпоративні правовідносини можуть бути як майнового, так і немайнового характеру (але й будучи немайними, вони пов'язані з майновими правами), всі вони зобов'язальні та відносні, значна частина з них має організаційний характер[3].

На думку О.М. Вінник, корпоративні відносини – це відносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб. Вони є різновидом господарських відносин [4].

В.С. Щербина, підтримуючи О.М.Вінник, разом із тим, зазначає, що здається помилковим висновок про те, що корпоративні відносини є різновидом передбачених ГК організаційно-господарських відносин, що складаються між суб'єктами господарювання і суб'єктами організа-

ційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

На його думку, це звужує їх зміст, бо виключає відносини майнового характеру (на отримання прибутку тощо) і не охоплює частину відносин, передбачених ч.6 ст.3 ГК.

Натомість, В.С. Щербина вважає, що корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних:

1) організаційно-господарських (між засновниками і господарським товариством у процесі корпоративного управління; між засновниками і органами створеного ними господарського товариства у процесі корпоративного управління; між органами господарського товариства у процесі корпоративного управління);

2) майново-господарських (між учасниками і товариством щодо розподілу прибутку і одержання дивідендів; щодо відчуження частки, цінних паперів тощо; між учасниками і товариством щодо виконання зобов'язань перед товариством по майновій участі, внесення вкладів (оплати акцій) тощо) [5].

Загалом до цієї позиції близький В.М. Кравчук, який вважає, що корпоративні правовідносини мають комплексний характер: охоплюючи зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий тощо елементи [6].

Як здається, з висновком щодо складного (комплексного) характеру корпоративних правовідносин можна погодитися, зазначаючи при цьому, що значна їх частина має цивілістичну природу.

Оскільки організаційні корпоративні правовідносини можуть бути цивільними, а можуть і не бути такими, то слід розрізняти організаційні корпоративні адміністративні правовідносини і організаційні корпоративні цивільні правовідносини. Відтак, організаційні корпоративні цивільні правовідносини можна визначити як побудовані переважно на засадах формальної або фактичної субординації регулятивні цивільні правовідносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення корпорацій (юридичних осіб) між їхніми учасниками, котрі виступають як учасники цивільних відносин.

1. Красавчиков О.А. Гражданские организационно-правовые отношения // Антология уральской цивилистики. 1925 – 1989: Сборник статей. – М.: «Статут», 2001. – С. 161 – 163.

2. Красавчиков О.А. Гражданские организационно-правовые отношения // Антология уральской цивилистики. 1925 – 1989: Сборник статей. – М.: «Статут», 2001. – С. 165.

3. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – С.7.

4. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах. Автореф. дис... докт. юрид. наук. – К., 2004. – С. 15.

5. Щербина В. Правова природа корпоративних відносин //Українське комерційне право. – № 7. – 2006. – С. 10 – 14

6. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005. – С.7–8.

Хлопан В.Б.

*начальник Івано-Франківського територіального управління
ДКЦПФР*

Саракун І.Б.

*к.ю.н., ст. наук. співр. лабораторії корпоративного права НДІ
ППП НАПрН України*

Діяльність ДКЦПФР у сфері охорони корпоративних прав

У науковій літературі питання охорони права (в т.ч., корпоративних прав) розглядалися такими дослідниками як Я.М.Шевченко, Р.Б.Шишка [1], І.В.Спасибо-Фатеева, Д.І.Погрібний [2; с.96-98], Н.Р.Кобецька, О.В.Кашина [3, с.218-290], та ін. авторами. Теоретично, складність цього словосполучення пов'язують із різними підходами до його розуміння. Зокрема, предметом дискусії стало співвідношення понять «правова охорона» і «правовий захист». Так, на думку Я.М. Шевченко «поняття охорони включає в себе поряд із заходами економічного, політичного, ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регулювання суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, що їх породжують (регулятивні норми), також і заходи, спрямовані на повнення чи визнання прав у разі порушення чи оспорювання їх, а саме – захист (охоронні норми)» [4, с.130]. Щодо поняття «захисту», то зокрема, І.В.Спасибо-Фатеева визначає його як міру дозволеної поведінки правомочної особи, що виражена у можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати відносно зобов'язаної особи заходи державно-примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб'єктивного права або відновлення його у попередній стан чи покарання за порушення [5, с.234]. Виходячи із зазначених понять стає зрозумілим, що поняття охорони корпоративних прав ширше, ніж поняття захисту; а останнє – охоплюється попереднім.

Не вдаючись до висвітлення різних наукових підходів щодо цих теоретичних понять, та, в цілому, погоджуючись із наведеними визначення-

ми, відзначимо, що до діяльності Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР, Комісія) цілком застосовуваними є обидва терміни, оскільки вона здійснює свої повноваження як у сфері захисту, так і охорони корпоративних прав. Як вірно вказує Н.Р.Кобецька, ДКЦПФР можна вважати найбільш дієвим органом, серед державних органів, що здійснюють функцію управління, регулювання та контролю у сфері охорони корпоративних прав [3, с.222].

Її правовий статус визначений Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [6] та Указом Президента України від 14.02.1997 р. «Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку в Україні» (частково втратив чинність на підставі Рішення Конституційного Суду України №3-рп/2008 від 01.04.2008 р.) [7]

З метою виконання покладених функцій Комісія має право: в разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів ДКЦПФР вносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій, або анулювати їх; здійснювати контроль за достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і саморегульованими організаціями, та її відповідності встановленим вимогам; проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності, а також перевірки та ревізії діяльності емітентів щодо стану корпоративного управління та здійснення операцій з розміщення та обігу цінних паперів; надсилати обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства; надсилати матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність, якщо до компетенції комісії не входить накладення адміністративних стягнень за відповідні правопорушення; надсилати матеріали в органи Антимонопольного комітету України у разі виявлення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; порушувати питання про звільнення з посад керівників фондових бірж та інших установ інфраструктури фондового ринку у випадках недодержання ними чинного законодавства України, з метою захисту інтересів інвесторів та громадян; призначати тимчасово (до двох місяців) керівників фондових бірж, депозитаріїв та інших установ інфраструктури фондового ринку, зупиняти або припиняти допуск цінних паперів на фондові біржі або торгівлю ними на будь-якій фондовій

біржі, зупиняти кліринг та укладення договорів купівлі-продажу цінних паперів на фондових біржах на певний термін для захисту держави, інвесторів; зупиняти на підставі рішення Комісії внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів певного емітента або певного власника на строк до усунення порушень, що стали підставою для прийняття такого рішення; звертатися до судів із запитом щодо надання інформації про знаходження у них на розгляді справ щодо цінних паперів та корпоративного управління у зв'язку з розглядом Комісією питань діяльності відповідних емітентів та професійних учасників ринку цінних паперів; узагальнювати практику застосування законодавства з питань корпоративного управління; здійснювати інші права, передбачені законом (ст.8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»).

Щодо права на участь в управлінні справами акціонерного товариства (далі – АТ), то воно полягає у можливості здійснення цілої низки прав, які не обмежуються тільки участю у загальних зборах. Воно також реалізується шляхом здійснення прав щодо формування органів управління товариства, порядку прийняття ними рішень, тощо. Вказані повноваження акціонера залежать від порядку скликання зборів, форми їх проведення, порядку голосування, визначення кворуму і т. ін. Відтак, це безумовне право включає цілу низку дій щодо його реалізації і досить часто стає об'єктом зловживань та потребує належної охорони з боку державних органів ще на початковому етапі його реалізації.

Безпосередньому проведенню загальних зборів передують процедура реєстрації акціонерів (їх представників), які прибули для участі у зборах. Окрім депозитарія (реєстратора), до цього процесу можуть залучатися й представники ДКЦПФР. Вони можуть призначатися у таких випадках: за зверненнями акціонерів (у тому числі державних органів, які уповноважені управляти державною часткою у статутному фонді товариства); за зверненням органів управління акціонерного товариства; за зверненням реєстратора - у випадку, якщо організація загальних зборів згідно з договором з товариством покладається на реєстратора; за ініціативою Комісії та/або її територіальних управлінь; зверненням інших державних органів, що здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів для участі у загальних зборах у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством [8]. Звернення акціонерів та юридичних осіб з цього приводу повинні подаватися до Комісії не пізніше як за 20 днів до проведення загальних зборів. У свою чергу, в ч.4 ст.40 ЗУАТ зазначається, що для проведення такого

контролю представники ДКЦПФР повинні до початку реєстрації повідомити про це акціонерне товариство [9].

Відповідно до Положення про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств (із змінами від 2001 р.), представники ДКЦПФР уповноважені входити до місця проведення загальних зборів з метою проведення контролю за реєстрацією акціонерів (представників), проте про їх безпосередню участь у них не йдеться. Відтак, представники ДКЦПФР можуть бути присутні лише у якості запрошених, без права втручання у роботу загальних зборів. На практиці, представники ДКЦПФР одразу ж після закінчення реєстрації підписують відповідний протокол, оголошують його присутнім та покидають місце проведення зборів. Така практика Комісії, за словами фахівців, сформувалася з метою недопущення її втягування у корпоративні спори чи конфлікти.

Під час проведення контролю представниками ДКЦПФР перевіряється відповідність реєстру акціонерів встановленим вимогам законодавства щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів (щодо здійснення депозитарної діяльності). Він повинен бути складений на дату проведення загальних зборів у письмовій формі, з прошитими, пронумерованими та прошнурованими сторінками, засвідчений підписом та скріплений печаткою реєстратора (депозитарія). Під час контролю за реєстрацією акціонерів перевіряється відповідність документів, які підтверджують право участі акціонерів або їх представників у загальних зборах, вимогам чинного законодавства та правомірність відмови у реєстрації.

Практика правопорушень на ринку цінних паперів свідчить про те, що АТ не завжди дотримуються встановлених законодавством вимог щодо проведення процедури реєстрації акціонерів. Зокрема, це стосується термінів складання реєстрів. Так, зведений обліковий реєстр власників цінних паперів станом на 17.03.08, який було включено до реєстру власників простих іменних цінних паперів ВАТ «Трест «Міськбуд-4» станом на 18.03.08р. складений не на дату проведення загальних зборів акціонерів. Загальні збори акціонерів ВАТ «Трест «Міськбуд-4» було призначено та проведено 18.03.08 року. Внаслідок цього, за порушення вимог законодавства про цінні папери, нормативних актів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку було винесено постанову про застосування до ТОВ «Компанія «Термінал-Реєстр» санкцію у вигляді попередження [10]. Зазначене порушення фізично не може бути усунено на місці, але в подальшому може бути підставою для визнання рішень загальних зборів (далі – 33) недійсними.

Задля уникнення подібних ситуацій та різного роду зловживань, необхідно залучати представників ДКЦПФР до процесу реєстрації акціонерів. Адже, в межах наданої законодавством компетенції, Комісія як орган держави, таким чином здійснює превентивну, охоронну функцію та унеможливає маніпулювання із складом учасників загальних зборів і приналежністю їм відповідної кількості акцій, а отже й голосів на ЗЗ.

Слід також зазначити, що представники Комісії не вправі переривати чи зупиняти процес реєстрації учасників зборів, навіть при виявленні явних ознак порушень. При виявленні порушень (невідповідність реєстру, неправомірна відмова у проведенні реєстрації, недопущення учасників до місця проведення реєстрації), членами робочої групи робиться відповідний запис у протоколі проведення контролю, вилучаються документи, що підтверджують факт порушення, відбираються пояснення. При наявності технічних засобів, на місці може бути складено акт (протокол) про правопорушення, однак сам розгляд справи та винесення рішення по ній відбувається вже по закінченню реєстрації та зборів. У випадку виявлення ознак кримінального злочину, представники Комісії вправі звернутися до правоохоронних органів, але досить часто, навіть у випадку прибуття останніх, час реєстрації спливає і в подальшому відновити порушене право можливо тільки у судовому порядку. У такому випадку, протокол проведення контролю, складений працівниками Комісії із зазначенням порушень, є вагомим доказом та підставою для визнання рішень ЗЗ недійсними.

Водночас окремі питання щодо організації та проведення загальних зборів залишається поза межами належного нормативного регулювання, і як наслідок, без належної охорони з боку компетентних органів. Так, наприклад, на практиці мають місце випадки, коли ЗЗ акціонерів проводилися протягом двох днів (ЗУ Про господарські товариства такого порядку не передбачає, але і не забороняє). Тому виникає питання про чинність цього реєстру. Адже підрахунок кількості голосів здійснюється перед початком ЗЗ за результатами реєстрації для участі у них. Тобто наступного дня реєстрація не відбувається. Відповідно, кількість акціонерів, що беруть участь у загальних зборах «де-факто» може зменшитися, а «де-юре» – та сама. Або навпаки, особи прибули другого дня для участі у ЗЗ, але не внесені до реєстру. Це може бути з різних причин, зокрема, особа в перший день ще не була власником акцій, а набула його у другий день проведення зборів. Крім того, відомі випадки, коли частина акціонерів, попередньо зареєструвавшись, внаслідок протесту чи з інших причин, покидають збори в ході їх проведення. Кворум при цьому не змінюється і голосування та прийняття рішень здійснюються

ся голосами, що залишилися. Тому, на рівні законодавства необхідно передбачити й такі випадки. Тут видається доцільним проводити реєстрацію акціонерів і другого дня (враховуючи кворум) і підраховувати голоси за дійсною, фактичною присутністю акціонерів. Це стосується і прийняття рішень із голосування по питаннях порядку денного. Слід також враховувати, що при неможливості особистої участі у ЗЗ ці повноваження можна передати представнику акціонера, які визначаються змістом довіреності, що може містити пряму вказівку щодо голосування з питань порядку денного (усіх або конкретних).

Потрібно також зазначити, що участь представника ДКЦПФР у реєстрації – це право (за незначним винятком – далі по тексту), а не обов'язок Комісії, рішення щодо якого вона приймає самостійно.

Представництво Держави на загальних зборах акціонерів здійснюють представники Фонду державного майна (їх регіональні представники) згідно довіреності. У товариствах, де державна частка перевищує 25%, присутність представників Комісії на реєстрації акціонерів є обов'язковою [8]. Підставою для відмови у призначенні представників для проведення контролю за реєстрацією є порушення 20-денного терміну подання відповідного звернення та у випадку, якщо звернення не є обґрунтованим та не містить відомостей, потрібних для прийняття Комісією відповідного рішення про призначення представників.

У разі не надання керівником виконавчого органу акціонерного товариства (або реєстратора) або особою, яка його заміщує, під час контролю за проведенням реєстрації акціонерів, документів, які використовувалися під час реєстрації, або в разі подання в них недостовірної інформації, керівник контрольної групи відповідно до письмового доручення порушує справу про правопорушення та складає акт (для юридичних осіб) про правопорушення на ринку цінних паперів; складає протокол (для фізичних осіб) про правопорушення на ринку цінних паперів за неподання або подання недостовірної інформації.

У випадку виявлення порушень можуть бути застосовані санкції безпосередньо Комісією (відповідно до її компетенції) або ж направлені документи до правоохоронних органів. Компетенція ДКЦПФР щодо накладення адміністративних стягнень та інших санкцій за порушення законодавства визначена ст.11-12 Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» і Правилами розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затвердженими Рішенням ДКЦПФР від 11.12.2007 р. №2272 (із змінами від 20.10.2009 р.) [11]. Згадані Правила визначають порядок та

строки розгляду ДКЦПФР справ про порушення громадянами, посадовими особами та юридичними особами вимог законодавства на ринку цінних паперів. Розділ 17 правил визначає санкції, які застосовуються за правопорушення на ринку цінних паперів. Зокрема, відповідно до п.1.9 за порушення емітентом чи професійним учасником ринку цінних паперів порядку ведення системи реєстру власників іменних цінних паперів, що призвело до втрати системи реєстру (її частини), а також ухилення від внесення змін або внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру або до системи депозитарного обліку – у розмірі від 5 до 10 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Трапляються випадки, коли представникам ДКЦПФР не надаються необхідні документи, чи не розпочинається за їх присутності процедура реєстрації акціонерів.

Так, наприклад, у справі за позовом ЗАТ «Рівненський ливарний завод» до Рівненського територіального управління ДКЦПФР про скасування постанови №022-РІ від 22 березня 2006 р. про накладення санкцій за правопорушення на ринку цінних паперів (ухвала від 31 березня 2009 р. №К-35425/06) судами встановлено, що на підставі звернення прокуратури Рівненської області від 23.02.2006 р. за №07-23с06, за рішенням начальника Рівненського територіального управління ДКЦПФР до ЗАТ «Рівненський ливарний завод» була направлена контрольна група для здійснення контролю за реєстрацією акціонерів для участі в ЗЗ. 23.02.2006 р. – територіальне управління повідомило керівника виконавчого органу цього ЗАТ про призначення представників для контролю та визначило перелік документів, необхідних для контролю у термін до 16.00 год 23 лютого 2006 р. Повідомлення отримано позивачем о 14.10 год 23 лютого 2006 р. о 9.00 год.

Зважаючи на відмову керівника виконавчого органу ЗАТ у наданні контрольній групі документів, та з огляду на те, що реєстрація не розпочиналася, керівником контрольної групи було підготовлено письмовий запит про надання у термін до 9.50 год необхідних документів, які вимагалися раніше, а також оформлення у письмовій формі пояснень осіб, відповідальних за реєстрацію, щодо причини не проведення реєстрації. Керівник виконавчого органу позивача відмовився від особистого отримання зазначеного запиту, у зв'язку з цим, даний запит був поданий через приймальню підприємства о 9 год 50 хв. Однак в установлений термін жодних документів не було надано. У зв'язку з допущеними правопорушеннями керівником контрольної групи було винесено постанову про порушення справи на ринку цінних паперів у відношенні ЗАТ.

Згідно з п.3.4 Положення про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у ЗЗ АТ, контрольній групі надано право, окрім іншого, вимагати та отримувати для контролю потрібні документи та іншу інформацію у зв'язку з реалізацією своїх повноважень з контролю.

Пунктом 4.5. цього Положення передбачено право керівника контрольної групи порушувати справу про правопорушення на ринку цінних паперів за неподання або подання недостовірної інформації у разі ненадання керівником виконавчого органу АТ під час контролю за проведенням реєстрації акціонерів, документів, які використовувалися під час реєстрації.

Вищий адміністративний суд України підтримав позицію апеляційного адміністративного суду про те, що наявність у контрольної групи територіального управління ДКЦПФР відповідних повноважень прямо залежить від настання конкретної події – реєстрації акціонерів для участі у ЗЗ АТ.

Оскільки, реєстрація акціонерів для участі в ЗЗ ЗАТ не проводилась, як не проводились і самі ЗЗ, то у територіального управління ДКЦПФР не було підстав для реалізації своїх контрольних функцій [12].

Представники ДКЦПФР можуть також фізично не допускатися до участі у загальних зборах. Такі випадки мають місце у разі запланованих рейдерських захоплень товариств (нешодавній приклад таких див.); за наявності маніпулювань із кворумом (для прийняття вигідних рішень на загальних зборах) та в інших ситуаціях, коли ініціатори проведення зборів не зацікавлені у присутності працівників Комісії. За таких обставин ДКЦПФР звертається за допомогою до правоохоронних органів. Тому, якщо Комісія (її територіальне управління) володіє інформацією про можливість недопущення їх представника на загальні збори, - вона заздалегідь повідомляє про це відповідні органи. Проте, треба зазначити, останні не дуже охоче реагують на такі повідомлення.

Як випливає із вищенаведеного ДКЦПФР є достатньо впливовим державним органом, що здійснює охоронну функцію держави, а участь його представника (представника територіального управління) на ЗЗ – є фактом, що забезпечує належну реалізацію цього права. В даному випадку йдеться про неюрисдикційну (позасудову), адміністративну (особа звертається за захистом до уповноважених державних органів) форму захисту даного права. Водночас Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (її територіальні управління) наділені функцією щодо його захисту, оскільки розпорядження про усунення порушень може виносити голова комісії, члени комісії, начальники територіальних органів відповідно до наданих їм повноважень.

1. Шишка Р.Б. Підходи до охорони корпоративних прав // За матеріалами Всеукраїнського науково-практичного семінару «Охорона корпоративних прав» - м. Івано-Франківськ, 1-2- жовтня, 2010 р.
2. Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації. Монографія – Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. – 168 с.
3. Кобецька Н.Р., Кашина О.В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / За заг. ред. В.В.Луця. – Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Шевченко Я.М. Власник і право власності. – К.: Наукова думка, 1994.
5. Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. – Харьков: Право, 1998.
6. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» // Відомості Верховної Ради України, 1996, N 51, ст.292.
7. Указ Президента України від 14.02.1997 р. «Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку в Україні» - <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=142%2F97>
8. Рішення ДКЦПФР про затвердження Положення про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств (із змінами від 2001 р.) - N 199 від 23.12.98 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10 березня 1999 р. (vd981223 vn199) за N 149/3442
9. Закон України «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, N 50-5, ст.384
10. Постанова ДКЦПФР Про застосування санкцій // www.smida.gov.ua
11. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затвердженими Рішенням ДКЦПФР від 11.12.2007 р. №2272 (Із змінами від 20.10.2009 р.).
12. За матеріалами Єдиного державного реєстру судових рішень // www.reyestr.court.gov.ua

Шишка Р.Б.

д.ю.н., професор, завідувачий кафедрою господарського права і процесу МФЮА

Підходи до охорони корпоративних прав

Суб'єктивні цивільні права та охоронювані законом інтереси учасників цивільних правовідносин перетворюється, у декларацію якщо законодавство не має достатніх гарантій їх здійснення. Тож завдання науковців розробляти науково обґрунтовані концептуальні підходи і пропозиції щодо покращення механізму охорони і захисту суб'єктивних прав, у тому числі й корпоративних. Йдеться про статистику законодавства, наявність інтегрованої системи (систем) охорони цих прав та запобігання їх порушення й про динаміку відносин в разі їх порушення і забезпе-

чення швидкого та ефективного їх поновлення і захисту. Така охорона і захист здійснюється в залежності від важливості цих прав у суспільстві, можливих наслідків порушень, специфіки підстав виникнення, правового режиму об'єкта і правового становища суб'єктів.

Охорона корпоративних прав є лише окремим проявом охорони прав взагалі, охорони приватних (цивільних) прав. Проте, внаслідок складності корпоративного права вона має свої прояви по різновидам юридичних осіб, які охоплюються корпоративним правом та специфіці правового становища окремих учасників таких утворень. Очевидно, що охорона прав мажоритарних і міноритарних учасників акціонерного товариства чи повних та неповних товаришів командитного товариства попри спільні риси має певні особливості. Проте у своєму загальному спрямуванні вона має спільні риси як запоруку єдності відходів до засобів, способів та форм охорони корпоративних прав.

Сучасне цивільне законодавство містить загальні та спеціальні норми, які забезпечують охорону суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних правовідносин. Проте, як свідчить практика, порушень корпоративних прав не менше. Тож або не спрацьовують загальні та спеціальні засоби та способи охорони цих прав, або вони легко блокуються порушниками внаслідок загальних вад державного і зокрема судового апаратів.

Охорона корпоративних прав також ускладнюється структурою корпоративних правовідносин, де виникають внутрішні правовідносини усередині корпоративного утворення та передбачають застосування саморегулятивних способів і засобів, а при їх недостатності – можливості застосування зовнішнього впливу, а також зовнішні правовідносини, які виникають між корпоративними утвореннями та іншими учасниками товарообороти. Тут більше ефективний зовнішній гарантії охорони корпоративних прав.

Здавалось, що з прийняттям ЦК України і ГК України та введенням їх у дію, а також низки спеціальних законів охорона корпоративних прав повинна була б поліпшитись на рівні саморегулятивних механізмів та превентивної функції корпоративного права. Проте надії не справдились. Інколи навіть можна говорити про розбалансованість загального правового механізму охорони корпоративних прав, особливо із прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства». В Україні, на превеликий жаль, з легкістю плодяться не досить науково обґрунтовані акти законодавства, ще легше без належного супроводу вводяться в дію, а їх положення досить часто лобіюють інтереси певних корпоративних утворень.

ЦК як основний акт цивільного законодавства може забезпечити загальні підходи до охорони суб'єктивних прав, механізм якої повторюється та уточнюється на рівні спеціальних інститутів цивільного та корпоративного права. Йдеться лише щоб ідея забезпечення охорони цих прав послідовно була в них проведена і не суперечила чи без потреби дублювала загальні положення.

Вважаємо, що ідея охорони прав може слугувати стрижнем правового регулювання у громадянському суспільстві та повинна бути змодельована таким чином, щоб не допустити суперечностей між його моделями (диспозиціями) у актах цивільного законодавства та, попереджувати порушення цього права. Вона повинна забезпечувати саморегуляцію суспільних відносин, упереджувати конфлікти, сприяти швидкому та ефективному відновленню правового становища потерпілих. Тож всі органи держави повинні забезпечувати такі стандарти цивілізованих взаємовідносин держави і людини за яких людина є в центрі турботи держави і відповідно правового регулювання. У такому контексті видається доцільним посилення правової охорони суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів особи. У тому вбачається й можливий засіб не тільки стандартизації поведінки учасників правовідносин й охорони прав, насамперед слабшої сторони котрою, зазвичай, є пересічний громадянин. В корпоративному праві найбільше потерпає дрібний інвестор.

Проте, на наш погляд, у позитивному праві охоронна функція не так виражена як захисна, що заявлена у ст. 12 ЦК України і є стратегічною помилкою. Складається враження, що цивільне законодавство після визначення загальних засад регулювання цивільних правовідносин (гл. 1-2 ЦК України), презюмує наявність порушення суб'єктивних прав. Не дарма гл. 3 ЦК України орієнтує на захист цих прав. На наш погляд тут пропущена одна логічна ланка налагодження цивільного законодавства – забезпечення його охоронної функції. В принципі, досі нема чіткого уявлення про сутність охорони прав та її механізм. Охорона права – досить каучукове поняття, яке собою охоплює все від діяльності державних органів та соціальних інститутів, до нормотворчої та правозастосовної і навіть правозахисної діяльності. Іноді вона асоціюється із ними, зокрема, із захистом прав, зо є звуженим її розумінням. На наш погляд охорона полягає у формуванні масиву норм різного галузевого спрямування які забезпечують статику правовідносин та можливість особи безперешкодно здійснити свої суб'єктивні права, в тому числі й корпоративні.

Це важливо на етапі запровадження нових правовідносин, зокрема корпоративних. Недолуга приватизація без належної охорони прав перетворилась для багатьох українців в фарс, а квазіконструкції корпоративних структур і досі не забезпечують охорони мінори тарних учасників господарських товариств чи більш точніше дрібних інвесторів. Чи не тому дрібне інвестування не має стійких тенденцій зростання.

Ідея охорони корпоративних прав за елементами корпоративних правовідносин видається теоретично та методологічно виправданим. Вона проводиться через загальні та спеціальні інститути законодавства і передбачає самоорганізацію учасників корпорацій. Охорона цих прав починається насамперед із визнання їх загального спрямування: через предмет правового регулювання та його методи. Вони визначають підходи до можливих суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів у корпоративній сфері. при встановленні правового становища учасників цих правовідносин.

Правова охорона у корпоративному праві може здійснюватися й через визначення правового становища носіїв корпоративних прав (власність самої корпорації, власність окремих членів (повне товариство), можливість мати зобов'язальні права на частку в корпоративному майні. Також повинен бути режим законодавчого визначення змісту охоронних зобов'язань.

Охорону корпоративних прав доцільно розглядати як різновид гарантії реалізації прав, свобод та охоронюваних законом інтересів особи. Можливість використання передбачених законом засобів охорони цих прав складає один з обов'язкових елементів суб'єктивного права.

Забезпечення охорони – це форма забезпечення прав особи, що виражає діяльність, спрямовану на недопущення якого-небудь порушення прав шляхом усунення негативних факторів соціального середовища. Сюди також входить й цілеспрямована профілактична діяльність, охорона спрямована на безпосереднє утвердження правомірної поведінки. У такій якості охорона прав є більш широкою правовою категорією ніж захист, і охоплює правові та інші можливості щодо визначеного блага. Охорона прав передбачає застосування системи засобів, що забезпечують реалізацію належних особі прав, їх непорушність, цілісність, можливість поновлення у випадку порушення.

АКЦІОНЕРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ, ЯК РІЗНОВИД КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджуючи правову природу акціонерних правовідносин, перш за все потрібно зупинитися на понятті правовідносин загалом. В юридичній літературі склалися два основних підходи до розуміння правовідношення. В першому випадку під правовідношенням розуміють суб'єктивні права і юридичні обов'язки, що являють собою індивідуальні моделі можливої і належної поведінки суб'єктів права. Прибічники цього підходу (Толстой Ю. К., Братусь С. Н. та ін.) визнають самостійне існування відносин двох видів, а саме, фактичного суспільного відношення і відповідного йому правового відношення. Прибічники ж другого підходу (Халфіна Р. О., Іоффе О. С., Хропанюк В. Н., Марченко М. Н. та ін.), суть якого зводилася до розуміння правовідношення як суспільного відношення, що врегульоване нормами права, визнавали існування цілісного відношення, що відрізняється єдністю правової форми і матеріального змісту.

Слід погодитися з доводами вчених, прибічників другого підходу, і надалі тут розглядати правовідносини як суспільні відносини, врегульовані нормами права і перебуваючі у взаємному зв'язку суб'єктивних прав і обов'язків його учасників.

У визначенні ж правової сутності акціонерних відносин можна виділити чотири основні концепції. Перша зводиться до розуміння акціонерних правовідносин, як зобов'язальних, друга – речових, третя – змішаних (зобов'язально-речових) і четверта – корпоративних.

Так, точки зору про зобов'язальну природу акціонерних правовідносин дотримуються зокрема Ломідзе О., Долінська В. [7, 12]. Крім того, існує думка, що зобов'язальні правовідносини існують не лише між акціонером і акціонерним товариством (далі АТ), а й між самими акціонерами. Таку думку висловила О. Роднова. Ця позиція ґрунтується на тому що зміст таких правовідносин зумовлений погодженням акціонерів між собою про надання грошових коштів для створення АТ і про не порушення під час його експлуатації тих положень закону і статуту, якими врегульована діяльність товариства. Враховуючи це, автор робить висновок, що у всіх випадках прийняття незаконного рішення загальними зборами акціонерів, що спричинило шкоду іншим членам такої корпо-

рації, на акціонерів, які голосували за прийняття такого рішення, може бути покладено зобов'язання відшкодувати шкоду.

Прибічниками позиції про речову природу акціонерних правовідносин були П. Пісемський [цит. за працею 5, 51] та І. Тарасов [8, 483]. Так, П. Пісемський розглядав права, що виникають в акціонерних відносинах, з точки зору вчень про речі. Це ґрунтувалося на тому розумінні, що визнання компанії юридичною особою не виключає права власності акціонерів, оскільки компанія не є суб'єктом, стороннім для них, а є лише їх сукупністю, яка розглядається як одна особа.

Т. Кашаніна вважає, що відносини, які складаються в АТ, мають змішаний характер, оскільки у акціонера є корпоративне право – брати участь в управлінні АТ, і він має зобов'язальні права – право вимагати виплати дивідендів; право на частку в майні, яка залишилася після ліквідації.

М. Агарков зазначав, що відносини між акціонерами і АТ не можуть бути віднесені до числа зобов'язальних, оскільки акціонеру належать перш за все, корпоративні права. Прибічниками такого підходу також є Є. Суханов, П. Степанов [6, 21], О. Роднова та ін.

Слід зазначити, що позиція більшості вчених ґрунтується на тому, що акціонерні правовідносини є різновидом корпоративних правовідносин. Проте стосовно визначення корпоративних відносин вчені також не дійшли єдиної думки, і в юридичній літературі існують два підходи з цього питання: широке та вузьке розуміння корпоративних відносин. На думку О.М. Вінник відповідно до широкого тлумачення, корпоративні відносини виникають з приводу створення та функціонування юридичної особи – між засновниками та створеною організацією. У вузькому розумінні корпоративні відносини складаються всередині корпорації – між її учасниками та організацією в особі її органів та їх посадових осіб, а також між зазначеними особами у різних комбінаціях щодо управління та контролю за діяльністю товариства. За вузького підходу поза межами дефініції лишається коло відносин, які за цим визначенням не є корпоративними, але є тісно з ними пов'язаними [1, 221].

Щодо сфери існування корпоративних правовідносин, то в юридичній літературі склалися дві точки зору з цього питання. Згідно першого підходу, корпоративні відносини слід віднести до цивільних правовідносин (Суханов Є. О., Ломакін Д. В., Белов В. О., Пестерева К. В., Пахомова Н. Н.). Згідно другого підходу, корпоративні відносини не можуть бути віднесені до цивільних правовідносин (Петражицький Л. І., Камінка А. І., Губін Є. П., Лахно П. Г., Кашаніна Т. В.). Справедливо з цього питання висловився О. Молотніков, який зазначив, що неможливо

не помітити, що навіть прихильники першого підходу, говорячи про цивільно-правову природу корпоративних відносин, так і не прийшли до єдиної думки про те, до якої групи цивільно-правових відносин їх слід віднести [4, 6].

Традиційною є думка про майнову природу корпоративних відносин. Так, С. Суханов зазначає зокрема, що корпоративні відносини мають чітку майнову спрямованість, зумовлену самим характером діяльності організації як юридичної особи. С. Братусь обстоював позицію про немайновий характер зазначених відносин. Більше того, він визнавав корпоративні права особистими немайновими, оскільки вони, на його думку, є невідчужуваними, невідокремлюваними від члена організації до виходу його зі складу. Проте в даному випадку спірним видається твердження про невідчужуваний характер корпоративних прав, адже вони можуть передаватися шляхом відчуження акцій. В цей же час Д. В. Ломакін визнає існування немайнових відносин між акціонерами і товариством. Він зазначає, що не викликає сумніву той факт, що їх не можна віднести до категорії майнових прав, оскільки такі права, як право на участь в управлінні АТ, на контроль за його діяльністю, право на інформацію, виникають із приводу немайнових благ. З іншої сторони вони не підпадають і під класичне визначення особистих немайнових прав [3, 72, 119]. О. Красавчиков виділяє в окрему групу організаційних прав немайнові права учасників корпоративних організацій, що пов'язані з участю в управлінні.

Наступна група вчених вважає, що корпоративні відносини є предметом правового регулювання підприємницького (господарського) права. На думку Т.В. Кашаніної, центральне місце в предметі підприємницького права займають корпоративні або внутрішньо фірмові відносини – відносини всередині корпорації як єдиного і цілісного утворення, в якому об'єднані такі різнопланові категорії людей, як власники, управлінці, наймані працівники.

О. М. Вінник зазначає, що обґрунтованою є позиція віднесення корпоративних відносин до підприємницьких або таких, які беззастережно не можна віднести до відомих видів правовідносин (цивільних, адміністративних, трудових, фінансових тощо).

Прибічниками суто цивільно-правової природи зазначених відносин не враховується особливий характер правовідносин, пов'язаний з управлінням корпоративної організації. Таким чином, вважаємо, що корпоративні відносини слід віднести до організаційно-управлінських і відповідно відносити до предмету господарського права. Акціонерні ж правовідносини можна визначати як різновид корпоративних відносин,

що пов'язані з управлінням та організацією діяльності акціонерного товариства.

Слід також звернути увагу на проблему суб'єктного складу акціонерних відносин, а також питання, пов'язані з моментом виникнення зазначених відносин.

В юридичній літературі більшість вчених дотримується думки, що суб'єктами акціонерних правовідносин є само акціонерне товариство і акціонери. Важливо також зазначити, що існує дві точки зору з приводу складу учасників акціонерних правовідносин. Прибічники першої вважають, що акціонерні правовідносини виникають виключно між товариством і його акціонерами, проте інша точка зору, яку і підтримує більшість вчених, зводиться до наявності також акціонерних правовідносин і між самими акціонерами.

О. Молотніков виділяє дві групи учасників акціонерних правовідносин: перша – це основна група, включає відносини членства загалом, друга – додаткова група, що включає учасників, які безпосередньо здійснюють управління акціонерним товариством, та учасників, що здійснюють опосередкований вплив на процес управління. Така кількість учасників акціонерних відносин, зазначає автор, впливає зі складності корпоративного управління, обумовлене наявністю багатьох етапів. Отже, зазначене свідчить про складність і багатогранність юридичної конструкції акціонерного правовідношення, адже, як справедливо зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, що особливість акціонерних правовідносин полягає в їх цілісності з поетапним розвитком (розгортанням). Крім того, вона говорить про суто акціонерні відносини, а саме відносини між акціонерами і АТ, а також про відносини по створенню АТ, які визначає, як складову частину суто акціонерних [2, 3].

В даному випадку постає питання, з якого ж моменту можна говорити про наявність акціонерних правовідносин. Чи можна говорити про акціонерні правовідносини, ще до реєстрації АТ, адже саме товариство, як таке, ще відсутнє і відповідно основного суб'єкта, без якого говорити про існування акціонерних правовідносин неможливо, теж немає. Як вже було зазначено вище, І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що відносини по створенню АТ є складовою частиною акціонерних і їм передують. Вважаю, що відносини по створенню АТ є однією з підстав виникнення акціонерних правовідносин. Щоб стати акціонером АТ, достатньо, наприклад, купити акції, а якщо товариство ще не зареєстроване, то для того, щоб стати його членом, необхідний вже більш складний юридичний склад (процес утворення АТ). Отже, про акціонерне правовідно-

шення можна говорити тоді, коли АТ зареєстроване у встановленому законом порядку.

Таким чином, акціонерні правовідносини є різновидом корпоративних правовідносин, що можна визначити як відносини особливого роду, що виникають у зв'язку з організацією і управлінням діяльності в акціонерному товаристві, є багатоланковими і в яких наявний спеціальний суб'єкт, а саме, акціонерне товариство та акціонери.

1. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Вінник Оксана Мар'янівна – К., 2004. – 631 с.

2. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.03. / І. В. Спасибо-Фатеева. – Харків, 2000. – 31 с.

3. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение: [монография] / Д. В. Ломакин. – М.: Спарк, 1997. – 156 с.

4. Молотников А.Е. Ответственность в акционерных обществах / А. Е. Молотников. - Волтерс Клувер, 2006. – 240 с.

5. Жорнокуй Ю. Корпоративна природа відносин між акціонером і акціонерним товариством / Ю. Жорнокуй // Право України. – 2008. - № 11.

6. Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений / Д. И. Степанов // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. - № 1. – с. 20-75.

7. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции: [монография] / В. В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 736 с.

8. Тарасов І. Т. Учение об акционерных компаниях / І. Т. Тарасов. – М.: «Статут», 2000. – 666 с.

ЩЕРБАКОВА Н.В.

доцент кафедри громадянського права і процесу Донецького національного університету, к.ю.н., доцент

ПРАВО УЧАСТНИКА НА ОБЖАЛОВАНИЕ РЕШЕНИЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ О РЕОРГАНИЗАЦИИ

О защите прав можно говорить в широком и в узком смысле. В узком смысле право на защиту возникает с момента, когда совершено правонарушение, а лицо, права и интересы которого нарушены, имеет право искать защиты у суда [1, с. 409-410; 2, с. 248; 212, с. 180; 3, с. 1-26; 4, с. 4-6]. Однако реализация права на защиту путем обращения в уполномоченный орган невозможна, если нет правового основания для возникновения такого субъективного права. Как известно, правовым основанием является наличие в законодательстве норм, в которых такие права закрепляются.

Еще в XIX веке отмечалось, что в широком смысле «права акционера складываются из следующих управомочий: во время существования компании он имеет право на получение дохода с предприятия (дивиденд), и право на участие в управлении компанией; по прекращении компании право участвовать в разделе имущества» [5, с. 122].

В настоящее время обладание акцией, как верно замечает О.М. Винник, гарантирует акционеру стандартный набор прав: право на долю в уставном капитале акционерного общества; право на участие в управлении делами общества; право участия в распределении прибыли общества и получении ее части в форме дивидендов, а также право участвовать в разделе имущества общества в случае ликвидации последнего [6, с. 6].

Согласно ст. 43 Закона Украины «О хозяйственных обществах» общество обязано известить о включении вопроса о реорганизации в повестку дня предстоящего общего собрания, об изменениях в повестке дня общего собрания, дать возможность вносить предложения по повестке дня общего собрания и знакомиться с документами в установленном порядке.

Гарантией не только права на управление путем участия в работе общего собрания, но и осмысленного принятия решения о реорганизации является предоставление участнику (акционеру) соответствующей информации. Ему должен быть обеспечен доступ к разработанным рабочей группой документам, выносимым на рассмотрение общего собрания, для принятия решения о предстоящей реорганизации. В частности, такими документами, являются проект договора о слиянии или присоединении (или план о разделении (выделении, преобразовании)), экспертное заключение о целесообразности реорганизации, расчет коэффициента обмена акций или долей, а также промежуточные передаточные акты (или разделительные балансы) и др. Так как законодатель не устанавливает специальных требований к срокам, в течение которых должны быть сделаны уведомления о проведении общего собрания по вопросу реорганизации хозяйственного общества, следовательно, действуют общие требования о сроках уведомления (ч. 1 ст. 43 Закона Украины «О хозяйственных обществах», ч. 1 ст. 35 Закона Украины «Об акционерных обществах»).

Законодательством предусматривается два способа оповещения участников (акционеров). Первый способ – путем персонального уведомления. Способы такого уведомления могут быть самыми разными: письменное уведомление, рассылаемое заказным письмом, либо письменное уведомление, врученное каждому из указанных в списке лиц,

имеющим право на участие в общем собрании, лично под роспись. Способ уведомления должен соответствовать установленному уставом порядку каждого общества. Второй способ – путем общего уведомления, которое публикуется в средствах массовой информации, по местонахождению общества и в одном из официальных изданий Верховной Рады Украины, Кабинета Министров Украины или органов ГКЦБФР Украины с определением времени, места проведения общего собрания акционеров и повестки дня.

В виду того, что законодатель не устанавливает специальных требований, при реорганизации влияние участника (акционера) на дела реорганизованного общества может существенно измениться, поскольку его доля в уставном капитале может быть уменьшена. Поэтому главной гарантией защиты прав участников является то, что решение о реорганизации отнесено к компетенции высшего органа общества – общего собрания участников.

При нарушении права на информацию участник (акционер) может обратиться в суд за защитой. Такое нарушение может иметь негативные последствия для всей процедуры реорганизации. В качестве способа защиты может быть избран самый неблагоприятный способ – признание решения общего собрания о реорганизации недействительным.

Действующее законодательство предоставляет право участнику (акционеру) обжаловать решение общего собрания участников (акционеров) в случае, если таким решением нарушаются его законные права и интересы. Так, в соответствии с ч. 5 ст. 98 ГК Украины решение общего собрания может быть обжаловано участником общества в суд. Причем если речь идет об оспаривании решения общего собрания акционеров, то согласно ч. 1 ст. 50 Закона Украины «Об акционерных обществах» акционер может обжаловать такое решение в суде только в течение трех месяцев с даты его принятия. При этом предоставив участнику (акционеру) право на обжалование решения общего собрания участников (акционеров), сегодня законодательством Украины не предусмотрены основания для признания решения общего собрания недействительным. В науке высказаны суждения о том, что целесообразно закрепить в качестве оснований признания решения общего собрания недействительным и делать ли их перечень исчерпывающим.

О.В. Щербина к основаниям признания решения общего собрания недействительным относит: 1) принятие решения на собраниях, созванных с нарушением порядка созыва общего собрания; 2) принятие решений по вопросам, не включенным в повестку дня общего собрания;

3) отсутствие надлежащим образом оформленного протокола общего собрания;

4) несоответствие решения интересам его акционеров или кредиторов и другие основания [7, с. 94]. Такой широкий и нечеткий перечень представляется опасным для стабильности в управлении обществом.

Н.С. Глусь считает необходимым установить в законодательстве исчерпывающий перечень случаев, по которым решения высшего органа хозяйственного общества (общего собрания акционеров) может быть признано недействительным. Во-первых, когда для принятия соответствующего решения недостаточно кворума; во-вторых, когда решение по своему содержанию противоречит действующему законодательству; в-третьих, когда решение принято с нарушением интересов меньшинства вследствие злоупотребления большинством своим правом [8, с. 20].

Следует согласиться с точкой зрения Н.С. Глусь в главном, что основания признания решения общего собрания участников (акционеров) недействительным должны быть исчерпывающими, ведь, иначе, любое, даже незначительное нарушение при проведении общего собрания участников может послужить основанием для предъявления иска в суд. Даже при отказе в иске это отвлекает на длительное время и силы, и средства. Сегодня уже много примеров «корпоративных войн», которые сказываются на эффективности осуществления хозяйственной деятельности общества.

Рассматриваемое решение общего собрания как индивидуально-правовой акт следует признать актом ненормативного характера, оно порождает права и обязанности только у тех субъектов, которым оно адресовано, то есть являются причиной возникновения у него тех или иных прав и обязанностей (п. 1 разъяснения Высшего хозяйственного суда Украины № 02-5/35 от 26 января 2000 года [9]). При реорганизации такими субъектами следует признавать не только сами общества, но и лиц, обладающих правами и обязанностями по отношению к обществу. Прежде всего – это участники (акционеры), кредиторы, сами реорганизуемые общества. Только лица, связанные корпоративными правами на момент принятия решения общего собрания, могут инициировать признание решения общего собрания недействительным. Такую позицию 21 октября 2003 года обоснованно занял Верховный Суд Украины в деле о признании недействительным решения общего собрания акционеров ОАО «Орджоникидзевский горно-обогатительный комбинат» от 4 августа 2000 года [10]. При этом подчеркивалось, что право принимать участие в общем собрании акционеров имеют лишь акционеры, а право совещательного голоса – члены исполнительных

органов, не являющиеся акционерами. Поскольку на момент опубликования уведомлений о проведении общего собрания акционеров и принятия решений истец не был акционером ответчика, принятые решения не могли нарушить его корпоративных прав.

Сам факт нарушения процедуры созыва и проведения общего собрания акционеров не является основанием признания решения общего собрания незаконным, должен быть доказан факт нарушения его прав и (или) охраняемых законом интересов, поскольку отсутствие материально-правового интереса может быть основанием для отказа в иске [7, с. 95].

Представляется несколько спорной позиция И.В. Спасибо-Фатеевой, что суд должен признавать решения общего собрания недействительными при наличии формального нарушения законодательства без учета того, могло ли повлиять присутствие акционера на результаты голосования (если он отсутствовал) и повлекло ли решение общего собрания причинение убытков такому акционеру [11, с. 23]. Полагаем нельзя не учитывать, что такое решение является особым решением, определяющим не только судьбу реорганизуемых обществ, но и интересы его участников, кредиторов и чисто формальные нарушения установленного порядка, которые не могли сказаться на судьбе решения, не должны влечь признания решения общего собрания недействительным. Суд вправе оставить в силе обжалуемое решение, убедившись, что голосование жалобщика не могло повлиять на результаты голосования, нарушения несущественны, а убытков в результате принятия решения данный акционер не понес. В противном случае это же решение будет принято опять, но с затратами дополнительных средств, времени и т.д. Немаловажным является и то, что такая позиция судебных органов даст возможность противникам реорганизации использовать спор в суде, для того чтобы отодвинуть выгодную для обществ, других участников реорганизацию.

Целесообразно закрепить в законодательстве Украины по аналогии с нормой ч. 7 ст. 49 Закона РФ «Об акционерных обществах» право участника обжаловать решение общего собрания акционеров при совокупности следующих условий: (1) решение принято с нарушением требований закона, иных нормативно-правовых актов Российской Федерации, устава акционерного общества (например, простым большинством голосов, когда требовалось квалифицированное); (2) акционер не принимал участие в общем собрании акционеров или голосовал против решения; (3) решением нарушены его права и законные интересы [12, с. 272-273].

Представляется, что такой подход нормативного закрепления указанных условий для обжалования решения общего собрания участников (акционеров) во многом предотвратит возможные нарушения прав участников, акционеров и будет способствовать более эффективной защите их интересов. Это позволит создать нормативную основу для возможности защиты прав участников, решить проблему обеспечения информацией хозяйствующих субъектов при проведении реорганизации и в определенной мере восполнит тот правовой вакуум, который сегодня наблюдается в правовом обеспечении таких важных правовых форм укрупнения бизнеса как слияние и присоединение, упрочения положения украинских субъектов хозяйствования на рынке.

1. Гражданское право: Учебник / Под ред. Е.А. Суханова. – 2-е изд., – М.: БЕК, 2002. – Том I. – 785 с.

2. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн. 1. – 720 с.

3. Лаптев В.В. Защита хозяйственных прав и интересов: Монография. – М., 1983.

4. Тertyшников В.И., Тertyшников Р.В. Формы защиты и осуществления субъективных прав граждан, иностранных граждан, лиц без гражданства и юридических лиц: Учеб. пособие. – Харьков: Консум, 1999.

5. Писемский П. Акционерные компании с точки зрения гражданского права. – М.: Типография Грачева и К. – М., 1876. – 229 с.

6. Винник О.М. Проблемы правового обеспечения реализации интересов различных групп акционеров в акционерном обществе // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – № 6. – С. 6-8.

7. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001 – 160 с.

8. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: Автореф. дис. на здобут ступ. канд. ... юрид. наук: 12.00.03 / Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2000. – 23 с.

9. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення Президії Вищого Арбітражного Суду України від 26.01.2000 р. № 92-5/35 // Вісник Вищого Арбітражного Суду України. – 2000. – № 2. – С. 29-32. – (зі змін та допов.).

10. Несоблюдение порядка созыва общего собрания не всегда влечет отмену принятых на нем решений [задачей установленных законом требований к порядку созыва общего собрания акционеров является обеспечение собственника акций реальной возможностью реализовывать свое право на участие в собрании. Поэтому несоблюдение указанных требований может быть основанием для признания принятых на собрании решений недействительными, если это существенно повлияло на реализацию акционерами своих прав и принятие собранияем решений]. Постановление Верховного Суда Украины от 21.10. 2003 года //

Юридическая практика. – 2003. – 12 (№ 52); // Вісник законодавства України. – 2004. – 02 (№ 6); // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5.

11. Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: Авторсф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2000. – 36 с.

12. Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» / Под общ. ред. М.Ю. Тихомирова. – 3 изд., доп. и перераб. – М.: Издательство М.Ю. Тихомирова, 2002. – 452 с.

Яськів Б.А.

*здобувач кафедри господарського права юридичного факультету
КНУ ім. Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ МАЙНА ТА КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Ключовою ознакою акціонерного товариства як юридичної особи та господарської організації є відокремленість його майна від майна засновників/акціонерів, що дає товариству повноцінну можливість бути учасником майнових правовідносин – тобто брати участь у господарсько-виробничих (відповідно до ч.5 ст. 3 ГК України це майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності) та інших господарських відносинах, відчужувати та набувати майно шляхом вчинення відповідних правочинів (зазвичай, господарських договорів) тощо.

Як зазначають деякі науковці, майнова відокремленість і відповідно – статус власника майна забезпечує товариству значний рівень майнової стабільності та незалежності [1, – С. 172].

Як у чинному законодавстві, так і в юридичній літературі терміну «майно» по-різному дають визначення, що пов'язано насамперед зі складністю цього специфічного об'єкта прав. Відповідно до ч.1 ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

В той же час, існують характерні особливості стосовно визначення майна, яке використовується для здійснення господарської діяльності. Згідно із ч.1 ст. 139 ГК України майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Як бачимо, господарське законодавство встановлює додаткові критерії, яким повинно відповідати майно суб'єкта господарювання, в т.ч. акціонерного товариства.

Такими критеріями є, по-перше, вартісне вираження майна, що означає фіксацію його вартості у національній грошовій одиниці (гривні), по-друге, вироблення чи використання майна у діяльності акціонерного товариства, що означає можливість виготовлення продукції з сировини, в результаті чого одна річ (як правило, сировина) перетворюється в іншу матеріальну речову субстанцію, якою є готова продукція (товар для реалізації на ринку); по-третє, відображення майна в балансі або врахування в інших передбачених законом формах обліку майна акціонерного товариства, оскільки саме відображення ним майна (речі, їх сукупності, майнових прав та обов'язків) у встановленій законодавством обліковій формі дозволяє ідентифікувати його як таке, що правомірно належить саме конкретному акціонерному товариству.

Фіксація в чинному господарському законодавстві додаткових критеріїв майна акціонерного товариства пов'язана з реалізацією державою публічних інтересів, зокрема, з метою встановлення розміру податкових та інших зобов'язань акціонерного товариства перед бюджетами та державними фондами соціального страхування. Відповідно до ч. 3 ст. 19 ГК України держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сфері збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин, контролюючи саме стан і достовірність їх бухгалтерського обліку та звітності. Крім цього, реалізація публічного інтересу полягає і в захисті конкурентного середовища, прав та інтересів кредиторів, споживачів та інших суб'єктів зі сторони держави.

Нормативні визначення майна в ЦК України та ГК України створюють лише відправні пункти для наукового аналізу, але в ніякому разі не вичерпують проблеми визначення змісту майна на теоретичному рівні.

Майно є не тільки об'єктом цивільних, а й господарських прав. Попадаючи в сферу господарських відносин, майно є об'єктом господарського обороту.

На нашу думку, майно як цілісний об'єкт прав слід розглядати з двох боків: а) за складом, фактичною наявністю в товаристві, тобто актив майна; б) за джерелами його утворення, як-то капітал товариства, майнові зобов'язання, тобто пасив майна.

З огляду на все вищезазначене, майно акціонерного товариства – це сукупність речей, інших цінностей, включаючи нематеріальні активи, майнових прав та майнових обов'язків, які мають вартісний (грошовий)

вираз, виробляються чи використовуються у діяльності акціонерного товариства та відображаються в його самостійному балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна акціонерного товариства.

На нашу думку, поняттям «майно акціонерного товариства» охоплюються всі види майна (як речі чи їх сукупності), майнових прав та майнових обов'язків цієї господарської організації. Майном акціонерного товариства є всі його активи (речі, інші цінності, в тому числі нематеріальні активи, майнові права, якими володіє акціонерне товариство на конкретну дату складення його самостійного балансу), що утворюються (формуються) за рахунок певних джерел (власних (внески засновників та/або учасників товариства; прибуток тощо), а також запозичених (кредитні та інші майнові зобов'язання акціонерного товариства перед іншими суб'єктами господарського обороту).

Досить часто в юридичній літературі використовуються поняття «капітал акціонерного товариства», «майнова база акціонерного товариства» [1, – С. 326], «акціонерний капітал», «власний капітал», «активи», «пасиви», «ресурси», «засоби» та інші, що невід'ємно пов'язані з майном акціонерного товариства, точніше кажучи, є його певною частиною, складовою чи джерелом утворення (формування). Зважаючи на це, є необхідність у визначенні взаємозв'язків між цими поняттями та в уніфікації зазначеного понятійного ряду з метою правильного розуміння і застосування цих юридичних та економічних (бухгалтерських) категорій.

На нашу думку, найширшим за змістом поняттям з цього ряду є «майно акціонерного товариства», оскільки його змістом охоплюються всі речі, інші цінності, включаючи нематеріальні активи, майнові права та майнові обов'язки акціонерного товариства. Досить часто майно акціонерного товариства отожднюється з його капіталом (в розумінні майнової бази) [2, – С. 84], однак ці поняття, як правило, не співпадають за обсягом (вартістю майна) та змістом у часі [4, – С. 6].

Важливе значення для розуміння сутності поняття «капітал» є диференціація загального економічного і юридичного (капітал акціонерного товариства як господарської організації) понять капіталу.

В економічній теорії єдиного підходу до визначення капіталу нема. З погляду К. Маркса, капітал – це не річ, а суспільне виробниче відношення, яке відображається в речі і надає цій речі специфічний суспільний характер. Капітал є вартістю, яка здатна приносити додаткову вартість, відповідно до концепції створення додаткового продукту, а також осо-

бливостей виробничих відносин людей в процесі суспільного виробництва [6, – С. 381].

В. Ле-Кутре розглядає капітал як накопичене багатство, майно власника [3, – С. 110]. На нашу думку, не можна погодитися з таким визначенням, оскільки капітал – це не статичний стан майна, а категорія високого ступеня абстракції, що пов'язана з процесами зміни своєї вартості в часі.

Відтак, слід відмовитися від отожднення понять майно та капітал акціонерного товариства, оскільки капітал позначає майно товариства лише за джерелами його утворення, формування (пасив майна) і є його вартістю у грошовій формі.

Капітал акціонерного товариства слід розрізняти в широкому та вузькому значеннях.

В широкому значенні капітал акціонерного товариства – це грошова величина майна товариства, що відображається у його самостійному балансі за джерелами формування (вартість усіх активів товариства). При цьому джерела можуть бути як власні (власний капітал, який в себе включає статутний, резервний капітали та інші, а також нерозподілений прибуток товариства), так і запозичені (запозичений капітал, тобто майнові зобов'язання товариства). В такому випадку капітал акціонерного товариства дорівнює всьому пасиву його майна.

У вузькому значенні капітал акціонерного товариства – це грошова величина майна товариства, що відображається у його самостійному балансі за власними джерелами формування, тобто лише власний капітал товариства (вартість чистих активів), що утворюється з внесків засновників та учасників (акціонерів) товариства до його статутного капіталу (фонду), та із інших джерел, що формуються за рахунок позитивних результатів господарської діяльності акціонерного товариства (чистого прибутку). Власним капіталом акціонерного товариства є та грошова вартість його майна, яка складає різницю між його активами та зобов'язаннями і дорівнює так званій вартості його чистих активів.

Слід зазначити, що чинне законодавство України оперує поняттям «власний капітал акціонерного товариства», який відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про акціонерні товариства» визначається як різниця між сукупною вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами, тому правильно буде використовувати саме таке визначення.

На думку О.Г. Шутової, з огляду на те, що дійсний (реальний) капітал акціонерного товариства дорівнює вартості його «чистих активів», потрібно ввести у наукову юридичну термінологію і законодавство по-

няття «акціонерний капітал», замінивши ним термін «чисті активи акціонерного товариства». Це дозволить, по-перше, вказати на подвійний характер капіталу акціонерного товариства (номінальний статутний капітал та дійсний акціонерний капітал), по-друге, уникнути ототожнення статутного капіталу з дійсною вартістю майна акціонерного товариства, по-третє, виключити з активної правової термінології категорію бухгалтерського обліку та відродити правовий термін, який до цього застосовувався [7, – С. 21-22]. Така позиція має право на життя, однак, виходячи з аналізу чинного законодавства, на нашу думку, немає підстав для заміни терміну «власний капітал акціонерного товариства» на «акціонерний капітал», зважаючи на тотожність їх змісту і усталену практику ведення обліку майна суб'єктів господарювання.

1. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 /Вінник Оксана Мар'янівна. – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 631 с.

2. Кондраков Н.П. Бухгалтерский учет: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М., 1997. – 560 с.

3. Ле-Кутре В. Основы балансоведения. – М.: МАКИЗ, 1925. – С. 110

4. Ломакин Д.В. Акционерный и уставной капитал: соотношение понятий по действующему законодательству // Право и экономика, 1996. - №15-16. – С. 5-8

5. Предпринимательское (хозяйственное) право: учебник /Вознесенская Н.Н и др.; под ред. В.В. Лаптева, С.С. Занковского. Рос. Акад. Наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 560 с.

6. Маркс К. Энгельс Ф. Сочинения. – М.: Политиздат, 1968. – Т 25. – Ч. 2. – С. 380-381

7. Шутова Е.Г. Правовая сущность капитала акционерного общества: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. /Е.Г. Шутова. – Москва, 2005. – 26 с.

ЗМІСТ

БАБЕЦЬКА І.Я. <i>Теоретико-правові та практичні аспекти законодавчого закріплення переважних прав в корпоративних правовідносинах</i>	3
БОБРИК В.І. <i>Форми захисту корпоративних прав</i>	7
БОРОДОВСЬКИЙ С.О. <i>Способи охорони корпоративних прав</i>	11
БУРЛАКОВ С.Ю. <i>Проблеми формування статутного капіталу господарських товариств за рахунок майнових прав інтелектуальної власності</i>	15
ВАСИЛЬЄВА В.А. <i>Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав</i>	20
ВАСИЛЬЄВА В.В. <i>Захист переважного права акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій</i>	26
ВІННИК О.М. <i>Проблеми використання корпоративної форми державно-приватного партнерства</i>	31
ГАЛЯНТИЧ М.К. <i>Споживчі та виробничі кооперативи, як окремі види корпорацій</i>	36
ГРИНЯК А.Б. <i>Окремі питання спадкування часток у товаристві з обмеженою відповідальністю</i>	41
ДАНИЛЕНКО Є.М. <i>Причини правового обмеження викупу акцій</i>	43
ЗЕЛІСКО А.В. <i>Наукові парки як суб'єкти корпоративних відносин</i>	47
ЗОЗУЛЯК О.І. <i>Повноваження наглядової ради акціонерного товариства щодо схвалення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю</i>	51

ЗУБАР В.М. <i>Проблемні питання щодо юридичних осіб публічного права.....</i>	55
КОССАК В.М. <i>Правові підстави визнання недійсним правочину щодо вчинення якого є заінтересованість.....</i>	58
КРАВЕЦЬ І.М. <i>Угоди акціонерів: проблеми застосування в Україні.....</i>	61
КУЧЕРЕНКО І.М. <i>Правові проблеми перетворення акціонерних товариств у товариства з обмеженою відповідальністю.....</i>	66
НЕЦЬКА Л.С. <i>Про способи захисту корпоративних прав: реалії та перспективи.....</i>	69
НОСЕНКО В.Ю. <i>Порядок виплати дивідендів як об'єкт зловживання корпоративними правами.....</i>	74
ПЕРВОМАЙСЬКИЙ О.О. <i>Окремі особливості правового регулювання корпоративних відносин за участю суб'єктів публічного права.....</i>	79
ПЕТРИНА В.Н. <i>Про охорону корпоративних прав учасників підприємств від корпорацій та інших господарських об'єднань підприємств.....</i>	83
СПИЩУК Л.В. <i>Правонаступництво при реорганізації юридичних осіб корпоративного типу.....</i>	88
СКОРОПИС О.М. <i>Проблеми захисту корпоративних прав в процесі ліквідації господарських товариств.....</i>	92
СЛІПЕНЧУК Н.А. <i>Способи захисту корпоративних прав: поняття, особливості та види.....</i>	95
СПАСИБО-ФАТЄЄВА І.В. <i>Проблемні питання вирішення корпоративних спорів на межі регулювання відносин ЦК та КЗпП.....</i>	101

ТОМЧИШЕН С.В. <i>Проблеми здійснення та захисту переважного права купівлі частки (акції).....</i>	109
УЛЯНОВА Г.О. <i>Деякі питання відповідальності учасників повного товариства за зобов'язаннями товариства.....</i>	119
ХАРИТОНОВ Є.О. <i>Проблеми застосування аналогії закону та аналогії права у діяльності корпорацій.....</i>	122
ХАРИТОНОВА О.І. <i>Організаційні корпоративні правовідносини: до проблеми визначення поняття.....</i>	125
ХЛОПАН В.Б., САРАКУН І.Б. <i>Діяльність ДКЦПФР у сфері охорони корпоративних прав.....</i>	130
ШИШКА Р.Б. <i>Підходи до охорони корпоративних прав.....</i>	138
ШТИМ Т.Б. <i>Акціонерні правовідносини, як різновид корпоративних правовідносин. теоретичний аспект.....</i>	142
ЩЕРБАКОВА Н.В. <i>Право учасника на обжалованіє рішення общего собрания о реорганізації.....</i>	146
ЯСЬКІВ Б.А. <i>Поняття майна та капіталу акціонерного товариства.....</i>	152

Охорона корпоративних прав

Матеріали
Всеукраїнського
науково-практичного семінару

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка Ігор КОЗИЧ
Правка Ірина САРАКУН

Підп. до друку 8.06. 2011. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Друк. арк. 4,8. Зам. № 9/10-11. Тираж 150.
Віддруковано на різнографі.